

С.М. Панченко

**Флора національного природного парку
«ДЕСНЯНСЬКО-СТАРОГУТСЬКИЙ»
та проблеми охорони фіторізноманіття
Новгород-Сіверського Полісся**

За загальною редакцією д.б.н. С.Л. Мосякіна

М о н о г р а ф і я

Суми
Університетська книга
2005

УДК 502.13(477.52-751.3)
ББК 20.18л64
П16

Рекомендовано до друку вченою радою Сумського національного аграрного університету. Протокол № 7 від 28 лютого 2005 р.

Рецензенти:

Т.Л. Андрієнко-Малюк, доктор біологічних наук, професор (Інститут ботаніки ім. М.Г. Холодного НАН України)

Ю.А. Злобін, доктор біологічних наук, професор, заслужений діяч науки і техніки України (Сумський національний аграрний університет)

О.М. Байрак, доктор біологічних наук, професор (Полтавський державний педагогічний університет)

Панченко С.М.

П16 Флора національного природного парку «Деснянсько-Старогутський» та проблеми охорони фіторізноманіття Новгород-Сіверського Полісся: Монографія / За заг. ред. д.б.н. С.Л. Мосякіна. – Суми: ВТД «Університетська книга», 2005. – 170 с.

ISBN 966-680-220-1

У монографії наводиться анотований список видів судинних рослин національного природного парку «Деснянсько-Старогутський». Подано характеристику фізико-географічних умов та рослинного покриву парку, проведений всебічний аналіз флори парку, рівень її синантропізації, виділені раритетні види. Окремі розділи присвячені закономірностям синантропізації флори, які розглядаються на прикладі флор окремих ділянок з різним рівнем антропогенної трансформації ландшафтів, а також оцінці репрезентативності флори парку щодо флори Новгород-Сіверського Полісся. Здійснено аналіз стану охорони рослин у регіоні та розроблені рекомендації щодо оптимізації природно-заповідного фонду.

ББК 20.18л64

© Панченко С.М., 2005
© Національний природний парк
«Деснянсько-Старогутський», 2005
© ТОВ «ВТД «Університетська книга»,
2005

ISBN 966-680-220-1

ЗМІСТ

Вступ	4
Розділ 1. Фізико-географічна характеристика та функціональне зонування НПП «Деснянсько-Старогутський»	6
Розділ 2. Рослинний покрив НПП «Деснянсько-Старогутський»	11
Розділ 3. Матеріали і методика досліджень	17
Розділ 4. Флора НПП «Деснянсько-Старогутський»	22
4.1. Склад і структура флори	22
4.2. Синантропізація флори	28
Розділ 5. Раритетні види флори НПП «Деснянсько-Старогутський»	37
Розділ 6. Флористична репрезентативність НПП «Деснянсько-Старогутський»	45
Розділ 7. Особливості локальних флор територій з різним рівнем антропогенної трансформації ландшафтів	52
7.1. Склад і структура локальних флор	52
7.2. Синантропізація локальних флор	60
7.3. Особливості локальних флор як результат дії природних і антропогенних чинників	68
Розділ 8. Проблеми охорони фіторізноманіття в Новгород-Сіверському Поліссі	74
Висновки	84
Список літератури	87
Анотований список видів	99
Алфавітний покажчик українських назв родин	167
Алфавітний покажчик латинських назв родин	169

ВСТУП

Одним із найважливіших напрямків наукової діяльності природних заповідників та національних природних парків (надалі НПП) є інвентаризація флори та фауни. Особливо це стосується новостворених установ, до яких належить і НПП «Деснянсько-Старогутський» (надалі НППДС. – С.П.). У наш час, коли антропогенні зміни у біосфері набули небачених масштабів, незворотні зміни спостерігаються і у флорах заповідних територій. З одного боку, зникають вразливі до антропогенного впливу рослини, а з іншого – набувають поширення синантропні. Тому при проведенні флористичних досліджень на природно-заповідних територіях увага повинна приділятися обом процесам. Метою роботи було встановити склад флори НППДС і провести її аналіз, включаючи раритетну та синантропну компоненти. Аналіз окремих локальних флор на території парку та сусіднього міста Середина-Буда дозволяє показати закономірності синантропізації флори регіону. Отримані результати, а також оцінка репрезентативності флори НППДС до флори Новгород-Сіверського Полісся дозволяють визначити пріоритети подальшого розвитку природно-заповідних територій і розбудови екологічної мережі в регіоні.

Проведення інвентаризації флори та підготовка цієї монографії стали можливі завдяки неоціненній допомозі колег по роботі в НППДС і особливо директора О.М. Капірулі, науковців С.А. Круглікова, Ю.В. Кузьменка, Г.Г. Гаврися, головного лісничого С.В. Кубракова. Особливу подяку висловлюю співробітникам Міжвідомчої комплексної лабораторії наукових основ заповідної справи НАН України та Мінекології України на чолі з д.б.н., професором Т.Л. Андрієнко-Малюк О.І. Прядко, В.А. Онищенку, Р.Я. Арап, а також колективу кафедри ботаніки та фізіології сільськогосподарських рослин Сумського національного аграрного університету та її завідувачу д.б.н., професору Ю.А. Злобіну. Корисними були поради на різних етапах роботи О.І. Євстигнєєва, Ю.П. Федотова (Державний природний заповідник «Брянський ліс») та Ан.В. Єни (Кримський державний агротехнологічний університет). У польових дослідженнях флори бра-

ли участь Ю.Л. Скляр, І.І. Кураш (Державне управління екології та природних ресурсів у Сумській області), В.Г. Скляр, І.М. Коваленко (Сумський національний аграрний університет), І.М. Коцержинська (Інститут зоології ім. І.І. Шмальгаузена НАНУ), М.П. Книш, К.К. Карпенко (Сумський державний педагогічний університет ім. А.С. Макаренка), О.П. Чорноус (Глухівський державний педагогічний університет). Посильну допомогу надали студенти Сумського національного аграрного університету В. Бур'ян, Н. Петрова, О. Савченко, О. Якуня, Г. Шевцова. Частину гербарних матеріалів опрацювали І.М. Данилик, Н.М. Сичак, І.О. Беднарська (Інститут екології Карпат НАНУ), Д.В. Дубина, І.А. Тимченко, М.М. Федорончук (Інститут ботаніки ім. М.Г. Холодного НАНУ), І.І. Мойсієнко (Херсонський державний педагогічний університет). Особлива подяка науковим співробітникам гербарію відділу систематики та флористики судинних рослин Інституту ботаніки ім. М.Г. Холодного НАНУ і його кураторам Л.І. Крицькій та Н.М. Шиян. Цінні поради під час обробки матеріалів надали В.В. Протопопова, М.В. Шевера (Інститут ботаніки ім. М.Г. Холодного НАНУ). Окрема подяка за гостинність жителям с. Стара Гута О.А. Базан і А.М. Кубракові.

Фізико-географічна характеристика та функціональне зонування НПП «Деснянсько-Старогутський»

Національний природний парк «Деснянсько-Старогутський» створений 23 лютого 1999 р. у Середино-Будському р-ні Сумської обл. на площі 16 215,1 га. З цих земель 7272,6 га надано парку в постійне користування, а решта входить до його складу без вилучення в землекористувачів.

У системі фізико-географічного районування України територія НППДС належить до Придеснянського (Шосткинського) району Новгород-Сіверської фізико-географічної області Українського Полісся. Це витягнута з півночі на південь терасова низовина долини р. Десна, що закінчується на сході високою давньоантропогеновою терасою і межує з Поліським (Ямпільським) та Путивльсько-Глухівським районами відрогів Середньоросійської височини [141].

Б.М. Нешатаєвим (1987) територія НППДС віднесена до Зноб-Новгородского морено-зандрового і слабодренованого ландшафтного району з розрідженими дубово-сосновими лісами на дерново-слабо-та середньопідзолистих ґрунтах оглеєних легкого механічного складу. В основу такого виділення були покладені палеогеографічні особливості, поширення крейдових відкладів, значна заболоченість території та властивий типово поліським ландшафтам ґрунтово-рослинний комплекс.

У тектонічному відношенні територія НППДС належить до південно-західної частини Воронежського кристалічного щита. Глибина залягання докембрійських порід, які формують поверхню кристалічного фундаменту, близько 150 метрів [141]. У геоморфологічному відношенні ця територія належить до Середньодеснянської підобласті Придніпровської низовини [21]. У формуванні сучасних ландшафтів безпосередню участь беруть відклади крейдового, палеогенового та антропогенового періодів [141].

Місцевість, де розташований НППДС, вийшла з-під моря перед початком четвертинного періоду, на порозі якого формувалися сучасні форми рельєфу, ґрунти, гідрологічна мережа. Територія НППДС була вкрита льодовиком лише під час найбільшого – Дніпровського зледеніння. Морени Дніпровського льодовика перекриті флювіогляціальними відкладами, і форми льодовикових ландшафтів не збереглися [158].

Порівняно із західними та центральними районами Полісся вплив атлантичних повітряних мас у регіоні розташування НППДС менш відчутний і зростає є континентальність клімату. Найбільш теплим місяцем року є липень (16,8 °C), а найбільш холодним – січень (–8,0 °C). Річна амплітуда температур становить 24,8 °C. Період вегетації триває 188 днів. Він починається в середньому 14 квітня і закінчується 20 жовтня. З 2 травня по 23 вересня середньодобова температура повітря перевищує 10 °C. Сума температур за цей період складає більше 2300 °C. Заморозки в середньому припиняються у третій декаді квітня. Тривалість безморозного періоду становить 157 днів. Середньорічна відносна вологість повітря досить висока – 78%. Річна кількість опадів – 620–680 мм. Найбільша за зиму середня висота снігового покриву на останній день декади – 21 см. Взимку переважають південно-східні вітри, весною відбувається певне зростання частоти вітрів із східною складовою, що може призводити до інверсій холоду і викликати пізньовесняні заморозки. Влітку найбільша імовірність північно-західних та північних вітрів. Восени переважають вітри південної складової.

В орографічному відношенні територія НППДС – це морено-зандрова та терасова низовина з рівнинною, іноді слабохвилястою поверхнею, що має загальний ухил на захід – до р. Десна. Висоти складають від 124 м. в.р.м у заплаві р. Десна в районі с. Очкине до 163 м в.р.м. на північ від с. Стара Гута.

За особливостями ландшафтів, рослинності, використання та режимів охорони на території парку чітко вирізняються дві ділянки: західна Придеснянська та східна Старогутська (рис. 1.1). Придеснянська ділянка витягнута з півночі на південь уздовж лівого берега р. Десна. Вона складається з восьми окремих частин, складної форми, що порушує цілісність і зв'язок між природними комплексами. Старогутська ділянка являє собою дещо витягнутий із заходу на схід суцільний масив, зайнятий переважно лісами.

Старогутська ділянка займає зандрові та морено-зандрові ландшафти. Завдяки відносно неглибокому заляганням крейдових порід на її території трапляються просадочні блюдця карстового генезису. Територія ділянки дронується малими річками Знобівка, Чернь

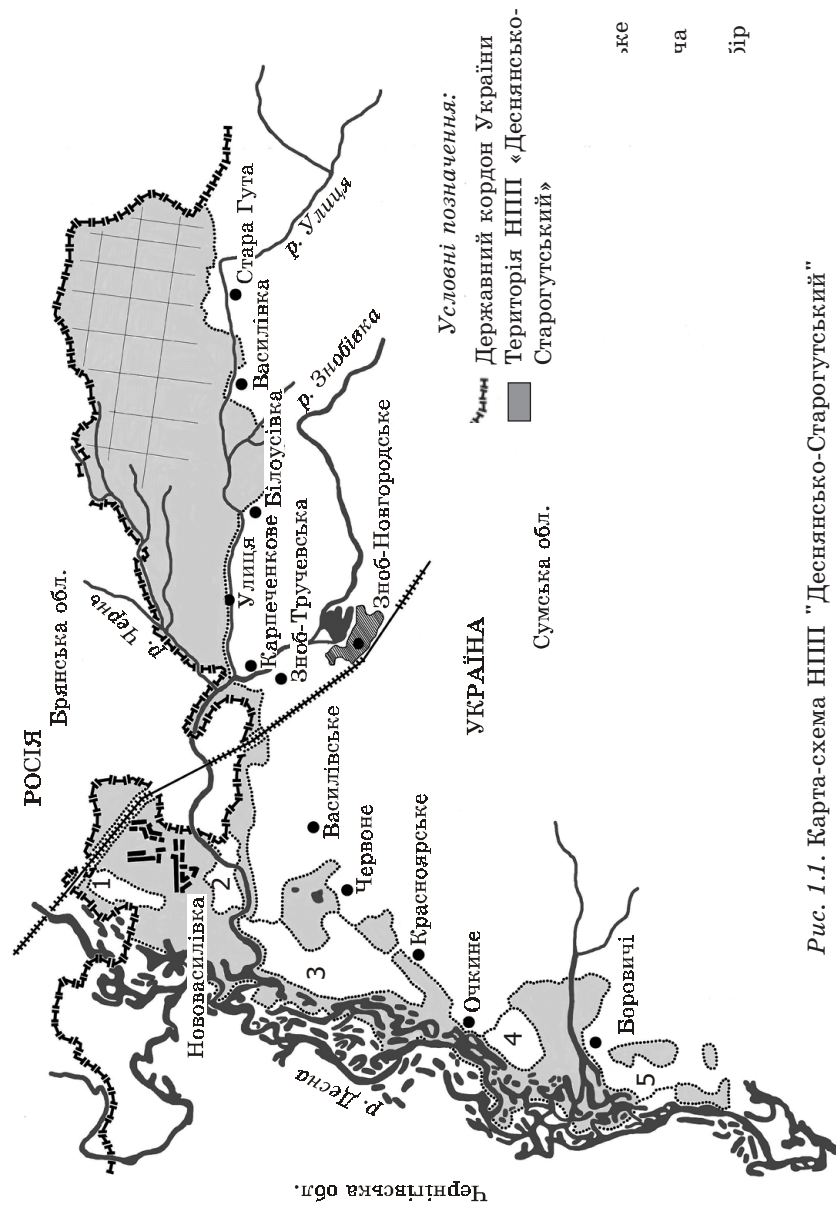

Рис. 1.1. Карта-схема НПП "Деснянсько-Старогутський"

та Улиця. Сучасний рельєф Придеснянської ділянки сформувався під дією р. Десна. Будова заплави асиметрична, рельєф її злегка хвилястий, є велика кількість стариць та проток [74]. Десна на території Придеснянської ділянки приймає свої праві (Судость, Рогозна та П'ятна) і ліві (Знобівка, Свига) притоки.

Борова тераса р. Десна має ширину від 2 до 5 км і тягнеться вздовж заплави, підіймаючись над нею уступом до 5–15 м висотою. У ґрунтовому покриві бороваї тераси переважають дерново-слабо-підзолисті ґрунти на крупнозернистих водно-льодовикових пісках. Друга (рисська) тераса здійснюється над заплавою на 20–25 м. Вона має рівнинну поверхню, у ґрунтовому покриві переважають дерново-середньопідзолисті піщані та супіщані ґрунти [141].

Характер ґрунтового покриву Старогутської ділянки НППДС досить одноманітний. На плакорних ділянках переважають дерново-слабо- та середньопідзолисті піщані та супіщані оглеєні ґрунти. У безстічних і слабостічних низинах формуються торф'яні і торф'янисто-болотні ґрунти і торф'яники. Болотні ґрунти перехідного типу формуються у замкнених зниженнях серед вирівняних місцевостей із послабленим притоком ґрунтових вод, а болотні ґрунти низинного типу – у проточних пониженнях уздовж терас річкових долин та в улоговинах стоку.

Надзвичайно строкатий ґрунтовий покрив заплави Десни. У прирусловій частині заплави домінують легкі примітивні ґрунти з малопотужним перегнійно-дерновим горизонтом. У центральній частині заплави поширені різноманітні ґрунти – від алювіально-дернових глейових у зниженнях до алювіально-дерново-зернистих суглинистих з розвинутим перегнійним горизонтом – на гривах і вирівняних дренажних ділянках. У притерасній частині представлені типові гігроморфні ґрунти: торф'яно-болотні і типові низинні торф'яники.

Згідно з проектом організації території, охорони, відтворення та рекреаційного використання природних комплексів і об'єктів НППДС його територію поділено на такі функціональні зони: заповідну, регульованої рекреації, господарську та стаціонарної рекреації. Заповідна зона займає площу 2357,4 га і охоплює озера Великі та Малі Баги у заплаві Десни (40,4 га) та значну частину Старогутського лісового масиву (2317 га). Зона регульованої рекреації є найбільшою (7803,4 га). Вона рівномірно розподілена між Старогутською та Придеснянською ділянками. У господарській зоні розміщуються 2 населені пункти, орні землі, перелоги та пасовища, що інтенсивно використовуються. Переважна більшість земель господарської зони розміщені у Придеснянській ділянці

парку. Ця зона займає площу 6052,3 га, а зона стаціонарної рекреації – 2,0 га.

Загалом серед багатьох природно-заповідних територій України НППДС відзначається високою репрезентативністю ландшафтних комплексів. Охороною охоплені поліські ландшафти (Старогутська ділянка), а також заплава Десни та її надзаплавні тераси (Придеснянська ділянка). Особливості цих двох ділянок виявляються і у функціональному зонуванні. Придеснянська ділянка НППДС виконує, головним чином, рекреаційні функції, а заповідним ядром НППДС є Старогутський лісовий масив. Характер ландшафтів та режим використання різних ділянок НППДС відображаються у флористичному різноманітті.

Район розташування НППДС межує з досить різноманітними і полярними, з огляду на характер рослинності, територіями, що може значно впливати на його рослинний покрив та флору. На сході та півдні це відроги Середньоросійської височини, вкриті широколистяними лісами з фрагментами остепнених лук; на півночі – з Нерусо-Деснянським Поліссям, яке характеризується бореальним характером рослинності, поширенням широколистяно-ялинових лісів; на південному заході – з Наддеснянською вододільною рівниною, характер рослинності якої близький до рослинності Середньоросійської височини, куди її запропоновано відносити [136]; на північному заході сполучається з Новгород-Сіверсько-Понорницьким геоботанічним районом Українського Полісся.

Рослинний покрив НПП «Деснянсько-Старогутський»

Перші відомості про рослинний покрив НППДС знаходимо в праці П.С. Погребняка, опублікованій у 1928 р. і присвяченій лісорослинним умовам Лівобережного Полісся [96]. У Старогутському лісовому масиві ним закладені пробні ділянки і коротко описана рослинність. У 60-х роках ХХ ст. виходить серія публікацій С.О. Мулярчука, присвячених поширенню на сучасній території НППДС *Juniperus communis* і *Picea abies* та характеристиці соснових лісів Сумського Полісся [69, 71, 72]. З використанням спорово-пилкового аналізу відкладів боліт Новгород-Сіверського Полісся Г.О. Пашкевич (1972) виділені фази розвитку рослинності регіону в голоцені. Д.В. Дубина та К.А. Семеніхіна дослідили водну рослинність і поширення рідкісних видів макрофітів у заплаві р. Десна у р-ні с. Нововасилівка [31, 32, 111, 112]. Лучна рослинність заплави р. Знобівка описана в роботі Л.М. Сипайлової (1983). Особливості відновлення широколистяних порід у Старогутському лісовому масиві встановлені В.Г. Скляр [116, 117, 120]. На початку 90-х років ХХ ст. флористичні знахідки зроблені ботаніками Сумського педагогічного інституту ім. А.С. Макаренка, результати яких опубліковані вже після створення парку [44]. Цілеспрямовані флористичні дослідження на території сучасного НППДС у рамках розробки проекту його створення розпочаті у 1996 р. Міжвідомчою комплексною лабораторією наукових основ заповідної справи НАН України та Мінекобезпеки України. Їх результати опубліковані в ряді збірників і статей, де подано загальні риси флори і рослинності [4, 40, 65], відомості про поширення рідкісних видів [58, 83, 84, 85, 121]. На сьогодні описані флора і рослинність парку та його окремих ділянок [85, 86, 88, 89, 93].

У системі геоботанічного районування України (1977) територія НППДС належить до Шосткинського району соснових лісів

зеленомохових Чернігівсько-Новгород-Сіверського (Східнополіського) округу Поліської підпровінції Східноєвропейської провінції зони широколистяних лісів.

Ліси у парку займають 52,9% площі (8583,9 га), лучні угруповання (сіножаті та пасовища) – 33,0% (5315,8 га). Заболоченість території становить 4,1% (662,7 га). Під водою (річки, ставки, канали) знаходиться 2,1% території парку (350,2 га). Рівно 2% (325,4 га) земель парку зайнято пісками, торфорозробками, кар'єрами, лісосмугами та іншими землями. Під населеними пунктами, виробничими будівлями та шляхами знаходиться 1,4% (249,7 га) всіх земель парку. Рілля та перелоги займають 4,5% (727,4 га) території.

Переважає більшість лісів НППДС знаходиться у його Старогутській ділянці, де вони займають до 80% території. Більше ніж 65% лісовкритої площі складають соснові ліси. Серед них переважають соснові ліси з домінуванням *Vaccinium myrtillus*, *Molinia caerulea* та зелених мохів. Березово-соснові ліси займають близько 9% лісовкритої площі ділянки і представлені ценозами, де в трав'яно-чагарничковому ярусі також домінують *Vaccinium myrtillus* та *Molinia caerulea*. Ці домінанти трав'яно-чагарничкового ярусу поряд з видами болотного різнотрав'я (*Filipendula ulmaria*, *Geum rivale*, *Deschampsia cespitosa* тощо) є типовими і в березових лісах, частка яких становить близько 19%. Дубові ліси та вільшняки займають приблизно по 3% лісовкритої площі. У трав'яному ярусі перших домінує *Carex pilosa*, а у вільшнях – *Urtica galeopsifolia*, рідше *Filipendula ulmaria* та *Phragmites australis*. Близько 10% площі Старогутського лісництва займають похідні рослинні угруповання на місці культур *Pinus sylvestris*, які сформувалися в лісі з домінуванням у ярусі підліску *Corylus avellana* і переважанням у трав'яно-чагарничковому ярусі неморальних видів.

У Придеснянській ділянці парку лісова рослинність у заплаві р. Десна представлена невеличкими (рідко більше 1–2 га) перелісками. На надзаплавних терасах існує п'ять лісових урочищ, які, однак, повністю не ввійшли до складу НПП. Переважно по їх краях охороняються ділянки, представлені молодими та середньовіковими культурами *Pinus sylvestris* з розрідженим трав'яно-чагарничковим ярусом та з домінуванням *Rubus idaeus*, *Pteridium aquilinum*, злаків *Festuca rubra*, *Agrostis gigantea*. Лісоутворюючими породами у заплавних лісах є *Populus tremula*, рідше *Quercus robur* та *Fraxinus excelsior* з участю *Ulmus laevis*, *U. minor*, *Acer platanoides*. Домінантами трав'яного ярусу є *Rubus caesius*, *Convallaria majalis*, *Aegopodium podagraria*. Вздовж підніжжя борової тераси заплави

р. Десна іноді цілі смуги лісів формує *Alnus glutinosa*, де у трав'яному ярусі домінують *Athyrium filix-femina*, *Urtica dioica*, *Filipendula ulmaria*, *Thelypteris palustris*.

У Старогутській ділянці луки поширені в заплаві р. Улиця, на осушених землях та по краях боліт. За площею переважають торф'яністі луки з домінуванням *Deschampsia cespitosa*, зрідка *Carex nigra* та *Holcus lanatus*. Значні площі займають справжні луки, домінантами на яких є *Festuca rubra*, *Poa pratensis*, а також пущищні угруповання, утворені *Agrostis tenuis* і *Nardus stricta*.

У Придеснянській ділянці лучна рослинність є основою рослинного покриву. В заплаві р. Десна луки використовуються головним чином як сіножаті, значно рідше як пасовища. За площею переважають угруповання *Alopecurus pratensis*, *Phalaroides arundinacea*, *Carex acuta*. Поширені також справжні з домінуванням *Agrostis gigantea*, *Festuca rubra*, *F. pratensis* та торф'яністі луки *Deschampsia cespitosa*, *Carex vulpina*, *Agrostis canina*. По високих прируслових валах трапляються остепнені луки з *Agrostis vinealis*. На плакорних ділянках післялісові луки на піщаних ґрунтах здебільшого мають пасовищний режим використання. Домінантами на дренажних ділянках є *Agrostis tenuis*, *Festuca rubra*, а в замкнутих та проточних зниженнях – *Deschampsia cespitosa*. Тут в умовах зменшення пасовищного навантаження останніми роками поширюється високотрав'я: *Filipendula ulmaria*, *Urtica dioica*, спостерігається заростання чагарниками *Salix cinerea* та *S. triandra*.

Заболоченість Старогутської ділянки парку становить більше 7%. За площею переважають безлісні купинні ценози *Carex juncella*. Вони розміщені в середній та нижній течії улоговин стоку, що тягнуться майже через всю ділянку. Серед цих угруповань трапляються фрагменти боліт з домінуванням *Phragmites australis*, *Carex vesicaria*, *C. rostrata*, *Equisetum fluviatile*. Останні два угруповання часто спостерігаються як невеличкі ділянки в заплавах малих річок. Лісові евтрофні болота представлені невеличкими ділянками вільшняків з домінуванням у трав'яному ярусі *Thelypteris palustris* та *Phragmites australis*, що розташовані у заплавах малих річок та серед трав'яних боліт. Не менше 15% площі боліт у Старогутській ділянці парку займають мезо- та оліготрофні болота. Це переважно замкнуті западини та верхів'я улоговин стоку. В деревостані лісових та рідколісних мезотрофних боліт деревостан утворений *Betula pubescens* та *Pinus sylvestris*, а у трав'яно-чагарничковому ярусі домінують *Eriophorum vaginatum*, *Carex lasiocarpa*, рідко *Phragmites australis*. Суцільний ярус утворюють сфагнові мохи. На трав'яно-сфагнових мезотрофних болотах домінують *Carex lasiocarpa*,

C. rostrata, *Eriophorum angustifolium*, *E. vaginatum*. Оліготрофні болота на території парку розташовані на крайній межі свого поширення, тому вони не відрізняються різноманітністю і мають збідений флористичний склад порівняно з такими болотами західних регіонів України. Типова будова їх ценозів така: розріджений деревостан з *Betula pubescens* та *Pinus sylvestris*; у трав'яно-чагарничковому ярусі домінують *Eriophorum vaginatum* та *Oxycoccus palustris*. Моховий покрив утворений сфагновими мохами секції *Cuspidata*.

У Придеснянській ділянці парку найбільшого поширення набули мінеральні болота заплави Десни, де домінують *Glyceria maxima* та *Carex acuta*. У притерасній частині заплави трапляються лісові болота з *Alnus glutinosa* у деревостані та *Thelypteris palustris* і *Athyrium filix-femina* у трав'яному ярусі.

Прибережно-водна рослинність у Старогутській ділянці представлена вузькими смугами заростей *Phragmites australis*, *Glyceria maxima*, *Sagittaria sagittifolia*, *Typha latifolia* вздовж крутих берегів малих річок та каналів. У складі водної рослинності на території цієї ділянки парку в річках типовими є угруповання *Elodea canadensis*, *Nuphar lutea*, а в меліоративних каналах – *Lemna minor*, *Spirodela polyrrhiza*, *Utricularia vulgaris*.

Велика кількість різноманітних за швидкістю течії, характером дна та особливостями водного режиму водойм у Придеснянській частині парку зумовлює високе різноманіття водної та прибережно-водної рослинності. Типовими для цієї ділянки парку є прибережні угруповання *Carex acuta*, *Glyceria maxima*, *Scirpus lacustris*, *Equisetum fluviatile*, *Sagittaria sagittifolia* та водні *Nuphar lutea*, *Nymphaea candida*, *Nymphoides peltata*, *Potamogeton perfoliatus*, *P. lucens*, *Stratiotes aloides*.

Синантропна рослинність на території парку представлена перелогами (угруповання *Elytrigia repens*, *Agrostis gigantea*, *Conyza canadensis*), агроценозами (найбільш поширені типи забур'яненості однорічно-довгокореневищний та однорічний), збитими пасовищами, рудеральними угрупованнями населених пунктів, узбіч доріг тощо.

До Зеленої книги України з рослинних угруповань, поширених у парку, занесені старі корінні соснові ліси зеленомохові та чорнищеві (*Pineta hylocomiosa*, *Pineta myrtillosa*) і дубові ліси ліщинові (*Querceta (roboris) corylosa*) (Старогутська ділянка) та ценози з домінуванням *Nymphaea candida*, *Nymphoides peltata*, *Salvinia natans* і *Trapa natans* (Придеснянська ділянка). В обох ділянках представлені угруповання *Nuphar lutea*.

Відмінності в рослинному покриві Старогутської та Придеснянської ділянок НППДС зумовлені не тільки ландшафтними особливостями, але й історією землекористування. У Старогутській ділянці з її високим рівнем заболоченості та низькородючими ґрунтами здебільшого зберігся природний рослинний покрив. Антропогенний вплив спричинив зміну породного складу деревостану лісів та зменшення заболоченості території.

Наприкінці XVII ст. біля с. Стара Гута зростали корабельні ліси з *Quercus robur* [129]. П.С. Погребняк (1993) зазначав, що у Старогутському лісовому масиві на місці з близьким заляганням морени зростають діброви. Нині вони змінилися похідними сосняками ліщиновими на місці культур *Pinus sylvestris*, які займають не менше 10% площ. У них кількість видів, характерних для широколистяних лісів, значно перевищує кількість видів хвойних лісів [91]. Залежно від системи лісокористування за останні 200 років змінювалися площі березових та осикових лісів. Протягом XX ст. їх площі суттєво зменшилися [129]. Меліоративні роботи у Старогутській ділянці НППДС проводяться з 1904 р. Осушенню піддавалися улоговинні болота та річки Улиця і Чернь. Якщо на початку XX ст., за даними П.С. Погребняка, у Старогутській ділянці переважали вологі, мокрі та заболочені типи лісів, а найбільш поширеною, хоча й не переважаючою, була волога борова субір [96], то нині, за даними останнього лісовпорядкування, переважаючим типом лісорослинних умов є свіжі та вологі субори. На сьогодні заболоченість території Старогутської ділянки становить більше 7%, а у минулому ця цифра була значно вищою. Так, ґрунти з болотним типом ґрунтоутворення у Старогутському лісництві займають 15% площі.

Придеснянська ділянка зазнала антропогенного впливу ще раніше. Тут, починаючи з періоду ранньої бронзи, коли на правому березі р. Десна з'явилися великі поселення людей, відзначається наростаючий антропогенний вплив на рослинний покрив [73]. Вже на початку XVII ст. нижче сіл Любець та Камінь по лівому берегу р. Десна придатних для кораблебудування лісів не було [129]. У цей час місцевість була вже досить обжитою – існували села Очкине та Журавка. Нині надзаплавні тераси р. Десна значною мірою розорані, а вцілілі лісові урочища не увійшли до території парку і тепер ділять її на кілька частин та ускладнюють лінію меж. Ще два невеличкі «клаптики» від Придеснянської ділянки ізолює залізниця Ворожба – Унеча. Заплави малих річок меліоровані. Велика осушувальна система функціонує на р. Знобівка. Найбільш порушеною територією Придеснянської ділянки є с. Нововасилівка з розташованими навколо орними землями. Все це впливає на стан

природних екосистем, порушує зв'язок між ними, ускладнює дотримання природоохоронного режиму в НППДС.

Загалом висока ландшафтна репрезентативність території НППДС зумовлює формування на його території ценотичного різноманіття, де повно представлені всі типи природної рослинності Лівобережного Полісся: лісовий, лучний, болотний та водний. У різних ландшафтних умовах відрізняються історія та традиції природокористування, що створює нерівномірність і мозаїчність антропогенного впливу. Особливістю НППДС є наявність двох ділянок – різних за ландшафтною структурою, характером рослинного покриву та рівнем антропогенної трансформації. Існування на території НППДС і біля його меж населених пунктів і орних земель потребує оцінки їх впливу на флору. Врахування цих аспектів при дослідженні флори дає змогу закласти основу флористичного моніторингу території НППДС і оцінити вплив сусідніх антропогенних ландшафтів на його екосистеми.

Матеріали і методика досліджень

Список видів рослин флори НППДС складений на основі польових досліджень 1996–2004 рр. Матеріалом для роботи є гербарій загальною кількістю близько 3000 аркушів. З них близько 500 аркушів зберігається у гербарії НППДС [92]. Більше 400 зразків передано у гербарій Інституту ботаніки ім. М.Г. Холодного НАНУ (KW); 28 аркушів – у гербарій Національного ботанічного саду ім. М.М. Гришка НАНУ (KWHN); 85 – Інституту екології Карпат НАНУ (LWKS).

Досліджена флора відповідає поняттю конкретної флори [61, 132, 133, 154, 157]. Площа її виявлення разом із м. Середина-Буда становить майже 172 км², на її території представлені всі основні ландшафти, включаючи території з різним рівнем антропогенної трансформації [154, 157]. До складу флори входять види, що зростають спонтанно, включаючи рослини інтродуковані і культурні, здатні до самопідтримання (вегетативного або генеративного) своїх популяцій. Назви видів подані за S.L. Mosyakin та M.M. Fedoronchuk (2001).

Типи ареалів видів наведені на основі формул Н. Meusel (1964; 1965) та W. Rothmaler (1976). Для характеристики довготного діапазону ареалу видів використовуються такі типи: **Ср** – циркулярний; **Eu-As** – європейсько-азіатський; **Eu-wAs** – європейсько-західноазіатський, включаючи європейсько-західносибірські та європейсько-середньоазіатсько-туранські види; **Eu-Am** – європейсько-американський; **Am** – американський; **As** – азіатський; **oAs** – східноазіатський; **Eu** – європейський. Широтний діапазон ареалу видів аналізується за поширенням ареалів у межах таких зон: **Arct** – арктичної; **B** – бореальної; **Temp** – температурної (неморальна; мішані та широколистяні ліси); **Sm** – субмеридіональної (субсередземноморська; літньозелені листопадні ліси на заході та степи на сході); **M** – меридіональної (середземноморська; вічнозелені листяні

ліси, степи та пустелі); **Trop** – тропічної; **Austr** – південної (аналог середземноморської у Південній півкулі). До плурізональної групи (**Pz**) віднесені види, що набули широкого поширення.

Виділені екологічні групи видів за фактором зволоження на основі фітоіндикаційних шкал Л.Г. Раменського та ін. (1956). Екологічні групи утворюють такий ряд у бік збільшення вологолюбності: ксерофіти – мезоксерофіти – ксеромезофіти – мезофіти – гігромезофіти – мезогігрофіти – гігрофіти – гідрофіти.

За своїм поширенням види флори поділяються на поодинокі (відомо до 5 місцезнаходжень), поширені рідко (малопоширені, відомі з не багатьох – до 20 місцезнаходжень), спорадичні (відомі з багатьох, але розсіяних місцезнаходжень), звичайні (мають майже суцільне поширення і високу ценотичну роль).

Для визначення біоморфологічної структури флори використовувалися загальновизнані методи. Тривалість великого життєвого циклу, наводиться за літературними даними [78, 144]. Життєві форми виділені за К. Раункієром, а морфологічно різноманітну групу водних рослин віднесено до гідрофітів [39]. Трави за типом кореневої системи та підземних пагонів поділено на стрижнекореневі, мичкувато-кореневі, довгокореневищні, короткокореневищні, щільнокущові, нещільнокущові, коренепаросткові, цибулині, бульбокореневі, редукованокореневі.

На основі аналізу належності видів до певних рослинних угруповань на рівні формацій і типів рослинності виділені еколого-ценотичні групи флори. Вони, у свою чергу, згруповані за основними типами рослинності:

1. Лісова: а) – листяно-лісова (широколистяні та частково мішані ліси); б) – хвойно-лісова (соснові та частково мішані ліси); в) – болотно-лісова (вільшняки та заболочені соснові ліси); г) – узлісна (світлі ліси та узлісся); д) – чагарникова (прибережні чагарникові зарості та високотрав'я) .
2. Лучна: а) – вологолучна (болотисті та сирі торф'яністі луки); б) – справжньолучна (справжні мезофільні луки); в) – сухолучна (пустинні та остепнені луки).
3. Болотна: а) – евтрофно-болотна; б) – мезотрофно-болотна.
4. Псамофітна: а) – алювіальна (види піонерних угруповань на алювіальних відкладах по берегах річок та мулистих берегів водойм); б) – борова (рослини борових пісків, головним чином мезоксерофіти та ксеромезофіти).
5. Гідрофільна: а) – прибережно-водна (гігрофіти, поширені по берегах проточних і стоячих водойм); б) – водна (повністю занурені у воду рослини).

6. Синантропна: а) – сегетальна (види, поширені переважно на орних землях у посівах культурних рослин); б) – рудеральна (види інших антропогенно змінених біотопів).

Синантропний компонент флори проаналізований за В.В. Протопоповою (1991) з окремими доповненнями. Адвентивні види рослин за ступенем натуралізації поділені на: агріофіти – натуралізувалися у природні та напівприродні місцезростання; епекофіти – натуралізувалися на повністю трансформованих екотопах і молодих перелогах; ефемерофіти – утримуються у флорі даної місцевості протягом нетривалого часу; ергазіофіти – здичавілі культурні рослини, що локалізуються біля місць культури. Серед археофітів виділено групу геміапофітів, які за ступенем натуралізації подібні до епекофітів і постійно, хоча і значно рідше, трапляються у напівприродних місцезростаннях [100].

Показником успішності поширення адвентивних видів також є характер просторової структури їх ареалів. Прийняті такі типи ареалів синантропних видів [101]: суцільний, коли вид поширений у різноманітних екотопах, різною мірою трансформованих та використовуваних; стрічковий, коли вид займає придорожні місцезростання; осередковий, коли поширення виду пов'язане із занесенням нових порцій насіння у нові райони переважно із посівним матеріалом (до цієї групи віднесені і ті з лісових інтродуцентів, у яких спостерігається активне самовідновлення); дифузний, коли вид у межах ареалу трапляється спорадично; локальний, коли вид відомий з одного чи кількох пунктів. Фітоценотичний тип об'єднує види з високим ступенем натуралізації, що пов'язані з певними рослинними угрупованнями.

У розділах 1 і 2 доведено ландшафтну неоднорідність території НППДС і показано необхідність окремого аналізу флори двох його ділянок – Придеснянської та Старогутської. Існує потреба оцінки впливу навколишніх антропогенно порушених земель на флору НППДС, особливо в Придеснянській його ділянці. З метою вирішення цих завдань вивчено п'ять локальних флор. Вони у міру збільшення антропогенного навантаження на ландшафт утворюють ряд: Старогутська ділянка, основне заповідне ядро парку, – Придеснянська ділянка (зони регульованої рекреації та господарська) – с. Нововасилівка – м. Середина-Буда – орні землі на території НППДС.

Локальна флора 1. Старогутська ділянка НППДС є найбільш збереженою його частиною площею близько 8000 га. На її території заповідна зона займає 2317 га, рекреаційна – близько 4300 га

та господарська – менше 600 га. Лісистість території – 80%. Старогутська ділянка займає морено-зандрову рівнину, заболоченість території – 7%. Територія drenується малими річками Улиця та Чернь. Флора досліджувалася з 1996 по 2004 роки з використанням маршрутних та напівстаціонарних методів [86, 87, 93].

Локальна флора 2. Придеснянська ділянка НППДС (без с. Нововасилівка та орних земель) складається з 8 ізольованих ділянок загальною площею близько 7000 га. На заповідну зону припадає 40,4 га, решту складають зони господарська та регульованої рекреації. На цій ділянці парку в рослинному покриві переважають сучодольні та заплавні луки і соснові ліси з переважанням злакових на боровій терасі Десни. Флора досліджувалася з 1996 по 2004 р. з використанням маршрутних та напівстаціонарних методів.

Локальна флора 3. Село Нововасилівка засноване на початку ХХ ст. Населення 280 чоловік. Площа близько 200 га. Село повністю розташоване на території НППДС. У селі діє сільськогосподарське підприємство «Деснянське», є МТФ, тік, машинний двір, кілька невеликих ставків. Річок немає. Менш ніж за 100 м від села знаходиться залізниця Унеча – Ворожба. Двічі за добу по ній проходить приміський поїзд. За часів СРСР рух був значно інтенсивнішим. Село розташоване на першій та частково другій надзаплавній терасі р. Десна і на першій надзаплавній терасі р. Знобівка. Ґрунти сухі піщані та знижені торф'янисті. Флора вивчалася протягом 2002–2004 років, для чого було здійснено сім експедиційних виїздів у різні пори року. Методи маршрутні. Флора с. Нововасилівки відповідає поняттю «пагофлора», запропонованому Т.В. Васильєвою та ін. (2001) для флор сільських поселень.

Локальна флора 4. Місто Середина-Буда засноване в другій половині ХVІІ століття. Нині чисельність населення досягає до 7 тис. мешканців (без прилеглих сільських населених пунктів, що підпорядковуються міськраді). Загальна площа міста 936 га, переважає малоповерхова забудова. Зелені насадження та міський лісопарк мають площу 66 га. Місто розташоване на залізничній магістралі Київ – Москва. Станція «Зернове» має залізничну колію завдовжки 2 км. У середньому через станцію за добу проходить 40-50 пар поїздів. У місті також є промислові підприємства: завод СМЗМ, хлібозавод та маслозавод. Місто Середина-Буда розташоване біля витоків р. Бобрин, займає слабодренований вододіл річок Сев та Знобівка. Місто розташоване на межі Новгород-Сіверського Полісся та відрогів Середньоросійської височини [141]. Це позначається на флорі та рослинності. Зокрема, міський парк «Мирщина» є суто неморальним комплексом без поліських рис. Флора м. Середина-

Буда вивчалася протягом 2001–2004 років з використанням маршрутних та напівстаціонарних методів.

Локальна флора 5. Орні землі на території НППДС складають 727 га. Більшість із них (626,6 га) належать сільськогосподарському підприємству «Деснянське» (с. Нововасилівка). У 2001–2004 роках досліджували флору цих земель. Угіддя представлені переважно бідними дерново-підзолистими супіщаними ґрунтами, кадастрова оцінка яких у середньому складає 29 балів. У структурі посівних площ переважають озимі та ярі зернові, мало кормових культур: кукурудза на силос та кормовий буряк, сіються травосуміші з бобовими. Останнім часом як основний використовується обробіток ґрунту важкими дисковими боронами та плоскорізний. Перелоги перебувають на перших стадіях заростання (полинова та довгокореневищно-злакова), які затримуються в часі через низьку родючість ґрунтів.

Флора НПП «Деснянсько-Старогутський»

4.1. Склад і структура флори

Флора НППДС налічує 796 видів вищих судинних рослин, які належать до 401 роду та 109 родин. На території парку виявлено два нових для флори України види. Це *Carex brunnescens* та *Axiris amaranthoides* [28]. Також підтверджено зростання *Carex globularis*. Єдиний екземпляр цього виду був зібраний у кв. 79 Старогутського лісництва і визначений І.М. Даниликом (Інститут екології Карпат НАНУ). До загальної кількості видів належать лісові інтродуценти, культурні та декоративні рослини, що дичавіють і трапляються на місці залишених сіл та біля житла (*Prunus domestica*, *Cerasus vulgaris*, *Malus domestica* та ін.).

Флора Українського Полісся молода, має алохтонний характер і сформована видами з широким ареалом, тому в її складі мало ендемічних видів. Серед них немає вузьколокальних ендеміків. Всі поліські ендеміки ценотично пов'язані із псамофітною рослинністю та сухими сосняками [2]. У флорі НППДС представлений один ендемік Полісся – *Dianthus pseudosquarrosus*, який у системі К. Кана та А. Стрида (цит. за Ан. В. Єна, 2004) належить до плурирегіональних ендеміків, крайні точки ареалу яких віддалені на 501–1667 км.

Флора НППДС за кількістю видів перевершує флори природних заповідників Поліського (602 види), білоруського «Прип'ятський» (740), російського «Брянський ліс» (752), але поступається флорі НПП «Шацький» (862) [3, 80, 139, 142, 152]. За цим показником флора НППДС подібна до флор більшості російських заповідників, таких, як Байкальський, Баргузинський, Башкирський, Приоксько-Терасний, Жигулівський та ін., що також мають кількість видів судинних рослин від 700 до 800 [41].

Таблиця 4.1. Систематична структура флори НПП «Деснянсько-Старогутський»

№ пор.	Родина	Рід		Вид	
		шт.	%	шт.	%
1	Asteraceae	49	12,2	93	11,7
2	Poaceae	40	10,0	72	9,0
3	Rosaceae	18	4,5	47	5,9
4	Cyperaceae	5	1,2	44	5,5
5	Fabaceae	15	3,7	41	5,2
6	Caryophyllaceae	21	5,2	33	4,1
7	Brassicaceae	21	5,2	31	3,9
8	Lamiaceae	21	5,2	30	3,8
9	Scrophulariaceae	12	3,0	27	3,4
10	Ranunculaceae	11	2,7	24	3,0
Всього в 10 родин		213	53,1	442	55,5
Всього у флорі		401	100	796	100

У складі флори НППДС 5 (0,63%) представників *Lycopodiophyta*; 7 (0,88%) – *Equisetophyta*; 11 (1,38%) – *Pteridophyta*; 7 (0,88%) – *Pinophyta*; 766 (96,23%) – *Magnoliophyta*, у т.ч. 582 (73,12%) *Magnoliopsida* та 184 (23,12%) *Liliopsida*. За величинами основних флористичних пропорцій: кількість видів у родині (7,30); кількість родів у родині (3,68); кількість видів у роді (1,99), відношенням видів складноцвітих до злаків (1,29) та кількості однодольних до квіткових (0,24) флора НППДС подібна до конкретних флор Бореальної та Середньоевропейської флористичних областей [157].

Склад 10 провідних родин флори НППДС подібний до такого флори Українського Полісся (табл. 4.1) [2]. Основною відмінністю є четверта позиція – родин *Cyperaceae*. Третє місце посідає родина *Rosaceae*. Ця риса не характерна для флор заповідників і національних природних парків Полісся і наближує флору НППДС до більш південних флор [3, 104, 131]. Іншою відмінністю є відсутність у спектрі 10 провідних родин *Apiaceae* і поява *Brassicaceae*, що може свідчити про досить високий антропогенний вплив на флору.

Провідними родами є *Carex* (35 видів) та *Salix* (14), що виявляє бореальні риси. Про це свідчить і п'яте місце роду *Juncus* (11). Присутність серед провідних родів флори НППДС *Veronica* (13) та *Trifolium* (10) надає їй середземноморських рис.

У флорі Українського Полісся провідні позиції займають бореальні види з голарктичним і євразійським типами ареалів, що

Таблиця 4.2. Географічна структура флори НПП «Деснянсько-Старогутський». Довготний тип ареалу

Довготний тип ареалу	Кількість видів	
	шт.	%
Європейський	183	23,2
Європейсько-західноазіатський	172	21,8
Євразійський	207	26,3
Циркумполярний	186	23,6
Американський	19	2,4
Європейсько-американський	9	1,1
Азіатський	3	0,4
Не визначений	9	1,1

зумовлено не кліматичними, а едафічними та історичними причинами. Дещо поступаються бореальним неморальні та степові види [2]. За довготним типом ареалу у флорі НППДС переважають види з широким ареалом: євразійські та циркумполярні (табл. 4.2.). Європейські та європейсько-західноазіатські їм мало поступаються за чисельністю. Статистично відмінності між цими чотирма групами достовірні на 75-відсотковому рівні значущості.

У широтному діапазоні найбільша кількість видів флори НППДС має бореально-субмеридіональний (153; 19,2%) та температно-субмеридіональний (131; 16,5%) типи ареалів. Дещо поступаються їм за чисельністю види з бореально-температним (107; 13,4%) та бореально-меридіональним (101; 12,7%) типами ареалів. У цілому у флорі НППДС абсолютну більшість становлять види, ареали яких охоплюють температну та субмеридіональну зони (табл. 4.3). Види,

Таблиця 4.3. Географічна структура флори НПП «Деснянсько-Старогутський». Широтний тип ареалу

Широтна зона	Кількість видів, поширених у даній зоні	
	шт.	%
Арктична	95	11,93
Бореальна	474	59,55
Температна	763	95,85
Субмеридіональна	592	74,37
Меридіональна	280	35,18
Тропічна	54	6,78
Південна	35	4,40
Не визначена	12	3,95

Таблиця 4.4. Біоморфологічна структура флори НПП «Деснянсько-Старогутський». Життєві форми за К. Раункієром

Життєва форма	Кількість видів	
	шт.	%
Фанерофіти	85	10,7
Хамефіти	37	4,6
Гемікриптофіти	429	53,9
Криптофіти	82	10,3
Терофіти	130	16,3
Гідрофіти	33	4,1

ареал яких заходить у бореальну зону, значно поступаються за кількістю цим двом групам. Така закономірність узгоджується із розташуванням території НППДС у зоні широколистяних лісів. Отже, у флорі НППДС, порівняно із флорою Українського Полісся, зменшується частка бореальних видів. Це можна пояснити впливом розташованих на правому березі р. Десна лісостепових ландшафтів та відрогів Середньоросійської височини – на сході. Вплив денудаційних продуктів останньої на флору соснових лісів Сумського Полісся відзначав С.О. Мулярчук (1970). До гірських елементів у флорі НППДС можуть бути віднесені *Matteuccia struthiopteris* та *Huperzia selago* [122], а до степових – *Pulsatilla patens*, *Fragaria viridis*, *Serratula tinctoria*, *Agrostis vinealis* та ін. [13, 105].

У складі флори переважають багаторічні рослини. Вони складають 76,0% (605 видів) флори; малорічників – 7,8% (62) і однорічників – 16,2% (129). Серед життєвих форм за К. Раункієром найбільшу частку цілком закономірно становлять гемікриптофіти (табл. 4.4). На частку терофітів припадає 16,3% усіх видів флори. Гідрофітів налічується 33 види, або 4,1% флори.

До дендрофлори НППДС належить 40 видів дерев, 41 – чагарників, 9 – чагарничків та 1 ліан. До її складу увійшли 11 видів лісових інтродуцентів і 6 здичавілих видів. Аборигенна дендрофлора, таким чином, налічує 78 видів. Це становить 82,11% від дендрофлори Лівобережного Полісся України (95 видів) [42].

Трав'янисті рослини складають 88,57% флори НППДС (705 видів). З них 514 (64,57%) полікарпиків і 191 (23,99%) монокарпик. За типами підземних пагонів абсолютну більшість становлять довгокореневищні види 143 (17,96%). Короткокореневищних налічується 67 видів (8,42%); щільнокущових – 19 (2,39); нещільнокущових – 45 (5,65%); цибулинних – 8 (1,01%), бульбокореневих – 13 (1,63%), коренепаросткових – 16 (2,01%). Група рослин без

спеціалізованих підземних пагонів містить стрижнекореневі види – 263 (33,04%); мичкувато-кореневі – 52 (6,53%); поверхнево-повзучі, які мають сланкі пагони з придатковими коренями, – 71 (8,92%) та редукованокореневі – 8 (1,01%).

В екологічній структурі флори за характером зволоження перше місце посідають мезофіти (табл. 4.5). У флорі мало представлені ксерофіти та мезоксерофіти. Серед ксерофітів є представники борових пісків, остепнених лук, а також хвойних лісів. Більшість видів із груп ксерофітів та мезоксерофітів поширені на рудеральних місцезростаннях та по борових пісках. У флорі сухих лук, рудеральних та сегетальних місцезростань, узлісь і борових пісків представлена більшість ксеромезофітів. Мезофіти утворюють флору хвойних та листяних лісів, лук. Багато представників цієї екологічної групи є в складі рудеральних та сегетальних рослинних угруповань, на узліссях. На евтрофних та мезотрофних болотах, болотистих луках, у заболочених лісах поширені мезогігрофіти. Багато з них беруть участь у формуванні прибережно-водних рослинних угруповань і ростуть на алювіальних відкладах по берегах річок. Гігрофіти зростають на евтрофних та мезотрофних болотах і у заболочених лісах. Водні та частково прибережно-водні види віднесені до гідрофітів.

У флорі НППДС найбільшу частку складають лісові види (271 видів; 34,0%). Переважаючими тут є листяно-лісова та узлісна еколого-ценотичні групи (табл. 4.6). Хвойно-лісова еколого-ценотична група поступається за кількістю видів цим двом, незважаючи на переважання соснових лісів на території НППДС. Справжньоолучна еколого-ценотична група є найбільшою за чисельністю у флорі, а лучні види разом становлять 24,5% флори (195 видів). Численною

Таблиця 4.5. Екологічна структура флори НПП «Деснянсько-Старогутський»

Екологічна група	Кількість видів	
	шт.	%
Ксерофіти	6	0,8
Мезоксерофіти	43	5,4
Ксеромезофіти	140	17,6
Мезофіти	309	38,8
Гігромезофіти	113	14,2
Мезогігрофіти	93	11,7
Гігрофіти	50	6,3
Гідрофіти	42	5,3

Таблиця 4.6. Еколого-ценотична структура флори НПП «Деснянсько-Старогутський»

Еколого-ценотична група	Кількість видів	
	шт.	%
Хвойнолісова	54	6,8
Листянолісова	86	10,8
Болотнолісова	30	3,8
Узлісна	74	9,3
Чагарникова	27	3,4
Лісові, всього	271	34,0
Справжньоолучна	89	11,2
Сухоолучна	37	4,6
Болотистолучна	69	8,7
Лучні, всього	195	24,5
Евтрофноболотна	43	5,4
Мезотрофноболотна	14	1,8
Прибережно-водна	26	3,3
Водна	35	4,4
Водно-болотні, всього	118	14,8
Борова	28	3,5
Алювіальна	27	3,4
Псамофітні, всього	55	6,9
Сегетальна	29	3,6
Рудеральна	95	11,9
Лісові інтродуценти	15	1,9
Дичавіючі	16	2,0
Синантропні, всього	155	19,5
Не визначені	2	0,3

є болотистолучна еколого-ценотична група, що узгоджується з високою заболоченістю і наявністю заплавних типів місцевості на НППДС території. Водно-болотні види займають четверте місце. Вони складають 14,8% флори НППДС (118 видів). Найбільш численними тут є евтрофно-болотна та водна еколого-ценотичні групи. Нечисленною є група псамофітних видів (55 видів), поділених між бороною та алювіальною еколого-ценотичними групами. Синантропні види за кількістю посідають третє місце (155 видів; 19,5%). Абсолютна їх більшість – рудерали.

4.2. Синантропізація флори

Проблема біологічного різноманіття та його збереження останнім часом є однією з ключових проблем екології. Тому вивчення процесів антропогенної трансформації флори, особливо на заповідних територіях, є актуальним. Синантропізації флори присвячено багато оглядів [6, 11, 22, 23, 52, 64, 101]. Проте зведених даних про вплив синантропних і, зокрема, адвентивних видів рослин у заповідниках і національних природних парках України поки мало [102]. Така спроба зроблена для заповідників Росії та країн СНД [124]. Зазначається, що для глибоких висновків вивченість переважної більшості заповідників недостатня. Зрозумілим є те, що заповідні території не є «островами» незайманої природної флори. Флора заповідників певною мірою відображає загальні тенденції антропогенних змін у регіоні. Присутність на заповідних територіях синантропних видів коливається в широких межах – від практично повної відсутності до 40% і більше. Найменшу кількість синантропних видів у своїх флорах мають великі заповідники Арктики, Субарктики, гір Сибіру та Далекого Сходу. Значно підвищується кількість синантропних видів у заповідниках тайги, лісостепу, степу, пустель і, особливо, у гірлах річок Східної Європи.

Рівень синантропізації флори заповідних територій значною мірою зумовлений кількістю адвентивних видів у флорі. Для окремих заповідних територій їх кількість встановлена. У НПП «Азово-Сиваський» частка адвентивних видів у флорі становить – 16,0%; у Луганському заповіднику – 3,8%; у Поліському заповіднику – 15,2%; у Дунайському біосферному заповіднику – 19,0% у Шацькому НПП – 6,1% [3, 34, 123, 143].

Місцями поширення видів синантропних та адвентивних рослин на абсолютно заповідних ділянках є стежки, ділянки біля кордонів, городи, господарські подвір'я тощо [19, 25, 55, 56, 62, 124]. Активно поширюються адвентивні рослини долинами річок, де зростають на антропогенних екотопах, прируслових валах, вкорінюються у заплаві ліси, прируслові чагарники [33, 64, 123]. Кількість занесених рослин визначається також історією землекористування до створення заповідного об'єкта, у таких випадках адвентивні види можуть бути поширеними на серіальних угрупованнях [55, 124]. У Європі, де заповідні території часто оточені антропогенно зміненими ландшафтами, збільшується імовірність занесення видів із навколишніх територій [56, 123]. У національних природних парках України, більшість яких не відповідають критеріям МСОП [75], синантропізація флори – явище поширене і масштаб-

Таблиця 4.7. Склад синантропної флори НПП «Деснянсько-Старогутський»

Синантропний елемент	Кількість видів	
	шт.	%
Випадкові апофіти	44	14,47
Геміапофіти	58	19,08
Евапофіти	68	22,37
Археопфіти	57	18,75
Кенофіти	66	21,71
Лісові інтродуценти	11	3,62
Всього	304	100,00

не, проте не достатньо досліджене [142]. У цілому ж переважна більшість адвентивних рослин поширюється по антропогенних місцезростаннях і лише незначна їх кількість вкорінюється у природні рослинні угруповання. Найбільш замкнутими для адвентивних видів є плакорні ліси, цілинні степи, неосушувані болота і болотисті луки [22, 64]. Іноді такими є кам'янисті відслонення та осипи [109, 123]. Не можна не відзначати динамічність адвентивної фракції флор заповідників. Положення їх на природно-заповідних територіях нестійке. Адвентивні види часто складають суттєву частку від зниклих на території заповідників [55, 109, 127].

Проблема синантропізації флори є дуже актуальною і для НППДС, на території якого знаходиться більше 727 га орних земель (4,5% площі), два населені пункти, дороги і виробничі будівлі. Розчленованість території парку на 9 частин і складна лінія меж вимагають вирішення питання розширення його території [119].

Синантропний елемент у флорі НППДС налічує 353 види (44,35%), з них 170 апофітів та 134 види адвентивних рослин (табл. 4.7). Це найвищий показник серед заповідників і національних природних парків Українського Полісся [3, 38, 143], він перевершує рівень синантропізації Українського Полісся в цілому (38,5%) [99]. У складі синантропного елемента флори виявлено новий для флори України адвентивний вид – *Axiris amaranthoides*.

Систематична структура синантропної фракції флори суттєво відрізняється від такої для флори НППДС у цілому (табл. 4.8). У спектрі 10 провідних родин перше місце посідають *Asteraceae*. Родина *Fabaceae*, яка йде другою, має більш ніж удвічі меншу кількість видів. У складі синантропної фракції зросла роль *Brassicaceae*, *Fabaceae*, *Chenopodiaceae*, *Rosaceae*, натомість *Poaceae*, *Cyperaceae* суттєво втратили позиції. Склад перших 10 родин також змінився.

Таблиця 4.8. Систематична структура синантропного компонента флори НПП «Деснянсько-Старогутський»

№ пор.	Родина	Рід		Вид	
		шт.	%	шт.	%
1	Asteraceae	38	19,59	59	19,41
2	Fabaceae	11	5,67	28	9,21
3	Brassicaceae	17	8,76	21	6,91
4	Poaceae	13	6,70	20	6,58
5	Rosaceae	11	5,67	18	5,92
6	Polygonaceae	5	2,58	16	5,26
7	Lamiaceae	13	6,70	16	5,26
8	Caryophyllaceae	13	6,70	14	4,61
9	Chenopodiaceae	5	2,58	12	3,95
10	Apiaceae	8	4,12	8	2,63
У 10 родин		134	69,07	212	69,74
Всього		194	100	304	100

Таблиця 4.9. Екологічна структура синантропного компонента флори НПП «Деснянсько-Старогутський»

Екологічна група	Апофіти		Адвентивні		Разом	
	шт.	%	шт.	%	шт.	%
Ксерофіти	2	1,18	2	1,49	4	1,32
Мезоксерофіти	17	10,00	12	8,96	29	9,54
Ксеромезофіти	38	22,35	43	32,09	81	26,64
Мезофіти	77	45,29	66	49,25	143	47,04
Гігромезофіти	23	13,53	8	5,97	31	10,20
Мезогігрофіти	12	7,06	1	0,75	13	4,28
Гігрофіти	1	0,59	1	0,75	2	0,66
Гідрофіти	0	0,00	1	0,75	1	0,33

Замість *Ranunculaceae*, *Scrophulariaceae* та *Cyperaceae* увійшли *Polygonaceae*, *Chenopodiaceae* та *Apiaceae*. У систематичній структурі і апофітів, і адвентивних видів незмінною є перша позиція – *Asteraceae*. Серед апофітів активну роль відіграють представники родин *Lamiaceae*, *Caryophyllaceae* та *Apiaceae*, а серед адвентивних – *Brassicaceae* та *Chenopodiaceae*. Родини *Poaceae*, *Fabaceae* та *Lamiaceae* відзначаються відносно стійкими позиціями у цих двох групах.

В екологічній структурі синантропної фракції флори істотно зростає кількість мезофітів, ксеромезофітів та мезоксерофітів

Таблиця 4.10. Географічна структура синантропного компонента флори НПП «Деснянсько-Старогутський». Довготний тип ареалу

Довготний тип ареалу	Апофіти		Адвентивні		Разом	
	шт.	%	шт.	%	шт.	%
Європейський	32	18,82	13	9,70	45	14,80
Європейсько-західноазіатський	46	27,06	22	16,42	68	22,37
Євразійський	62	36,47	35	26,12	97	31,91
Циркумполярний	30	17,65	31	23,13	61	20,07
Американський	0	0,00	19	14,18	19	6,25
Європейсько-американський	0	0,00	3	2,24	3	0,99
Азіатський	0	0,00	3	2,24	3	0,99
Не визначений	0	0,00	8	5,97	8	2,63

(табл. 4.9). При цьому синантропна флора не є однорідною групою. У складі адвентивних видів більша частка ксеромезофітів, і вони більш схильні до заселення сухих та помірно зволжених місцезростань, тоді як серед апофітів більше гігромезофітів та мезогігрофітів. Тому на вологих порушених людиною місцезростаннях формуються рослинні угруповання з переважанням видів місцевої флори.

За довготним типом ареалу в синантропній фракції флори НППДС (табл. 4.10) переважають євразійські види (31,91%; 97 видів). Їм поступаються європейсько-західноазіатські та циркумполярні види 22,37% (68 видів) та 20,07% (61). Це не відповідає загальним даним для синантропної флори Українського Полісся, де переважають циркумполярні та євразійські види, частка яких відповідно становить 29,3 і 28,4% [99]. Структура синантропної фракції флори за довготним типом ареалу суттєво відрізняється від структури всієї флори НППДС. Спостерігається збільшення видів із широким ареалом: євразійських та циркумполярних.

Синантропна фракція флори також має специфічні риси і в географічній структурі за широтним типом ареалу (табл. 4.11). Найбільше в її складі температурно-меридіональних та бореально-меридіональних видів – 24,67% (75 видів) та 20,07% (61). Бореально-субмеридіональні та температурно-субмеридіональні види, які мали найбільшу частку у складі всієї флори НППДС, у синантропній її фракції мають відповідно 15,79% (48 видів) та 13,16% (40 видів). На синантропних місцезростаннях збільшується представництво тих видів, ареал яких охоплює субмеридіональну та меридіональну

Таблиця 4.11. Географічна структура синантропного компонента флори НПП «Деснянсько-Старогутський». Широтний тип ареалу

Широтна зона	Кількість видів, поширених у даній зоні					
	апофіти		адвентивні		разом	
	шт.	%	шт.	%	шт.	%
Арктична	21	12,35	10	7,46	31	10,20
Бореальна	114	67,06	47	35,07	161	52,96
Температна	170	100,00	117	87,31	287	94,41
Субмеридіональна	157	92,35	115	85,82	272	89,47
Меридіональна	88	51,76	87	64,93	175	57,57
Тропічна	14	8,24	17	12,69	31	10,20
Південна	9	5,29	11	8,21	20	6,58
Не визначена			12	8,96	12	8,96

Таблиця 4.12. Біоморфологічна структура синантропного компонента флори НПП «Деснянсько-Старогутський». Життєві форми за К. Раункієром

Життєва форма	Апофіти		Адвентивні		Разом	
	шт.	%	шт.	%	шт.	%
Фанерофіти	2	1,18	24	17,91	26	8,55
Хамефіти	6	3,53	1	0,75	7	2,30
Гемікриптофіти	102	60,00	34	25,37	136	44,74
Криптофіти	12	7,06	3	2,24	15	4,93
Терофіти	48	28,24	71	52,99	119	39,14
Гідрофіти	0	0,00	1	0,75	1	0,33

природні зони. Привертає увагу той факт, що в складі синантропної фракції флори переважають види, ареал яких охоплює три і чотири широтні зони. Таких видів 40,46% та 23,03% відповідно, тоді як для флори НППДС у цілому притаманні види з ареалом у двох та трьох широтних зонах – 31,28 та 37,06% відповідно. Тому частка бореальних видів у складі флори НППДС зменшилася у зв'язку зі збільшенням впливу південних флор внаслідок синантропізації [2, 3, 142].

У складі синантропної фракції флори збільшується частка малорічних та однорічних видів, які становлять відповідно 16,4% (50 видів) та 36,5% (111 видів). Однак найбільш численними є багато-

річні види – 47,04% (143 види). Адвентивна та аборигенна фракції синантропної флори радикально відрізняються за тривалістю життєвого циклу рослин. У складі аборигенної фракції найбільшу частку мають багаторічні рослини (54,71%), тоді як однорічників лише 26,47%. У складі ж адвентивної фракції більшість становлять однорічники – 49,25%, багаторічних рослин лише 37,31%.

У спектрі життєвих форм (за К. Раункієром) синантропної флори НППДС переважають гемікриптофіти і терофіти (табл. 4.12). Порівняно з усією флорою суттєво зменшилася частка гідрофітів, криптофітів та хамефітів. Аборигенна фракція синантропної флори, на відміну від адвентивної, містить більше гемікриптофітів, криптофітів і хамефітів, тобто за структурою життєвих форм більш подібна до природної флори, ніж адвентивна. Серед останньої зменшується різноманіття життєвих форм, що обмежується фактично терофітами та гемікриптофітами. Лісові інтродуценти значно збільшують частку фанерофітів.

Аборигенна фракція синантропної флори НППДС сформувалася, головним чином, за рахунок лучних (28,83%) та заростевих (24,12) видів (табл. 4.13). Удвічі менша кількість представників прибережної, псамофітної та лісової флор. Заростеві та прибережні види рівномірно представлені серед випадкових апофітів, геміапофітів та евапофітів, а кількість лучних видів збільшується серед евапофітів.

Аналіз первинних ареалів видів адвентивних рослин показав, що більшість із них походять із давнього Середземномор'я (45,53%) та Північної і Південної Америки (23,88%) (табл. 4.14), що

Таблиця 4.13. Первинні місцезростання апофітів флори НПП «Деснянсько-Старогутський»

Тип первинного місцезростання	Випадкові апофіти		Геміапофіти		Евапофіти		Разом	
	шт.	%	шт.	%	шт.	%	шт.	%
Антропогенний	0	0,00	1	1,72	1	1,47	2	1,18
Вигони	0	0,00	1	1,72	6	8,82	7	4,12
Зарості	14	31,82	12	20,69	15	22,06	41	24,12
Ліси	9	20,45	3	5,17	5	7,35	17	10,00
Луки	9	20,45	18	31,03	22	32,35	49	28,83
Прибережні	8	18,18	10	17,24	8	11,76	26	15,30
Піски	3	6,82	11	18,97	7	10,29	21	12,35
Посіви	0	0,00	0	0,00	2	2,94	2	1,18
Степи	1	2,27	2	3,45	2	2,94	5	2,94

Таблиця 4.14. Первинні ареали адвентивних видів флори НПП «Деснянсько-Старогутський»

Первинний ареал	Археофіти		Кенофіти		Всі адвентивні	
	шт.	%	шт.	%	шт.	%
Європейський	5	8,77	7	10,61	13	9,70
Середземноморський	19	33,33	11	16,67	30	22,39
Середземноморсько-ірано-туранський	10	17,54	4	6,06	14	10,45
Балканське та передньоазіатський	1	1,75	1	1,52	2	1,49
Передньоазіатський	2	3,51	1	1,52	3	2,24
Східнопонтичний	0	0	1	1,52	1	0,75
Центральноазіатський	3	5,26	0	0,00	4	2,99
Ірано-Туранський	9	15,79	2	3,03	11	8,21
Азіатський	0	0	7	10,61	9	6,72
Східноазіатський	0	0	2	3,03	3	2,24
Південно-східноазіатський	3	5,26	0	0,00	3	2,24
Північноамериканське та східноазіатський	0	0	2	3,03	2	1,49
Північноамериканський	0	0	24	36,36	30	22,39
Південноамериканський	0	0	2	3,03	2	1,49
Південноєвропейське та азіатський	0	0	1	1,52	1	0,75
Антропогенний	2	3,51	0	0,00	2	1,49
Не встановлений	3	5,26	1	1,52	4	2,99

Таблиця 4.15. Ступінь натуралізації видів синантропного компонента флори НПП «Деснянсько-Старогутський»

Ступінь натуралізації	Археофіти		Кенофіти		Всі адвентивні	
	шт.	%	шт.	%	шт.	%
Агріофіти	2	3,51	12	18,18	14	10,45
Геміепофіти	6	10,53	0	0,00	6	4,48
Евапофіти	0	0,00	1	1,52	1	0,75
Епокофіти	45	78,95	35	53,03	80	59,70
Ергазіофіти	4	7,02	16	24,24	31	23,13
Ефемерофіти	0	0,00	2	3,03	2	1,49

відповідає загальним закономірностям синантропізації флори України та Полісся [6, 99, 101]. Менше видів адвентивних рослин походять з Азії та Європи, відповідно 14,19 та 9,70%. З часом вплив різних центрів занесення змінювався. Так, якщо серед археофітів давньосередземноморських видів 71,92%, то серед кенофітів їх лише 30,32%. Натомість до 42,41% зросла роль американських видів.

Таблиця 4.16. Структура ареалу адвентивних видів флори НПП «Деснянсько-Старогутський»

Структура ареалу	Археофіти		Кенофіти		Всі адвентивні	
	шт.	%	шт.	%	шт.	%
Локальний	2	3,51	7	10,61	16	11,94
Осередковий	1	1,75	6	9,09	11	8,21
Дифузний	11	19,30	15	22,73	26	19,40
Стрічково-осередковий	4	7,02	4	6,06	8	5,97
Стрічково-дифузний	8	14,04	8	12,12	16	11,94
Стрічковий	2	3,51	3	4,55	5	3,73
Стрічково-суцільний	2	3,51	1	1,52	3	2,24
Суцільний	26	45,61	17	24,25	43	31,35
Фітоценотичний	1	1,75	5	7,58	6	4,48

Дещо збільшилася і частка видів азіатського походження: з 10,52% до 13,64%. Більшість лісових інтродуцентів, завезених на територію НППДС, мають північноамериканське походження (6 видів), 3 види завезено із різних районів Азії, а 1 – з Європи.

У складі синантропної фракції флори НППДС найбільшу частку становлять епокофіти (табл. 4.15). Ця група абсолютно переважає серед археофітів. У складі кенофітів також значна кількість ергазіофітів та агріофітів. Всі лісові інтродуценти віднесені до категорії ергазіофітів.

Більшість синантропних видів флори НППДС мають суцільну та дифузну просторову структуру ареалу (табл. 4.16). При цьому види із суцільною просторовою структурою ареалу переважають серед археофітів, тоді як серед кенофітів їх частка дорівнює частці видів із дифузною структурою ареалу.

Флора НППДС відносно багата завдяки високій ландшафтній репрезентативності території та різноманіттю рослинності. Незначні зміни систематичної структури флори, де на третю позицію піднялася родина *Rosaceae*, витіснивши *Cyperaceae*, що не характерно для флори заповідних територій Українського Полісся, обумовлені розташуванням парку на сході Українського Полісся та досить значним рівнем синантропізації флори. Останнім фактором викликає на і висока участь *Brassicaceae*. У географічній структурі флори приблизно однакове представництво євразійських, циркумполярних, європейських та європейсько-західноазіатських видів. За довготним типом ареалу суттєвою, як для локальної флори Українсь-

кого Полісся, є роль видів, поширених у субмеридіональній зоні, і низькою – видів, ареал яких охоплює бореальну зону.

Флора сформована мезофітами за рівної участі ксеромезофітів та гігрофітів. Багатою є група гідрофітів. В еколого-ценотичній структурі флори переважають лісові та лучні види. Значний рівень антропогенної трансформації ландшафту сприяє поширенню синантропних видів, що є більш численними, ніж водно-болотні та псамофітні.

Рівень синантропізації флори НППДС є досить високим. Синантропна фракція флори становить 44,35%. Високою є також частка адвентивних видів – 16,8%, що значно вище за середній показник для заповідних територій Українського Полісся і наближається до такого в приморських заповідниках і національних природних парках [33, 34].

Раритетні види флори НПП «Деснянсько-Старогутський»

Природним заповідникам і національним природним паркам відводиться важлива роль у збереженні рідкісних і зникаючих видів. Тому виділення раритетного компонента флори під час інвентаризаційних досліджень є важливим завданням.

Видів, занесених до Європейського червоного списку, на території НППДС не виявлено.

Видів, що занесені до Додатку 1 Бернської конвенції у флорі НППДС, налічується 5: *Salvinia natans*, *Trapa natans*, *Pulsatilla patens*, *Jurinea cyanoides* та *Botrychium multifidum*. Перші два також занесені до Червоної книги України (1996).

***Salvinia natans*.** Спостерігається в заплаві р. Десна в непроточних водоймах глибиною 50–130 см із мулистим дном. На окремих ділянках разом із *Lemna minor* та *Spirodela polyrrhiza* є співдомінантом рослинних угруповань, занесених до Зеленої книги України [121]. Спорадично трапляється на території Новгород-Сіверського Полісся у заплавах водоймах р. Десна. Охороняється на території пам'ятки природи «Мурав'ївська» (Новгород-Сіверський р-н) [31, 32, 95, 111, 112].

***Trapa natans*.** На території НППДС трапляється в озерах заплави р. Десна. Формує монодомінантні угруповання на ділянках з мулистим дном на глибинах 50–200 см. Спорадично трапляється на території Новгород-Сіверського Полісся в заплавах водоймах р. Десна. Охороняється на території пам'ятки природи «Мурав'ївська» (Новгород-Сіверський р-н) [31, 32, 44, 95, 11, 112, 121].

***Pulsatilla patens*.** На території НППДС поширений в Старогутській ділянці, де зростає в соснових лісах зеленомохових, на узліссях. Виявлені місцезростання у центральній частині Старогутського лісового масиву (кв. 4, 37, 60, 64, 65, 67, 68, 88, 92 Старогутського

лісництва). На території Новгород-Сіверського Полісся охороняється у заказниках «Великий бір», «Прудитчанський», «Верхньоеманський», «Узруївський», «Володимирівський» та ін. [40].

Botrychium multifidum. У НППДС відоме одне місцезнаходження виду в кленовому лісі ліщиново-конвалієвому в заплаві р. Десна в ур. «Уборок», що за 3 км на північ від с. Очкине. Популяція у 2000 р. налічувала 5 особин. На території Новгород-Сіверського Полісся відомо 3 місцезнаходження цього виду. Відомостей про його охорону на об'єктах природно-заповідного фонду немає.

Jurinea cyanoides. У НППДС відоме одне місцезнаходження виду в сосновому лісі зеленомоховому (кв. 29 Старогутського лісництва). Поширення виду в Новгород-Сіверському Поліссі не досліджене.

Серед занесених до Червоної книги України (1996) у флорі НППДС налічується 21 вид. У систематичному відношенні це 3 представники *Lycopodiophyta*, 1 – *Polypodiophyta*, 16 – *Magnoliophyta* (5 – *Magnoliopsida* та 11 – *Liliopsida*). *Salvinia natans* і *Trapa natans* також охороняються Бернською конвенцією і розглядалися вище.

Diphasiastrum complanatum. Відомо два місцезнаходження виду в Старогутському лісництві. Перше – у сосновому лісі зеленомоховому (кв. 5), а друге – у дубово-сосновому лісі чорницевому (кв. 105). Повідомляється про два місцезнаходження виду на території Новгород-Сіверського Полісся у Семенівському р-ні [58]. Охороняється у ландшафтному заказнику «Лутава» (Коропський р-н) [48].

Diphasiastrum zeileri. Поширений у НППДС лише у Старогутському лісництві. Вперше був знайдений О.І. Прядко у кв. 26 та 45 [58]. На сьогодні відомо ще чотири місцезнаходження в соснових лісах зеленомохових цього ж лісництва (кв. 89, 105, 123 та 124). Охороняється у ландшафтному заказнику «Лутава» (Коропський р-н) [48]. Відоме ще одне місцезнаходження *D. zeileri* у Новгород-Сіверському Поліссі, яке знаходиться у Семенівському р-ні [58].

Lycopodium annotinum. Найбільш поширений представник Червоної книги України на території Старогутської ділянки. Має суцільне поширення у Старогутському лісництві. На периферії мезотрофних боліт трапляються фрагменти рослинних угруповань з його домінуванням. Також зустрічається у соснових лісах чорницево-зеленомохових і молінієво-зеленомохових та похідних від них – березових лісах. Трапляється у молодих культурах сосни, вкорінюється в похідні лісові угруповання. На території Новгород-Сіверського Полісся охороняється у багатьох лісових заказниках. Найбільші популяції знаходяться у заказниках «Верхньоеманський» (Глухівський р-н), «Прудитчанський» (Ямпільський р-н), «Узруїв-

ський» (Новгород-Сіверський р-н) та окремих заповідних урочищах [17, 40, 45].

Huperzia selago. Виявлено 9 клонів у Старогутській ділянці в сосновому лісі крушиново-чорницевому (1 клон; кв. 111) та у похідних угрупованнях на місці культур сосни, які формуються у різні варіанти соснових лісів ліщинових: рідкотравний (1 клон; кв. 108), чорницевий (1 клон; кв. 35), зірочниковий (6 клонів; кв. 96). Регулярні спостереження за станом клонів свідчать про задовільний їх стан. У Новгород-Сіверському Поліссі за матеріалами гербарію KW, окремих публікацій та власних спостережень відомо 8 місцезнаходжень виду. Найбільше їх на порослих лісом схилах ярів і балок Деснянсько-Сновської вододільної рівнини [40, 49, 60, 63].

Salix starkeana. На території НППДС виявлена як у Придеснянській на притерасному болоті поблизу південної межі парку, так і в Старогутській ділянках – на луках поблизу боліт у кв. 31, 35, 79 та 104 Старогутського лісництва. У кв. 32 виявлена популяція виду чисельністю більше 50 особин різного віку. Вона займає край евтрофного купинового болота, де поширені угруповання з домінуванням *Deschampsia cespitosa*, *Anthoxanthum odoratum* та *Holcus lanatus*. У Новгород-Сіверському Поліссі за межами НППДС відомо про 2 місцезнаходження виду: на окол. с. Кам'янка Новгород-Сіверського р-ну (за матеріалами гербарію KW) та на окол. с. Молчанове Новгород-Сіверського р-ну (власні спостереження). На території заповідних об'єктів не охороняється.

Salix myrtilloides. На території парку виявлений у Старогутському лісництві на мезооліготрофній ділянці Коровицького болота (кв. 6), а також на еумезотрофному болоті у кв. 105. На території Новгород-Сіверського Полісся вказується для болота біля с. Олине [44, 150].

Nymphoides peltata. Вид виявлений у Придеснянській ділянці у великих заплавах озер Малі Баги, Синичкине, в рукавах р. Десна біля ур. «Очкинська дача» і на південній околиці с. Очкине, де витримує помірне витоптування великою рогатою худобою в місцях водопою. На території Новгород-Сіверського Полісся поширений на р. Десна та її заплавах озер. Охороняється на території пам'ятки природи «Мурав'ївська» (Новгород-Сіверський р-н) [30, 31, 95, 111, 112, 113, 135].

Pedicularis sceptrum-carolinum. На території парку виявлений у кв. 103 та 104 Старогутського лісництва, де трапляється на болотистих луках, евтрофних болотах та на екотонних ділянках між ними [44, 84]. Популяція налічує кілька сотень особин. Про поширення на території Новгород-Сіверського Полісся даних немає.

***Lilium martagon*.** До складу флори НППДС вид внесено на підставі свідчень М.П. Книша (Сумський державний педагогічний університет; доцент) та місцевих жителів. Біля меж НППДС *L. martagon* зростає в ур. «Нововасилівське» та «Очкинська дача». На території Новгород-Сіверського Полісся за межами НППДС зі спеціальних публікацій та з результатів власних досліджень відомо понад 10 місцезнаходжень [37, 113, 149]. Спостерігається в похідних угрупованнях та молодих лісових культурах листяних і хвойних порід. Охороняється в заказниках «Верхньоесманський», «Прудичанський» [45].

***Dactylorhiza incarnata*.** У НППДС спорадично спостерігається в Старогутській частині, де зростає на лучно-болотних ділянках. Формує численні популяції. Зокрема, поширений у кварталах 7, 31, 32, 104 Старогутського лісництва, в ур. «Графівське» на північ від с. Білоусівка, у заплаві р. Улиця. У Придеснянській ділянці відомі місцезнаходження у заплаві р. Сви́га, на низинних луках в околицях сіл Червоне та Красноя́рське. На території Новгород-Сіверського Полісся вид є досить поширеним і охороняється в ряді заказників, у тому числі у «Верхньоесманському» (Глухівський р-н), «Прудичанському» та «Дорошівському» (Ямпільський р-н), «Файськомому» (Новгород-Сіверський р-н) та ін. [17, 37, 113, 149].

***Dactylorhiza maculata*.** У НППДС виявлений на лучно-болотних ділянках у кв. 7 Старогутського лісництва та в заплаві р. Улиця. На території Новгород-Сіверського Полісся поширення виду не вивчене.

***Dactylorhiza fuchsii*.** Зростає на лучно-болотних ділянках у кв. 114 Старогутського лісництва, та в заплаві р. Улиця в околицях с. Стара Гута, в заплаві р. Сви́га (окол. с. Журавка). На території Новгород-Сіверського Полісся відомо близько 10 місцезнаходжень. Охороняється у заказниках «Верхньоесманський» (Глухівський р-н) та «Діброва» (Шосткинський р-н).

***Epipactis helleborine*.** На території парку трапляється спорадично. Його місцезростання виявлені у похідних угрупованнях – культурах *Pinus sylvestris* на місці дубово-соснових та дубових лісів, які формуються в соснові ліси ліщинові з неморальними видами у трав'яно-чагарничковому ярусі. На території Новгород-Сіверського Полісся досить поширений вид [17, 44, 113, 149] і охороняється у ряді заказників, зокрема, «Мезинська Швейцарія» (Новгород-Сіверський р-н), «Прудичанський» (Ямпільський р-н), «Верхньоесманський» (Глухівський р-н) [37, 40, 148].

***Epipactis atrorubens*.** На території парку трапляється рідше, ніж попередній вид. Поширений також у похідних угрупованнях –

культурах сосни звичайної на місці дубово-соснових та дубових лісів. Відомостей про охорону на території природно-заповідних об'єктів немає.

***Goodyera repens*.** На Лівобережжі України за даними Червоної книги наводиться три зниклі місцезростання. За останніми даними наводиться місцезнаходження виду в Ріпкінському районі Чернігівської області [60]. У Сумській області відомо три місцезнаходження виду, два з яких у поліській частині [17, 84, 107]. У НППДС виявлений у кв. 94 Старогутського лісництва [84]. Це місцезростання являє собою культури *Picea abies* та *Pinus sylvestris* віком більше 100 років, що сформувалися в сосновий ліс чорницевий, у якому *Picea abies* разом із *Quercus robur* формує другий ярус. *G. repens* зростає у мохових мікроугрупованнях під «вікнами» у деревостані. Популяція займає площу в кілька гектарів і налічує тисячі особин. За площею вона, нарівні з виявленою В. Баточенком (1998) на Малому Поліссі в межах Рівненської області, є найбільшою в Україні. Є відомості про 2 місцезнаходження виду на території Новгород-Сіверського Полісся поза межами НППДС. Перше відоме у кв. 109 Прудичанського лісництва, де в ялиновому лісі квасеницевому налічувалося близько 200 особин [17]. Друге нами виявлено у 2003 р. на схилі яру північної експозиції крутизною 50–60° за 2 км на південний захід від с. Шептаки Новгород-Сіверського р-ну. Яр засаджений культурами *Pinus sylvestris* з домішкою *Betula pendula*. Куртинка розміром 20 × 30 см налічувала 26 раметів, з них 2 генеративні.

***Listera ovata*.** На території НППДС відоме одне місцезнаходження у кв. 85 Старогутського лісництва. Місцезростання являє собою край сосново-березового лісу біля евтрофного болота. Підлісок зімкненістю 0,20 формують *Sorbus aucuparia* та *Salix cinerea*. Трав'яно-чагарничковий ярус має покриття 40%. Типовими видами є *Carex pilosa*, *Lysimachia vulgaris*, *Asarum europaeum*, *Pyrola minor*, *Maianthemum bifolium*. За візуальною оцінкою тут зростає до 50 особин на площі близько 150 м². На території Новгород-Сіверського Полісся вид охороняється в заказниках «Верхньоесманський» та «Рихлівська дача» [113].

***Neottia nidus-avis*.** Вид поширений у південній та східній частинах Старогутського лісництва і трапляється в похідних угрупованнях – соснових лісах ліщинових, які формуються на місці культур *Pinus sylvestris*, висаджених після вирубки дубово-соснових і дубових лісів. На території Новгород-Сіверського Полісся *N. nidus-avis* досить поширений вид і охороняється у багатьох лісових заказниках, зокрема, «Верхньоесманський» (Глухівський р-н),

«Прудитанський» (Ямпільський р-н), «Мезинська Швейцарія» (Новгород-Сіверський р-н) [45, 113, 148].

***Platanthera bifolia*.** У НППДС поширена переважно у південній та східній частинах Старогутської ділянки, де зростає у похідних соснових лісах ліщинових, на узліссях, вкорінюється у похідні угруповання соснових лісів ліщинових, у молоді культури *Pinus sylvestris* та березові ліси на місці широколистяних. На території Новгород-Сіверського Полісся трапляється досить часто і охороняється у багатьох лісових заказниках [40, 45, 113].

***Platanthera chlorantha*.** На території парку відомі знахідки у Старогутській ділянці у похідних угрупованнях – соснових лісах ліщинових [84]. На території Новгород-Сіверського Полісся місцезростання відоме на окол. с. Олине Ямпільського р-ну [150].

Серед 21 виду вищих судинних рослин флори НППДС, що занесені до Червоної книги України, більше 15 місцезнаходжень мають *Platanthera bifolia*, *Epipactis helleborine*, *E. atrorubens*, *Neottia nidus-avis*, *Lycopodium annotinum* та *Dactylorhiza incarnata*. Від 6 до 15 місцезнаходжень відомо для *Nymphoides peltata*, *Platanthera chlorantha*, *Dactylorhiza fuchsii*, *D. maculata*, *Salvinia natans*. Рідко (2–5 місцезнаходжень) на території парку трапляються *Huperzia selago*, *Diphasiastrum complanatum*, *D. zeilleri*, *Salix starkeana*, *S. myrtilloides*, *Trapa natans*. По одному місцезнаходженню відомо для *Listera ovata*, *Pedicularis sceptrum-carolinum*, *Goodyera repens*, *Lilium martagon*.

У заповідній зоні парку охороняються переважно види з Червоної книги України, що відомі більш як з 15 місцезростань: *Platanthera bifolia*, *Epipactis helleborine*, *E. atrorubens*, *Neottia nidus-avis*, *Lycopodium annotinum*, *Salvinia natans*, *Dactylorhiza incarnata* та більш рідкісні *Goodyera repens*, *Diphasiastrum zeilleri*, *Listera ovata*, *Platanthera chlorantha*, *Salix starkeana*.

Зона нестационарної рекреації є найбільш репрезентативною. Тут повністю представлені всі рідкісні види рослин, занесені до Червоної книги України. З них *Pedicularis sceptrum-carolinum*, *Trapa natans*, *Huperzia selago*, *Salix myrtilloides* на території парку виявлені лише в цій зоні.

У господарській зоні виявлені місцезростання таких видів, занесених до Червоної книги України: *Huperzia selago*, *Platanthera bifolia*, *P. chlorantha*, *Epipactis helleborine*, *E. atrorubens*, *Neottia nidus-avis*, *Lycopodium annotinum*, *Dactylorhiza incarnata*, *D. maculata*, *D. fuchsii*, *Nymphoides peltata*, *Diphasiastrum complanatum*.

Найбільша кількість рідкісних видів виявлена у Старогутській ділянці. Тут зростає 18 видів вищих судинних рослин, що занесені

до Червоної книги України. Це свідчить про більш високий рівень збереженості тут природних комплексів. Шість занесених до Червоної книги України видів зустрічаються у Придеснянській ділянці парку. На обох ділянках поширені *Salix starkeana* та *Dactylorhiza incarnata*. Специфічними для Придеснянської ділянки є водні види: *Nymphoides peltata*, *Trapa natans* та *Salvinia natans*.

Більшість видів, занесених до Червоної книги України, належать до широколистянолісової (7 видів) та хвойнолісової (5 видів) еколого-ценотичних груп. По 3 представники болотистолучної та водної і по одному – евтрофноболотної та мезотрофноболотної еколого-ценотичних груп.

У НППДС охороняється 36 видів судинних рослин, які є рідкісними і зникаючими на території Сумської області [40, 126]. У систематичному відношенні це 1 представник *Lycopodiophyta*, 5 – *Polypodiophyta*, 1 – *Pinophyta*, 21 – *Magnoliopsida* та 8 – *Liliopsida*. Між різними еколого-ценотичними групами регіонально рідкісні види розподілені досить рівномірно. Найбільше віднесено до хвойно-лісової та лучно-болотної еколого-ценотичних груп (по 6 видів). Особливо рідкісними є *Pyrola chlorantha*, *Carex brunnescens* і *C. vaginata* з групи хвойно-лісових та *Salix lapponum* і *Scolochloa festuacea* – з групи лучно-болотних. По 5 видів налічують такі еколого-ценотичні групи: неморально-лісова, до якої входять такі малопоширені у Новгород-Сіверському Поліссі види *Dentaria quinquefolia*, *Dryopteris dilatata*, *Carex rhizina* та *Galium intermedium*; болотна, де головним чином зібрані представники мезотрофних боліт *Andromeda polifolia*, *Carex limosa*, *Dryopteris cristata*; представницькою є група, яка об'єднує види, властиві старим корінним сосновим лісам зеленомоховим (*Dianthus pseudosquarrosus*, *Eremogone saxatilis*, *Pulsatilla patens*, *Centaurea sumensis* та *Antennaria dioica*).

Більшість представників рідкісних у регіоні видів рослин (15) у НППДС трапляються поодинокі, відомі від 1 до 5 місцезнаходжень. Це *Matteuccia struthiopteris*, *Botrychium multifidum*, *Jovibarba globifera*, *Cerasus fruticosa*, *Campanula cervicaria*, *Pyrola chlorantha*, *Dryopteris dilatata*, *Helianthemum chamaecistus* та ін. Серед тих видів, які трапляються рідко і відомі з 5–15 місцезнаходжень, слід назвати *Viola epipsila*, *Circaea alpina*, *Gentiana pneumonanthe*, *Salix myrsinifolia*. Досить часто трапляються у характерних для них місцезростаннях *Gymnocarpium dryopteris*, *Iris sibirica*, *Polemonium caeruleum*, а *Nymphaea alba*, *Nymphaea candida* та *Calla palustris* є співдомінантами та домінантами рослинних угруповань.

Враховуючи представленість регіонально рідкісних видів флори НППДС на природно-заповідних територіях Новгород-Сіверського

Флористична репрезентативність НПП «Деснянсько-Старогутський»

Полісся, можна виділити кілька груп малопоширених видів, охорона яких забезпечена найменшою мірою. По-перше, це представники рідкісних у регіоні екосистем: боліт (*Andromeda polifolia*, *Carex limosa*, *Salix lapponum*) та світлих дубових лісів і узлісь (*Campanula cervaria*, *Helianthemum chamaecistus*, *Botrychium multifidum*). По-друге, бореальних видів на південній межі поширення (*Carex brunnescens*, *Pyrola chlorantha*, *Jovibarba globifera*, *Juniperus communis*). По-третє, малопоширених у Поліссі неморальних видів (*Dentaria quinquefolia* та *Carex rhizina*) і тих із них, що знаходяться у НППДС на межі ареалу (*Galium intermedium* та *Dryopteris dilatata*). Також на заповідних територіях регіону мало представлені *Circaea alpina* і *Gentiana pneumonanthe*. Разом з тим у флорі НППДС відсутня низка рідкісних для регіону видів. Це представники світлих дубових лісів: *Anemone sylvestris* L., *Dracocephalum ruyschiana* L., *Pyrethrum corymbosum* (L.) Scop., *Digitalis grandiflora* Mill., *Aquilegia vulgaris* L., *Iris hungarica* Waldst & Kit., *Peucedanum cervaria* (L.) Lapeyr. та ін. Вони охороняються у заказниках «Верхньоесманський» та «Прудитчанський» [126].

У цілому за кількістю видів, занесених до Червоної книги України, флора НППДС поступається флорам поліських природних заповідників України: Черемському, Рівненському та НПП «Шацький», але перевищує флору Поліського природного заповідника. При цьому лише у НППДС охороняється *Botrychium multifidum*, *Trapa natans* та *Nymphoides peltata* [5]. Іншою особливістю флори НППДС є наявність бореальних видів у складі раритетного компонента, таких, як *Diphysastrum complanatum*, *D. zeilleri*, *Goodyera repens*, аркто-альпійського – *Hyperzia selago*, а також болотних рослин: *Pedicularis sceptrum-carolinum*, *Salix starkeana*, *S. myrtilloides*. Вони є найбільш рідкісними представниками флори НППДС і за незначним винятком не представлені у флорі інших природно-заповідних територій Новгород-Сіверського Полісся.

На території Новгород-Сіверського Полісся існує 154 природно-заповідні території, відсоток заповідності становить 6,1%. У зв'язку з прийняттям Закону України «Про Загальнодержавну програму формування національної екологічної мережі України на 2000–2015 роки» та «Закону України про екологічну мережу» робота з розбудови природно-заповідної системи має продовжуватися не тільки інтенсивно, але й з глибоким науковим обґрунтуванням. Ця робота вимагає системного підходу на основі аналізу як природно-заповідного фонду в цілому, так і окремих об'єктів. При такому підході важливою є оцінка представленості на природно-заповідних територіях типових і рідкісних природних комплексів, характерних для регіону. Щодо конкретного природно-заповідного об'єкта – то йдеться про його репрезентативність. Вона розглядається як одна з найбільш важливих характеристик заповідної території. Особливо це стосується об'єктів з високим статусом охорони – національних природних парків та природних заповідників. Репрезентативність показує, наскільки вдало обрані для природно-заповідної території землі [124].

Розглянемо флористичну репрезентативність НППДС відносно флори Новгород-Сіверського Полісся. Її буде здійснено через ландшафтну та фітоценотичну репрезентативність, оскільки флора цієї фізико-географічної області досліджена фрагментарно і для неї не існує загального списку видів.

На підставі висновків географів про близькість території НППДС до природних комплексів, які продовжуються у Брянській області Росії [73], для оцінки репрезентативності його флори використано і матеріали про флору Нерусо-Деснянського Полісся [35, 53], з яким Новгород-Сіверське Полісся межує на північному сході.

У ландшафтно-типологічній структурі Новгород-Сіверського Полісся виділяють природні комплекси поліського (79,2% площі) та лісостепового (11,2%) типів, а також заплавні (3,6%) та яружно-балкові місцевості лесових островів і морено-зандрові рівнини з еродованими ґрунтами (6,0%) [97].

Територія НППДС займає природні комплекси поліського типу та заплавні місцевості, тому окремі види, характерні для флори лісостепових типів місцевості та яружно-балкових місцевостей лесових островів, на його території відсутні. Ці природні комплекси представлені на чотирьох лесових островах Сновсько-Деснянської вододільної рівнини, розташованих уздовж р. Десна. Рослинність її описана в ряді наукових праць [1, 26, 70, 108, 134, 135, 136].

На схилах ярів, балок, корінного берега р. Десна, на виходах крейди трапляються фрагменти лучно-степової рослинності. Д.І. Сакалом (1950) та С.О. Мулярчуком (1965) тут описані фрагменти остепнених лук із домінуванням *Elytrigia intermedia* (Host) Nevski, *Poa angustifolia*, *Carex praecox* та *C. humilis* Leys. Зазначається зростання у складі цих рослинних угруповань степових видів: *Allium flavescens* Besser, *Phlomis tuberosa* L., *Euphorbia sequierana* Neck., *Nonea pulla* DC., *Gypsophila paniculata* L., *Astragalus austriacus* Jacq., *Adonis vernalis* L. та ін. Флористичні дослідження подібних ландшафтів на території Росії проводив А.К. Скворцов (1982).

Більш репрезентативною на території НППДС є флора широколистяних лісів. Площа самих широколистяних лісів на території парку незначна, проте неморальний флористичний комплекс представлений у соснових лісах ліщинових, які сформувалися на місці дубових і дубово-соснових лісів. Від широколистяних лісів Снов-Деснянської вододільної рівнини широколистяні ліси НППДС більше відрізняються в синтаксономічному відношенні, тоді як флористичний склад їх у загальних рисах подібний і відмінності пов'язані з виявленням малопоширених видів. Низка рослин, властивих широколистяним лісам, у флорі НППДС відсутня. Це *Lamium galeobdolon*, *Brachypodium pinnatum* (L.) P.Beauv., *Campanula trachelium* L., *C. rapunculoides* L., *C. latifolia* L. Відсутні у флорі НППДС також весняні ефемероїди *Corydalis intermedia*, *Scilla bifolia* L., *S. sibirica* Haw. *Anemone nemorosa* L. та *Gagea erubescens* (Besser) Schult. & Schult. f.; малопоширені види, як наприклад, папороті *Polystichum aculeatum* (L.) Roth., *P. braunii* (Spenner) Fee, *Polypodium vulgare* L., *Phegopteris connectilis* (Michx.) Watt., *Botrychium virginiana* (L.) Sw. [27, 35], а також види, що знаходяться у регіоні на межі ареалу (*Alnus incana* (L.) Moench, *Sanicula europaea* L.). У широколистяних лісах НППДС не виявлені також види, занесені

до Червоної книги України: *Cypripedium calceolus* L., *Neottianthe cucullata* (L.) Schlechter, *Listera cordata* (L.) R.Br., *Cephalanthera rubra* (L.) Rich., *C. longifolia* (L.) Fritsch, *Botrychium lunaria* (L.) Sw., *Allium ursinum* L., відомі з Неруссо-Деснянського Полісся [35].

Ландшафтні комплекси поліського типу займають на території НППДС переважну більшість площ. Їх рослинний покрив формують хвойні, мішані та листяні ліси, різноманітні болота і луки.

Серед лісової рослинності найбільшим синтаксономічним різноманіттям відзначаються соснові ліси. Переважають за площею соснові ліси чорницеві та зеленомохові, менші площі вкриті сосновими лісами злаковими, конвалієвими та молінієвими. У специфічних елементах рельєфу на невеличких ділянках трапляються соснові ліси сфагнові, довгомохові та лишайникові. Флора, властива сосновим лісам, також представлена в похідних від них березових лісах. Синтаксономічне різноманіття соснових лісів у НППДС – основа їх високої флористичної репрезентативності. У флорі соснових лісів НППДС не відомі лише рідкісні й малопоширені види: *Carex pilulifera* L., *Astragalus arenarius* L., *Pulsatilla pratensis*. Відсутні також окремі представники флори темнохвойних лісів: *Moneses uniflora* (L.) A. Gray, *Oxalis acetosella* L., *Linnea borealis* L., *Daphne mezereum* L., *Avenula flexuosa* L. Drejer (*Deschampsia flexuosa* (L.) Nees), *Moechringia lateriflora*, *Arctostaphylos uva-ursi* (L.) Spreng. [35, 45, 151]. Водночас Старогутська ділянка – місце, де вперше в Україні встановлено факт зростання *Carex globularis* та *C. brunnescens*.

Малопоширеними на території Новгород-Сіверського Полісся є лісові угруповання березово-соснових, дубово-соснових і світлих дубових лісів, які у флористичній класифікації належать до асоціацій *Serratulo-Pinetum* (W. Mat., 1981) J. Mat., 1988 та *Potentillo albae-Quercetum* Libbert, 1933. Приурочені ці ліси до специфічних едафічних умов, які в регіоні створюються в передполіських ландшафтах і на третіх надзаплавних терасах річок [12, 14, 68, 159]. *Quercus robur* в описуваних умовах росте по II–III бонітету. Тому на місці таких лісів створюють культури *Pinus sylvestris*. Це призводить до формування на місці світлих дубових і дубово-соснових лісів похідних угруповань з переважанням у підліску *Sambucus racemosa*, розростання *Rubus idaeus* та домінування в трав'яно-чагарничковому ярусі *Pteridium aquilinum*, *Chelidonium majus*, *Calamagrostis epigeios*, *Urtica dioica*, злаків. Більшість специфічних видів корінних угруповань трав'яно-чагарничкового ярусу зникає.

Ліси *Serratulo-Pinetum* та *Potentillo albae-Quercetum* мають багатий у видовому відношенні трав'яно-чагарничковий ярус. Флора

цих лісів надзвичайно різноманітна. Тут представлені узлісні, лучні, степові, бореальні та неморальні елементи. На 100 м² реєстрували 50–85 видів, а в середньому 60 [90]. На території НППДС ці ліси не збереглися. Відомо кілька локалітетів, характерних для світлих дубових і дубово-соснових лісів видів рослин: *Genista germanica*, *Campanula cervicaria*, *Serratula tinctoria*, *Potentilla alba*, *Thalictrum aquilegiifolium*, *Carex montana* та ін., що може свідчити про наявність таких лісів у минулому. Репрезентативність флори НППДС відносно ценофлори світлих дубових і дубово-соснових лісів низька. Зокрема, не виявлені у флорі НППДС такі види, як *Pyrethrum corymbosum*, *Vicia pisiformis* L., *Peucedanum cervaria*, *Dracocephalum ruyschiana*, *Thesium ebracteatum* Hayne, *Iris hungarica*, *Laserpitium prutenicum* L., *L. latifolium* L., *Lathyrus niger* (L.) Bernch., *Carex caryophyllea* Latourr. та ін. Ці ліси у Новгород-Сіверському Поліссі збереглися на зовсім невеликих площах. Рідкісними вони є і в Неруссо-Деснянському Поліссі [35, 137].

Важливе значення в поліських ландшафтах мають болота. Найбільш представлені вони в Старогутській ділянці і займають більше 7% її території. В основу оцінки репрезентативності флори боліт НППДС покладено систему їх морфологічних типів у Неруссо-Деснянському Поліссі Ю.П. Федотова (1999). Він виділяє сім морфологічних типів боліт. *Заплавні болота* поширені у низьких заплавах, навколо заростаючих стариць і забезпечені багатим водно-мінеральним живленням. Вони широко представлені в заплаві р. Десна. Основу їх флори складають прибережно-водні трав'янисті рослини. Утворення *присхилових боліт* пов'язане з виходами на поверхню ґрунтових вод четвертинних відкладів, що поширені на надзаплаваних ландшафтах; також до цього належать болота в долинах малих річок. У НППДС вони частково осушені. У неглибоких, лінійно витягнутих зниженнях рельєфу утворюються *улоговинні болота*. Це евтрофні і рідше мезотрофні лісові та трав'яні болота. *Котловинні болота* являють собою неглибокі зниження серед надзаплавно-терасових і морено-зандрових місцевостей. Вони відзначаються нестійким зволоженням і являють собою евтрофні, мезотрофні та оліготрофні екосистеми. Ці чотири типи боліт у НППДС достатньо представлені, а їх флора відзначається високою репрезентативністю. Серед видів, які не були виявлені на території парку, слід назвати *Ostericum palustre* (Besser) Besser та *Epipactis palustris* (L.) Crantz.

Заплавно-притерасні болота властиві для притерасних знижень. Водно-мінеральне живлення їх відбувається за рахунок ґрунтових вод, що виходять біля підніжжя уступу борової тераси. Це перева-

жно вільшняка, які досить повно представлені на території НППДС, хоча окремі види виявити в їх складі не вдалося. Це *Scrophularia umbrosa* Dumort., *Archangelica officinalis* Hoffm., *Stellaria nemorum* L. та деякі інші.

Не представлені на території НППДС *озерні та ключові присхилові болота*. Перші являють собою глибокі староозерні котловини зі сплавинним типом заростання. Ключові присхилові болота виникають під дією напірних підземних вод. Через відсутність цих типів боліт та невисоку ценотичну репрезентативність болотної рослинності НППДС у цілому не виявлені у флорі *Rhynchospora alba* (L.) Vahl, *Sheuchzeria palustris* L., *Sparganium minus* Wallr., *Carex chorrodorchiza* Ehrh., *Drosera rotundifolia* L., *Betula humilis* Schrank [40, 103, 126]. Зменшує репрезентативність флори боліт НППДС також відсутність *Dactylorhiza traunsteineri* (Saut. ex Rchb.) Soo, *D. baltica* (Klinge) Orlova, *Corallorhiza trifida* Chatel., *Lycopodiella inundata* (L.) Holub, *Chamaedaphne calyculata* (L.) Moench, *Malaxis monophyllos* (L.) Sw, які є у флорі Неруссо-Деснянського Полісся [35].

Лучний тип рослинності на Українському Поліссі сформувався і підтримується значною мірою внаслідок людської діяльності. Флора лук відзначається відносною бідністю та одноманітністю. Вона складається з видів лісової, болотної та степової ценотичних груп [7]. Розглянемо окремо репрезентативність флори суходольних, низинних та заплавних лук.

Суходольні луки на території НППДС поширені як у Старогутській, так і у Придеснянській ділянках. Це здебільшого післялісові справжні та пустищні луки. Вони відзначаються відсутністю специфічних та рідкісних видів. Їх флора у НППДС є репрезентативною.

Низинні луки також широко представлені як у Старогутській, так і в Придеснянській ділянках. Вони розміщуються в улоговинах на плакорних ділянках, по периферії боліт і представлені болотистими і торф'янистими типами. У складі низинних лук на території НППДС не виявлено деяких видів рослин, властивих цим класам лучної рослинності і наявних у регіоні: *Trollius europaeus* L., *Orchis coriophora* L., *Blysmus compressus*, *Polygala amarella* Crantz, *Arabis hirsuta* (L.) Scop., *Parnassia palustris* L. та ін [35, 113]. Усі вони малопоширені, що дозволяє говорити про високу репрезентативність флори низинних лук НППДС до такої Новгород-Сіверського Полісся.

У Старогутській ділянці заплавні луки поширені в долинах малих річок: Знобівка, Улиця та Чернь. Тут представлені такі класи

лучної рослинності: справжні, болотисті та торф'янисті, а на підвищених елементах рельєфу – пустищні. Більш різноманітними є луки в заплаві р. Десна. До переліку класів лучної рослинності додаються остепнені луки. На території НППДС не виявлено одного з домінантів таких лук – *Festuca valesiaca* Gaund. Репрезентативність флори лук заплави р. Десна зменшується у зв'язку з відсутністю видів рослин низинних (*Gladiolus imbricatus* L., *C. diandra* Schrank) і засолених лук (*Carex distans* L., *C. melanostachya* M. Bieb. ex Willd.). Серед відсутніх також слід назвати деякі рідкісні види: *Gladiolus tenuis* M. Bieb., відомий з території Путівського заказника, та *Tragopogon orientalis* L. (*T. melanatherus* Klok.), який є співдомінантом на луках Оболонівського масиву Коропського р-ну [128].

Широко представлені у флорі НППДС прибережно-водні види, чому сприяє висока заболоченість території Старогутської ділянки та великі площі заплавлених місцевостей у Придеснянській. Особливим різноманіттям відзначається прибережно-водна рослинність заплави р. Десна. Серед тих видів, що не виявлені на території НППДС, виділимо: *Scirpus radicans* Schkuhr., *Eleocharis uligumus* (Link) Schult., *Siella erecta* (Huds.) M. Pimen., *Rumex ucranicus* Fish. ex Spreng., *Alisma lanceolata* With.

Введення до складу земель НППДС заплави р. Десна з численними озерами, протоками не ставить під сумнів високу репрезентативність відносно флори макрофітів Новгород-Сіверського Полісся. Про це також свідчить поширення раритетних видів рослин: *Trapa natans*, *Nymphoides peltata*, *Salvinia natans*, *Wolffia arrhyza*. Серед відсутніх у НППДС водних рослин слід назвати малопоширені *Zannichellia palustris* L., *Potamogeton alpinus* Balb., *P. pusillus* L., *P. rutilus* Wolfg., *P. gramineus* L., *P. trichophyllum* (Chaix) Bosch та ін.

Аналіз репрезентативності флори НППДС відносно флори Новгород-Сіверського Полісся показує, що високою є її репрезентативність до флори рослинних комплексів поліських ландшафтів та заплавлених місцевостей: соснових лісів, багатьох морфологічних типів боліт, лук. На території НППДС досить повно охороняється їх ценотичне та флористичне різноманіття.

Менш репрезентативною є флора широколистяних лісів, синтаксономічний склад яких у НППДС збіднений, а також світлих дубових і дубово-соснових лісів, невеликі за площею ділянки яких, найімовірніше, були знищені, про що свідчать поодинокі знахідки специфічної для них флори. Комплекси цих рослинних угруповань варто відновлювати на території НППДС. Для більш надійної охорони цих екосистем у регіоні слід відшукувати нові їх ділянки з метою подальшого заповідання.

Через відсутність на території НППДС озерних і ключових прихильових боліт у його флорі відсутня низка рідкісних і малопоширених видів. Охорону цих видів можна забезпечити на спеціально створених заповідних територіях, де були б представлені подібні екосистеми. Одним із таких об'єктів може стати болото біля с. Олине Ямпільського р-ну [150]. Охорону природних комплексів лісостепового типу, також відсутніх на території НППДС, можна забезпечити лише на правобережжі р. Десна, зокрема на території проєктованого НПП «Мезинський» [37, 95, 136].

Особливості локальних флор територій з різним рівнем антропогенної трансформації ландшафтів

7.1. Склад і структура локальних флор

На поліфункціональних природно-заповідних територіях, до яких належать і національні природні парки, важливим є інвентаризація флори на ділянках з різним режимом охорони і використання [77]. У розділах 1 і 2 показані суттєві відмінності в ландшафтній структурі та рослинному покриві двох ділянок НППДС: Старогутської та Придеснянської. Тому краще особливості флори парку можуть бути розкриті через аналіз флор цих двох ділянок. Специфічною є флора антропогенно трансформованих ландшафтів: населених пунктів та орних земель. Ступінь їх впливу на флору ділянок з природною та напівприродною рослинністю може бути оцінений із використанням методів порівняльної флористики. Таким чином, на території НППДС, з урахуванням підходів Р.І. Бурди [6], виділені флори об'єктів природно-заповідного фонду (Старогутська ділянка), збіднені флори природних екотопів, здатні до самовідновлення (Придеснянська ділянка), урбанofлори (с. Нововасилівка та м. Середина-Буда) та агрофітоценозів (орні землі господарської зони НППДС). Перелічені флори можуть розглядатися як локальні. Вони формують градієнт антропогенної трансформації ландшафту. Аналіз цих локальних флор дозволить розкрити певні закономірності синантропізації рослинного покриву в регіоні.

Із двох ділянок НППДС дещо багатшою є флора Старогутської (табл. 7.1). Закономірно, що флора м. Середина-Буди налічує більше видів, ніж флора с. Нововасилівки. Флористичні пропорції (кількість видів у роді, родів у родині та видів у родині) корелюють із кількістю видів у флорі і не залежать від положення на градієнті антропогенної трансформації ландшафту. Найбільшу скорельова-

Таблиця 7.1. Склад локальних флор НПП «Деснянсько-Старогутський»

Локальні флори	Видів	Родів	Родин	Видів у роді	Родів у родині	Видів у родині
Старогутська ділянка	619	334	95	1,85	3,52	6,52
Придеснянська ділянка	594	324	98	1,83	3,31	6,06
с. Нововасилівка	424	264	71	1,61	3,72	5,97
м. Середина-Буда	520	296	81	1,76	3,65	6,42
Орні землі	109	88	28	1,24	3,14	3,89

Таблиця 7.2. Систематична структура локальних флор

Старогутська ділянка НПП	Придеснянська ділянка НПП	с. Нововасилівка	м. Середина-Буда	Орні землі на території НПП
Asteraceae 67 (10,82)	Asteraceae 64 (10,77)	Asteraceae 57 (13,44)	Asteraceae 60 (11,54)	Asteraceae 27 (24,77)
Poaceae 61 (9,85)	Poaceae 59 (9,93)	Poaceae 43 (10,14)	Poaceae 55 (10,58)	Brassicaceae 12 (11,01)
Cyperaceae 40 (6,46)	Rosaceae 41 (6,90)	Fabaceae 26 (6,13)	Rosaceae 32 (6,15)	Poaceae 10 (9,17)
Rosaceae 37 (5,98)	Cyperaceae 30 (5,05)	Rosaceae 26 (6,13)	Fabaceae 28 (5,38)	Caryophyllaceae 8 (7,34)
Fabaceae 33 (5,33)	Fabaceae 29 (4,88)	Brassicaceae 21 (4,95)	Brassicaceae 28 (5,38)	Lamiaceae 6 (5,50)
Caryophyllaceae 26 (4,20)	Caryophyllaceae 27 (4,55)	Lamiaceae 20 (4,72)	Lamiaceae 26 (5,00)	Polygonaceae 5 (4,59)
Lamiaceae 23 (3,72)	Lamiaceae 24 (4,04)	Cyperaceae 19 (4,48)	Cyperaceae 24 (4,62)	Fabaceae 4 (3,67)
Scrophulariaceae 20 (3,23)	Brassicaceae 23 (3,87)	Caryophyllaceae 16 (3,77)	Caryophyllaceae 20 (3,85)	Scrophulariaceae 4 (3,67)
Brassicaceae 19 (3,07)	Scrophulariaceae 21 (3,54)	Scrophulariaceae 15 (3,54)	Scrophulariaceae 19 (3,65)	Juncaceae 4 (3,67)
Polygonaceae 19 (3,07)	Polygonaceae 19 (3,20)	Polygonaceae 14 (3,30)	Apiaceae 16 (3,08)	Chenopodiaceae 3 (2,75)

Примітка: Після назви родини вказано кількість видів, а в дужках – відсоток від загальної чисельності даної локальної флори.

ність із ступенем антропогенного навантаження на ландшафт має кількість видів у роді.

У систематичній структурі всіх локальних флор першу позицію займають *Asteraceae*, а другу – *Poaceae* (табл. 7.2). Винятком є флора орних земель, де *Poaceae* на третю позицію відтісняють *Brassicaceae*. За А.П. Хохряковим (2000), який виділив типи флор палеоарктики за складом трьох провідних родин, флора Старогутської ділянки належить до *Cyperaceae*-типу (характерний для флор

арктобореально-східноазіатських); флора с. Нововасилівки – до *Fabaceae*-типу (середземноморсько-центральноазіатські флори); флора орних земель – до *Brassicaceae*-типу (екстремально арктично-пустельний тип); флори Придеснянської ділянки та м. Середини-Буди – до *Rosaceae*-типу (умовно європейський тип). До характеристики двох останніх типів варто додати, що родини *Rosaceae* та *Brassicaceae* стійкі до антропогенного впливу [145]. Флора Придеснянської ділянки найбільш подібна за систематичною структурою до флори межиріччя Десна – Сейм у межах Чернігівської області [47], а флора Старогутської ділянки – до флори заповідника «Брянський ліс» [138, 139].

Залежно від рівня антропогенного навантаження на ландшафт за систематичною структурою чітко розрізняються флори природних ландшафтів Старогутської і Придеснянської ділянок та обох населених пунктів. Багато особливостей має флора орних земель НППДС. Флори Старогутської та Придеснянської ділянок відрізняються за позицією *Cyperaceae*. Третя позиція цієї родини у флорі Старогутської ділянки наближає її до флор Українського Полісся та заповідників і національних природних парків на його території і надає їй бореальних рис [131]. У флорі більш збереженої Старогутської ділянки менша участь *Brassicaceae*. Між флорами двох населених пунктів мало відмінностей, а від флор природних ландшафтів вони відрізняються: низькою участю *Cyperaceae*; зростанням участі *Asteraceae* та *Brassicaceae*; збільшенням співвідношення *Asteraceae* до *Poaceae*. Залучення до аналізу флори орних земель дозволяє простежити загальні закономірності антропогенної трансформації флор. На градієнті збільшення антропогенного тис-

Таблиця 7.3. Екологічна структура локальних флор

Екологічна група	Старогутська ділянка НПП		Придеснянська ділянка НПП		с. Нововасилівка		м. Середина-Буда		Орні землі на території НПП	
	шт.	%	шт.	%	шт.	%	шт.	%	шт.	%
Ксерофіти	3	0,48	3	0,51	2	0,47	2	0,38	–	0,00
Мезоксерофіти	29	4,68	24	4,04	26	6,13	26	5,00	14	12,84
Ксеромезофіти	97	15,67	99	16,67	90	21,23	98	18,85	37	33,94
Мезофіти	250	40,39	221	37,21	173	40,80	228	43,85	43	39,45
Гігромезофіти	93	15,02	91	15,32	52	12,26	64	12,31	8	7,34
Мезогігрофіти	83	13,41	75	12,63	45	10,61	58	11,15	6	5,50
Гігрофіти	41	6,62	41	6,90	27	6,37	29	5,58	1	0,92
Гідрофіти	23	3,72	40	6,73	9	2,12	15	2,88	–	0,00

Таблиця 7.4. Біоморфологічна структура локальних флор. Тривалість життєвого циклу

Тривалість життя	Старогутська ділянка НПП		Придеснянська ділянка НПП		с. Нововасилівка		м. Середина-Буда		Орні землі на території НПП	
	шт.	%	шт.	%	шт.	%	шт.	%	шт.	%
Багаторічні	493	79,64	448	75,42	276	65,09	345	66,35	42	38,53
Малорічні	51	8,24	52	8,75	48	11,32	61	11,73	23	21,10
Однорічні	75	12,12	94	15,82	100	23,58	114	21,92	44	40,37

ку на ландшафт зростає роль родин аридних зон: *Lamiaceae*, *Polygonaceae* та *Chenopodiaceae*; різко зменшується частка *Fabaceae* [11, 43, 145]. Відмічені і певні особливості. Так, родина *Caryophyllaceae*, яка втратила позиції у флорі населених пунктів, знову збільшила свою участь у флорі орних земель.

Екологічна структура локальних флор підтверджує зростання рівня ксерофітизації флори зі збільшенням антропогенного навантаження на ландшафт (табл. 7.3) [6, 11, 23, 101]. У флорі Придеснянської ділянки, порівняно зі Старогутською, зростає роль гідрофітів та ксерофітів. Це обумовлено багатством флори водної та прибережно-водної рослинності та поширенням псамофітних видів на боровій терасі р. Десна. В екологічній структурі флор населених пунктів відмінності пояснюються ландшафтними особливостями території. У розміщеному на боровій терасі р. Десна с. Нововасилівка флора більш ксерофітна, ніж у м. Середини-Буді, значна частина території якого займає заболочену заплаву р. Бобрин у верхній її течії. У цілому ж на досліджуваному градієнті чітко простежується тенденція до ксерофітизації локальних флор і особливості ландшафтів її не порушують.

Антропогенно змінені флори відзначаються збільшенням кількості малорічних видів (табл. 7.4). Частка їх у флорі може бути використана як індикатор рівня антропогенної трансформації.

Спектри життєвих форм К. Раункієра локальних флор також змінюються на досліджуваному градієнті (табл. 7.5). Найбільшою мірою це стосується гідрофітів, гемікриптофітів та криптофітів, частка яких зменшується зі збільшенням антропогенного впливу, і терофітів, роль яких зростає. Зміни у локальних флорах частки фанерофітів та хамефітів найменше залежать від місця локальної флори на градієнті. Флора Старогутської ділянки, на відміну від Придеснянської, у своєму складі має більшу частку криптофітів та

Таблиця 7.5. Біоморфологічна структура локальних флор. Життєві форми за К. Раункієром

Життєва форма	Старогутська ділянка НПП		Придеснянська ділянка НПП		с. Нововасилівка		м. Середина-Буда		Орні землі на території НПП	
	шт.	%	шт.	%	шт.	%	шт.	%	шт.	%
Фанерофіти	71	11,47	53	8,92	53	12,50	48	9,23	5	4,59
Хамефіти	37	5,98	22	3,70	18	4,25	19	3,65	6	5,50
Гемікриптофіти	348	56,22	338	56,90	214	50,47	276	53,08	43	39,45
Криптофіти	69	11,15	56	9,43	29	6,84	45	8,65	7	6,42
Терофіти	78	12,60	94	15,82	104	24,53	123	23,65	48	44,04
Гідрофіти	16	2,58	31	5,22	6	1,42	9	1,73	-	0,00

хамефітів. Різноманіття водних екосистем Придеснянської ділянки пояснює високу частку гідрофітів у спектрі життєвих форм К. Раункієра, а більша кількість терофітів є закономірною у зв'язку зі збільшенням антропогенного впливу на ландшафт.

Антропогенна трансформація ландшафту призводить до збільшення участі у локальних флорах частки коренепаросткових, стрижнекореневих та гронокореневих видів (табл. 7.6); зменшується кількість чагарничків та короткокореневищних, щільнокущових, цибулинних і бульбокореневих трав. Мало залежить від рівня антропогенного впливу на ландшафт частка довгокореневищних, нещільнокущових та поверхневоповзучих трав і чагарників. Відсоток дерев може навіть зростати за рахунок дичавіючих екзотів [10].

Загальна тенденція змін географічної структури флор у відповідь на антропогенний вплив полягає в збільшенні видів із широкими ареалами, що є одним із проявів уніфікації флор, втрати ними регіональних особливостей. На градієнті антропогенної трансформації ландшафтів чітко спостерігається зменшення частки європейських і збільшення євразійських та циркумполярних видів (табл. 7.7). На цьому фоні виявляються і особливості окремих локальних флор. Так, у флорі Старогутської ділянки більше, ніж у Придеснянській, представлені європейські види, а кількість європейсько-західноазіатських – навпаки, менша. Це викликано більшою участю широколистяних та узлісних видів у Старогутській ділянці і широкою представленістю інтразональних рослинних угруповань у Придеснянській. Більша участь європейських і зменшення циркумполярних видів у формуванні флори м. Середина-Буди, порівняно з флорою с. Нововасилівка пояснюється наявністю

Таблиця 7.6. Біоморфологічна структура локальних флор. Основні біоморфи

Біоморфологічна група	Старогутська ділянка НПП		Придеснянська ділянка НПП		с. Нововасилівка		м. Середина-Буда		Орні землі на території НПП	
	шт.	%	шт.	%	шт.	%	шт.	%	шт.	%
Дерева	28	4,52	22	3,70	22	5,19	22	4,23	3	2,75
Деревця	4	0,65	5	0,84	4	0,94	4	0,77	1	0,92
Чагарники	36	5,82	25	4,21	25	5,90	20	3,85	1	0,92
Чагарнички	9	1,45	4	0,67	2	0,47	1	0,19	-	0,00
Ліани	-	0,00	-	0,00	1	0,24	1	0,19	-	0,00
Довгокореневищні	118	19,06	103	17,34	59	13,92	77	14,81	9	8,26
Короткокореневищні	51	8,24	48	8,08	19	4,48	29	5,58	2	1,83
Коренепаросткові	12	1,94	13	2,19	12	2,83	14	2,69	6	5,50
Нещільнокущові	41	6,62	36	6,06	23	5,42	32	6,15	3	2,75
Щільнокущові	14	2,26	16	2,69	9	2,12	9	1,73	1	0,92
Поверхневоповзучі	60	9,69	46	7,74	26	6,13	37	7,12	5	4,59
Стрижнекореневі	180	29,08	202	34,01	179	42,22	214	41,15	66	60,55
Гронокореневі	43	6,95	42	7,07	36	8,49	43	8,27	11	10,09
Цибулинні	7	1,13	4	0,67	1	0,24	2	0,38	-	0,00
Бульбокореневі	10	1,62	5	0,84	1	0,24	7	1,35	-	0,00
Водні	-	0,00	11	1,85	-	0,00	3	0,58	-	0,00
Безкореневі	6	0,97	12	2,02	5	1,18	5	0,96	1	0,92

Таблиця 7.7. Географічна структура локальних флор. Довготний тип ареалу

Довготний тип ареалу	Старогутська ділянка НПП		Придеснянська ділянка НПП		с. Нововасилівка		м. Середина-Буда		Орні землі на території НПП	
	шт.	%	шт.	%	шт.	%	шт.	%	шт.	%
Європейський	150	24,23	113	19,02	75	17,69	107	20,58	14	12,84
Європейсько-західноазіатський	122	19,71	142	23,91	76	17,92	100	19,23	18	16,51
Євразійський	165	26,66	166	27,95	134	31,60	158	30,38	38	34,86
Циркумполярний	153	24,72	146	24,58	112	26,42	121	23,27	36	33,03
Американський	9	1,45	10	1,68	10	2,36	13	2,50	2	1,83
Європейсько-американський	7	1,13	8	1,35	4	0,94	11	2,12	1	0,92
Азіатський	-	0,00	1	0,17	1	0,24	1	0,19	-	0,00
Не визначений	-	0,00	6	1,01	7	1,65	5	0,96	-	0,00

Таблиця 7.8. Географічна структура локальних флор. Широтний тип ареалу

Широтна зона	Старогутська ділянка НПП		Придеснянська ділянка НПП		с. Нововасилівка		м. Середина-Буда		Орні землі на території НПП	
	шт.	%	шт.	%	шт.	%	шт.	%	шт.	%
Арктична	85	13,73	75	12,63	56	13,21	65	12,50	18	16,51
Бореальна	409	66,07	380	63,97	273	64,39	325	62,50	85	77,98
Температна	596	96,28	579	97,47	406	95,75	510	98,08	109	100,0
Субмеридіональна	435	70,27	474	79,80	350	82,55	427	82,12	102	93,58
Меридіональна	178	28,76	223	37,54	183	43,16	231	44,42	61	55,96
Тропічна	36	5,82	46	7,74	42	9,91	49	9,42	17	15,60
Південна	25	4,04	31	5,22	29	6,84	32	6,15	13	11,93
Не визначена	6	0,97	8	1,35	10	2,36	8	1,54	1	0,92

на його території лісопарку «Мирщина» з багатою неморальною флорою. Така ж закономірність відмічена і у флорі м. Брянська, де зростання частки європейських видів зумовлене збереженням широколистяних лісів [82].

Аналіз широтного типу ареалу видів локальних флор свідчить про збільшення участі видів, ареали яких охоплюють субмеридіональну та меридіальну зони (табл. 7.8). Це відповідає загальним тенденціям експансії видів південних флор на антропогенно порушених ландшафтах і збільшенню участі широкоареальних видів. Частка плурізональних видів також зростає на градієнті. Підтвердженням цієї тенденції є зменшення різниці у кількості між видами, ареал яких охоплює температурну зону, від видів, ареал яких охоплює бореальну та субмеридіональну зони. Збільшення участі бореальних і зменшення участі температурних видів у флорі Старогутської ділянки порівняно із Придеснянською та у флорі с. Нововасилівки порівняно із м. Середина-Буда пояснюється ландшафтними особливостями територій і характером їх рослинності. Флору орних земель від інших локальних флор відрізняє різке збільшення частки видів, ареали яких охоплюють бореальну, субмеридіональну та меридіональну зони. Це є ще одним підтвердженням збільшення участі широкоареальних видів на антропогенно порушених територіях.

За результатами еколого-ценотичного аналізу (табл. 7.9) найбільшою мірою від антропогенного впливу страждають лісові (широколистянолісова, хвойнолісова та узлісна еколого-ценотичні гру-

Таблиця 7.9. Еколого-ценотичний аналіз локальних флор

Еколого-ценотична група	Старогутська ділянка НПП		Придеснянська ділянка НПП		с. Нововасилівка		м. Середина-Буда		Орні землі на території НПП	
	шт.	%	шт.	%	шт.	%	шт.	%	шт.	%
Хвойнолісова	54	8,72	33	5,56	27	6,37	18	3,46	3	2,75
Листянолісова	82	13,25	53	8,92	21	4,95	56	10,77	2	1,83
Болотнолісова	26	4,20	25	4,21	21	4,95	18	3,46	–	0,00
Узлісна	59	9,53	43	7,24	24	5,66	26	5,00	6	5,50
Чагарникова	18	2,91	24	4,04	11	2,59	17	3,27	–	0,00
Лісові, всього	239	38,61	178	29,97	104	24,53	134	25,76	11	10,09
Справжньоолучна	77	12,44	82	13,80	53	12,50	67	12,88	16	14,68
Сухолучна	28	4,52	30	5,05	21	4,95	20	3,85	11	10,09
Вологолучна	31	5,01	30	5,05	15	3,54	21	4,04	–	0,00
Лучні, всього	136	21,97	142	23,91	89	20,99	108	20,77	27	24,77
Евтрофно-болотна	42	6,79	34	5,72	24	5,66	30	5,77	4	3,67
Мезотрофно-болотна	14	2,26	3	0,51	2	0,47	3	0,58	–	0,00
Прибережно-водна	19	3,07	26	4,38	13	3,07	16	3,08	–	0,00
Водна	18	2,91	33	5,56	6	1,42	9	1,73	–	0,00
Водно-болотні, всього	93	15,02	96	16,16	45	10,61	58	11,15	4	3,67
Алювіальна	17	2,75	26	4,38	17	4,01	14	2,69	6	5,50
Борова	18	2,91	25	4,21	18	4,25	14	2,69	12	11,01
Псамофітні, всього	35	5,65	51	8,59	35	8,25	28	5,38	18	16,51
Сегетальна	17	2,75	24	4,04	25	5,90	30	5,77	22	20,18
Рудеральна	51	8,24	64	10,77	86	20,28	114	21,92	27	24,77
Синантропні, всього	68	10,99	88	14,81	111	26,18	144	27,69	49	44,95
Лісові інтродуценти	13	2,10	3	0,51	7	1,65	5	0,96	–	0,00
Дичавіючі	3	0,48	6	1,01	15	3,54	20	3,85	–	0,00
Культурні, всього	16	2,58	9	1,52	22	5,19	25	4,81	0	0,00

пи) та водно-болотні види (мезотрофно-болотні та водні). В антропогенно змінених флорах підвищується участь синантропних видів та тих, що дичавіють. Мало залежними від антропогенних змін є позиції в еколого-ценотичних спектрах лучних та псамофітних видів.

Тут простежується вплив особливостей ландшафту. Так, відмінності в еколого-ценотичній структурі Старогутської та Придеснянської ділянок відповідають характеру їх рослинності: у Старогутській ділянці багатішою є лісова та болотна рослинність, а у Придеснянській – прибережноводна та псамофітна. Також хвойно-лісових та псамофітних видів на противагу широколистянолісовим більше у розташованому на боровій терасі с. Нововасилівці з прилеглими сосновими лісами, ніж у м. Середині-Буді.

7.2. Синантропізація локальних флор

У НППДС навіть для територій з низьким антропогенним тиском синантропна фракція становить 34–39% (табл. 7.10). Більше ніж половина синантропних видів належать флори до населених пунктів. На орних землях лише 2 види з кожних 10 не належать до синантропних. На градієнті змін антропогенного навантаження на ландшафт збільшується як індекс апофітизації, так і індекс адвентивізації. При цьому перший індекс подвоюється, а другий – потроюється.

Дві ділянки НППДС, маючи різний рівень антропогенного навантаження, відрізняються за складом і структурою синантропної фракції. Кількість адвентивних видів у Придеснянській ділянці зростає більше, ніж кількість апофітів. У флорах населених пунктів суттєвих розбіжностей за структурою синантропної фракції не

Таблиця 7.10. Склад синантропного компонента локальних флор

Синантропний елемент	Старогутська ділянка НПП		Придеснянська ділянка НПП		с. Нововасилівка		м. Середина-Буда		Орні землі на території НПП	
	шт.	%	шт.	%	шт.	%	шт.	%	шт.	%
Випадкові апофіти	39	6,30	38	6,40	26	6,13	39	7,50	6	5,50
Геміапофіти	47	7,59	48	8,08	41	9,67	48	9,23	21	19,27
Евапофіти	62	10,02	62	10,44	60	14,15	60	11,54	30	27,52
Археопфіти	32	5,17	43	7,24	49	11,56	61	11,73	19	17,43
Ненофіти	23	3,72	39	6,57	52	12,26	69	13,27	13	11,93
Лісові інтродуценти	9	1,45	2	0,34	5	1,18	4	0,77	–	0,00
Апофіти	148	23,91	148	24,92	127	29,95	147	28,27	56	51,38
Адвентивні	64	10,33	83	13,97	106	25,00	134	25,77	32	29,36

Таблиця 7.11. Систематична структура синантропного компонента локальних флор

Старогутська ділянка НПП	Придеснянська ділянка НПП	с.Нововасилівка	м. Середина-Буда	Орні землі на території НПП
Asteraceae 38 (17,92)	Asteraceae 48 (20,78)	Asteraceae 48 (20,60)	Asteraceae 51 (18,15)	Asteraceae 23 (26,14)
Fabaceae 23 (10,85)	Fabaceae 20 (8,66)	Fabaceae 20 (8,58)	Brassicaceae 23 (8,19)	Brassicaceae 11 (10,09)
Polygonaceae 15 (7,08)	Brassicaceae 16 (6,93)	Brassicaceae 19 (8,15)	Poaceae 22 (7,83)	Poaceae 8 (12,50)
Poaceae 15 (7,08)	Polygonaceae 15 (6,49)	Poaceae 15 (6,44)	Lamiaceae 21 (7,47)	Caryophyllaceae 7 (7,95)
Caryophyllaceae 13 (6,13)	Rosaceae 15 (6,49)	Rosaceae 14 (6,01)	Fabaceae 20 (7,12)	Lamiaceae 6 (6,82)
Brassicaceae 13 (6,13)	Poaceae 15 (6,49)	Polygonaceae 13 (5,58)	Chenopodiaceae 15 (5,34)	Polygonaceae 5 (5,68)
Rosaceae 13 (6,13)	Caryophyllaceae 14 (6,06)	Lamiaceae 13 (5,58)	Rosaceae 15 (5,34)	Fabaceae 4 (4,55)
Lamiaceae 12 (5,66)	Lamiaceae 13 (5,63)	Caryophyllaceae 11 (4,72)	Caryophyllaceae 13 (4,63)	Plantaginaceae 3 (3,41)
Apiaceae 7 (3,30)	Scrophulariaceae 8 (3,46)	Chenopodiaceae 11 (4,72)	Apiaceae 13 (4,63)	Chenopodiaceae 3 (3,41)
Plantaginaceae 5 (2,36)			Scrophulariaceae 10 (3,56)	Scrophulariaceae 3 (3,41)

Примітка. Після назви родини вказано кількість видів, а в дужках – відсоток від загальної чисельності синантропної фракції локальної флори.

виявлено. Відбувається збільшення частки адвентивних видів у місті. У цілому в населених пунктах, як і в складі адвентивної флори України, кількість кенофітів перевищує кількість археопфітів [101]. Це класифікує населені пункти як місця концентрації інвазійних видів [102]. У флорі орних земель на фоні зростання індексів апофітизації та адвентивізації спостерігається збільшення співвідношення між апофітами та адвентивними видами та археопфітами і кенофітами.

У систематичній структурі синантропної фракції локальних флор перші місця серед 10 провідних родин посідають *Asteraceae* і частка їх зростає зі збільшенням антропогенного навантаження на ландшафт (табл. 7.11). У флорах м. Середини-Буди та орних земель другу позицію займають *Brassicaceae*, тоді як в інших флорах – *Fabaceae*. Зростання рівня антропогенної трансформації флори призводить до зменшення позицій *Rosaceae*, *Polygonaceae* та *Fabaceae*. Зростає роль *Brassicaceae* та *Lamiaceae*. Роль *Poaceae* дещо

Таблиця 7.12. Географічна структура синантропного компонента локальних флор. Довготний тип ареалу

Довготний тип ареалу	Старогутська ділянка НПП		Придеснянська ділянка НПП		с. Нововасилівка		м. Середина-Буда		Орні землі на території НПП	
	шт.	%	шт.	%	шт.	%	шт.	%	шт.	%
Європейський	33	15,57	34	14,72	26	11,16	39	13,88	8	9,09
Європейсько-західноазіатський	47	22,17	54	23,38	46	19,74	56	19,93	14	15,91
Євразійський	71	33,49	75	32,47	84	36,05	100	35,59	32	36,36
Циркумполярний	43	20,28	50	21,65	53	22,75	59	21,00	31	35,23
Американський	13	6,13	11	4,76	12	5,15	13	4,63	2	2,27
Європейсько-американський	1	0,47	1	0,43	3	1,29	6	2,14	1	1,14
Азіатський	1	0,47	1	0,43	1	0,43	2	0,71	–	0,00
Не визначений	3	1,42	5	2,16	8	3,43	6	2,14	–	0,00

Таблиця 7.13. Географічна структура синантропного компонента локальних флор. Широтний тип ареалу

Широтна зона	Старогутська ділянка НПП		Придеснянська ділянка НПП		с. Нововасилівка		м. Середина-Буда		Орні землі на території НПП	
	шт.	%	шт.	%	шт.	%	шт.	%	шт.	%
Арктична	25	11,79	27	11,69	27	11,59	30	10,68	15	17,05
Бореальна	128	60,38	137	59,31	134	57,51	164	58,36	66	75,00
Температна	204	96,23	220	95,24	219	93,99	264	93,95	87	98,86
Субмеридіональна	188	88,68	209	90,48	213	91,42	253	90,04	83	94,32
Меридіональна	111	52,36	130	56,28	139	59,66	168	59,79	54	61,36
Тропічна	19	8,96	23	9,96	28	12,02	34	12,10	15	17,05
Південна	14	6,60	16	6,93	19	8,15	21	7,47	11	12,50

зменшується у помірно порушеній флорі Придеснянської ділянки і знову зростає у флорі населених пунктів і орних земель. Зменшується кількість представників родини *Caryophyllaceae* у флорах населених пунктів порівняно з флорами обох ділянок НППДС, але на орних землях позиція цієї родини відновлюється.

Географічна структура синантропної фракції всіх локальних флор відзначається збільшенням широко розповсюджених видів як за широтним, так і за довготним типами ареалів (табл. 7.12 і 7.13).

При цьому в спектрі широтного типу ареалів спостерігається збільшення представленості видів з південних зон. Зі збільшенням антропогенного навантаження на ландшафт зростає представництво євразійських та циркумполярних видів. У спектрі довготних типів ареалів видів простежується і вплив ландшафтних особливостей територій виявлення окремих локальних флор. Так, у синантропній фракції флори м. Середина-Буда зростає частка європейських видів, тоді як у флорі с. Нововасилівка збільшується роль євразійських та циркумполярних. Флора орних земель відзначається різким зменшенням ролі європейських і збільшенням євразійських та циркумполярних видів. Флори Придеснянської та Старогутської ділянок досить подібні за географічною структурою за довготним типом ареалів.

Аналіз ареалів синантропних видів за широтним типом підтверджує загальну тенденцію зростання частки південних видів у складі синантропної фракції локальних флор на градієнті антропогенної трансформації ландшафту (табл. 7.13). Спостерігається збільшення частки видів, ареали яких охоплюють субмеридіональну та меридіональну зони, і зменшення тих видів, ареали яких простягаються у бореальну і температурну зони. Суттєво відрізняється флора орних земель, у складі якої багато космополітів. За рахунок цього зростають частки видів, ареали яких охоплюють температурну, арктичну, тропічну та південну зони.

За тривалістю життєвого циклу в складі синантропного компонента на досліджуваному градієнті зростає частка однорічних і меншою мірою малорічних видів (табл. 7.14). Закономірним є зменшення участі в антропогенно трансформованих флорах фанерофітів та гемікриптофітів і збільшення терофітів (табл. 7.15). Частка

Таблиця 7.14. Біоморфологічна структура синантропного компонента локальних флор. Життєві форми за К. Раункієром

Структура ареалу	Старогутська ділянка НПП		Придеснянська ділянка НПП		с. Нововасилівка		м. Середина-Буда		Орні землі на території НПП	
	шт.	%	шт.	%	шт.	%	шт.	%	шт.	%
Фанерофіти	19	8,96	12	5,19	17	7,30	14	4,98	0	0,00
Хамефіти	7	3,30	7	3,03	6	2,58	7	2,49	4	4,55
Гемікриптофіти	102	48,11	117	50,65	103	44,21	128	45,55	31	35,23
Криптофіти	13	6,13	11	4,76	9	3,86	13	4,63	6	6,82
Терофіти	70	33,02	83	35,93	98	42,06	118	41,99	47	53,41
Гідрофіти	1	0,47	1	0,43	0	0,00	1	0,36	0	0,00

Таблиця 7.15. Біоморфологічна структура синантропного елемента локальних флор. Тривалість життєвого циклу

Тривалість життя	Старогутська ділянка НПП		Придеснянська ділянка НПП		с. Новова-силівка		м. Середина-Буда		Орні землі на території НПП	
	шт.	%	шт.	%	шт.	%	шт.	%	шт.	%
Багаторічні	109	51,42	112	48,48	98	42,06	121	43,06	25	28,41
Малорічні	40	18,87	43	18,61	42	18,03	51	18,15	20	22,73
Однорічні	63	29,72	76	32,90	93	39,91	109	38,79	43	48,86

Таблиця 7.16. Біоморфологічна структура синантропного компонента локальних флор. Основні біоморфи

Біоморфи	Старогутська ділянка НПП		Придеснянська ділянка НПП		с. Новова-силівка		м. Середина-Буда		Орні землі на території НПП	
	шт.	%	шт.	%	шт.	%	шт.	%	шт.	%
Дерева	11	5,19	7	3,03	8	3,43	7	2,49	—	0,00
Чагарники	8	3,77	5	2,16	8	3,43	6	2,14	—	0,00
Ліани	—	0,00	—	0,00	1	0,43	1	0,36	—	0,00
Довгокореневищні	20	9,43	20	8,66	19	8,15	23	8,19	8	9,09
Короткокореневищні	9	4,25	11	4,76	5	2,15	10	3,56	—	0,00
Коренепаросткові	8	3,77	9	3,90	10	4,29	10	3,56	6	6,82
Нещільнокущові	3	1,42	3	1,30	—	0,00	4	1,42	—	0,00
Щільнокущові	1	0,47	2	0,87	1	0,43	2	0,71	1	1,14
Поверхнево-повзучі	11	5,19	10	4,33	9	3,86	13	4,63	3	3,41
Стрижнекореневі	99	46,70	142	61,47	148	63,52	180	64,06	61	69,32
Мичкувато-кореневі	18	8,49	19	8,23	22	9,44	23	8,19	9	10,23
Цибулинні	3	1,42	1	0,43	—	0,00	1	0,36	—	0,00
Бульбокореневі	—	0,00	—	0,00	1	0,43	1	0,36	—	0,00
Редуковані	1	0,47	2	0,87	1	0,43	—	0,00	—	0,00
Водні	—	0,00	—	0,00	1	0,43	1	0,36	—	0,00
Трави всього	173,0	81,60	219,0	94,81	217,0	93,13	268,0	95,37	88,0	100,0

криптофітів дещо зменшується у флорі населених пунктів, але знову зростає на орних землях. Найменше у синантропній флорі представлені короткокореневищні, нещільнокущові та поверхневоповзучі трави. На орних землях різко зростає частка коренепаросткових і довгокореневищних видів (табл. 7.16).

Первинними місцезростаннями апофітів досліджуваних локальних флор є луки та зарості (табл. 7.17). Багато апофітів переходить

Таблиця 7.17. Первинні місцезростання апофітів локальних флор

Тип первинного місцезростання	Старогутська ділянка НПП		Придеснянська ділянка НПП		с. Новова-силівка		м. Середина-Буда		Орні землі на території НПП	
	шт.	%	шт.	%	шт.	%	шт.	%	шт.	%
Антропогенний	1	0,68	1	0,68	2	1,57	2	1,36	1	1,79
Вигони	5	3,38	6	4,05	6	4,72	6	4,08	3	5,36
Зарості	36	24,32	36	24,32	29	22,83	34	23,13	12	21,43
Лісовий	17	11,49	15	10,14	14	11,02	14	9,52	3	5,36
Лучний	46	31,08	42	28,38	35	27,56	43	29,25	17	30,36
Прибережний	19	12,84	25	16,89	20	15,75	22	14,97	5	8,93
Псамофітний	20	13,51	18	12,16	16	12,60	17	11,56	14	25,00
Бур'яновий	1	0,68	1	0,68	2	1,57	2	1,36	—	0,00
Степовий	3	2,03	4	2,70	3	2,36	4	2,72	1	1,79
Галофітний	—	0,00	—	0,00	—	0,00	1	0,68	—	0,00
Відслонення	—	0,00	—	0,00	—	0,00	2	1,36	—	0,00

Таблиця 7.18. Первинний ареал адвентивних видів локальних флор

Первинний ареал	Старогутська ділянка НПП		Придеснянська ділянка НПП		с. Новова-силівка		м. Середина-Буда		Орні землі на території НПП	
	шт.	%	шт.	%	шт.	%	шт.	%	шт.	%
Європейський	4	6,25	10	12,05	11	10,38	16	11,94	5	15,63
Середземноморський	13	20,31	18	21,69	24	22,64	30	22,39	4	12,50
Середземноморсько-ірано-туранський	5	7,81	12	14,46	10	9,43	20	14,93	3	9,38
Балканське та передньоазіатський	4	6,26	4	4,82	5	4,72	5	3,73	1	3,13
Східнопомітний	0	0,00	0	0,00	1	0,94	0	0,00	0	0,00
Центральноазіатський	4	6,25	6	7,23	10	9,43	12	8,96	4	12,50
Ірано-туранський	7	10,94	7	8,43	12	11,32	12	8,96	4	12,50
Азіатський	1	1,56	0	0,00	2	1,89	1	0,75	0	0,00
Південно-східноазіатський	3	4,69	2	2,41	1	0,94	4	2,99	1	3,13
Північноамериканський та східноазіатський	2	3,13	1	1,20	1	0,94	2	1,49	0	0,00
Північноамериканський	17	26,56	17	20,48	21	19,81	25	18,66	5	15,63
Південноамериканський	—	0,00	1	1,20	2	1,89	2	1,49	2	6,25
Антропогенний	1	1,56	2	2,41	2	1,89	1	0,75	0	0,00
Не встановлений	3	4,69	3	3,61	4	3,77	4	2,99	3	9,38

на синантропні місцезростання із прибережних та псамофітних рослинних угруповань. На градієнті збільшення антропогенного тиску на ландшафт суттєвих змін у структурі первинних місцезростань апофітів не спостерігається. Дещо зменшується частка лісових видів і зростає видів із вигонів. Простежується чітка залежність представленості видів із певних первинних місцезростань від характеру ландшафту на територіях окремих флор, як, наприклад, прибережних видів. Їх частка вища в Придеснянській ділянці та в с. Нововасилівка. Суттєві відмінності в спектрі первинних місцезростань апофітів має флора орних земель. Тут істотно збільшується частка псамофітних і зменшується лісових та прибережних видів. У флорі м. Середина-Буда з'являються галофіт (*Lactuca tatarica*) та види відслонень (*Atriplex rosea* і *Erucastrum armoracioides*).

У складі адвентивної фракції синантропної фракції локальних флор переважають види середземноморського, північноамериканського, європейського та ірано-туранського походження (табл. 7.18). У цілому у всіх флорах домінують види з Давнього Середземномор'я, що характерно для України в цілому, крім флор окремих південних міст [66, 84, 100, 101]. Привертає увагу зростання частки середземноморських видів у флорах населених пунктів і збільшення різниці між ними і північноамериканськими видами порівняно з флорами Старогутської та Придеснянської ділянок.

За ступенем натуралізації адвентивних видів переважають епекофіти, значно їм поступаються ергазіофіти (табл. 7.19). На досліджуваному градієнті спостерігається зростання в локальних флорах частки епекофітів і зменшення агріофітів. Ергазіофітів багато в Старогутській ділянці за рахунок лісових інтродуцентів і в населених пунктах, де зростає частка «втікачів» із культури.

Таблиця 7.19. Ступінь натуралізації адвентивних видів у складі локальних флор

Натуралізація	Старогутська ділянка НПП		Придеснянська ділянка НПП		с. Нововасилівка		м. Середина-Буда		Орні землі на території НПП	
	шт.	%	шт.	%	шт.	%	шт.	%	шт.	%
Агріофіти	11	17,19	14	16,87	8	7,55	12	8,96	3	9,38
Геміепокофіти	2	3,13	6	7,23	4	3,77	5	3,73	1	3,13
Епекофіти	33	51,56	51	61,45	71	66,98	90	67,16	27	84,38
Ергазіофіти	18	28,13	11	13,25	22	20,75	26	19,40	1	3,13
Ефемерофіти	–	0,00	1	1,20	1	0,94	1	0,75	0	0,00

Таблиця 7.20. Структура ареалу адвентивних видів локальних флор

Структура ареалу	Старогутська ділянка НПП		Придеснянська ділянка НПП		с. Нововасилівка		м. Середина-Буда		Орні землі на території НПП	
	шт.	%	шт.	%	шт.	%	шт.	%	шт.	%
Локальний	10	15,63	7	8,43	9	8,49	10	7,46		0,00
Осередковий	6	9,38	2	2,41	7	6,60	9	6,72	2	6,25
Дифузний	8	12,50	13	15,66	24	22,64	32	23,88	6	18,75
Стрічково-осередковий	1	1,56	7	8,43	6	5,66	8	5,97	1	3,13
Стрічково-дифузний	5	7,81	10	12,05	16	15,09	19	14,18	2	6,25
Стрічковий	2	3,13	3	3,61	1	0,94	4	2,99		0,00
Стрічково-суцільний	2	3,13	3	3,61	3	2,83	3	2,24	2	6,25
Суцільний	25	39,06	32	38,55	36	33,96	44	32,84	18	56,25
Фітоценотичний	5	7,81	6	7,23	4	3,77	5	3,73	1	3,13

За структурою ареалу адвентивних видів у локальних флорах переважають види із суцільним ареалом (табл. 7.20). У флорах населених пунктів зростає частка видів із осередковим, дифузним та стрічково-дифузним ареалами і зменшується із суцільним. Висока частка видів із осередковим та локальним ареалом у Старогутській ділянці пояснюється поширенням лісових інтродуцентів.

Серед усіх локальних флор, за винятком орних земель, можна виділити активне ядро флори у складі видів, які поширені у природних флорах та флорах населених пунктів, – всього 272 види (31,7% флори). До активного ядра флори потрапила найбільша частка лучних (57%), евтрофноболотних (47%) та сегетальних видів (45%). Не трапляються на антропогенно порушених місцезростаннях і тому мають низьку частку в активному ядрі флори види мезотрофноболотної, узлісної, широколистянолісової та хвойнолісової еколого-ценотичних груп. Такі закономірності встановив і М.А. Березуцький для Поволжя [10]. Більша частина водних видів ніде, крім Придеснянської ділянки, не представлена. Не потрапила в активне ядро флори і більшість дичавіючих видів та лісових інтродуцентів. Це узгоджується з даними Я.П. Дідуха та Т.В. Фіцайло (2002) про те, що серед справжньолучних видів значна кількість еу- та полігемеробів, а серед водних та навколоводних – оліго- та мезогемеробів. Біоморфологічний аналіз активного ядра флори показав, що всі життєві форми К. Раункієра, крім гідрофітів, приблизно

однаковою мірою в ньому представлені. Майже 49% малорічників потрапило до активного компонента флори, тоді як для багаторічників та однорічників такий показник відповідно становить 30 і 29%. Більшість дерев та коренепаросткових рослин також представлені в активному компоненті флори. До таких належать і більше 40% щільнокущових та мичкувато-кореневих трав. Мала частка у активному компоненті флори чагарників, водних рослин та короткокореневищних трав.

Із синантропних видів більше половини всіх апофітів представлені в активному компоненті флори, тоді як археофітів 36%, а кенофітів лише 16%. Серед останніх є «втікачі» з культури: *Saponaria officinalis*, *Echinocystis lobata*, *Acer negundo*, *Lupinus polyphyllus*. До «активних» кенофітів належать багаторічні види *Trifolium hybridum* та *Juncus tenuis*. Переважають серед кенофітів активного ядра флори одно- та малорічні трави: *Fallopia convolvulus*, *Oenothera biennis*, *Impatiens parviflora*, *Conyza canadensis*, *Lepidotheca suaveolens*, *Phalachloroma annuum*, *Phalachloroma septentrionale*.

Для флори НППДС існує висока небезпека збільшення інвазій адвентивних видів. Всього зі списку адвентивних рослин України з високою інвазійною спроможністю [102], у досліджуваних локальних флорах присутні 53 види (23 археофіти та 30 кенофітів).

7.3. Особливості локальних флор як результат дії природних і антропогенних чинників

Флора Старогутської ділянки найбагатша за кількістю видів. Ця ділянка – єдине місце в Україні, де достовірно зростають *Carex globularis* та *C. brunnescens*. Особливістю цієї локальної флори є наявність бореальних рис, що виражається в третій позиції родини *Cyperaceae* в систематичній структурі. Разом з тим багата за кількістю видів широколистянолісова еколого-ценотична група; значна участь видів з європейським ареалом; переважання видів, ареали яких охоплюють температну та субмеридіональну зони, над видами, поширеними у бореальній, виявляє зональні риси флори. Незначне антропогенне навантаження на ландшафт Старогутської ділянки не сприяє поширенню адвентивних видів, частка яких становить 10,34%, включаючи лісові інтродуценти. У Старогутській ділянці поширена більшість раритетних видів флори і серед них 18 занесених до Червоної книги України. Характер рослинного по-

криву цієї ділянки зумовлює багатство лісової та болотної еколого-ценотичних груп. У флорі Старогутської ділянки налічується 109 диференційних видів, які в інших досліджуваних флорах не виявлені. Найбільше серед них видів широколистянолісової (*Dentaria quinquefolia*, *Equisetum hyemale*, *Carex rhizina*; всього 22 види), узлісної (*Genista germanica*, *Serratula tinctoria*, *Campanula cecicaria*; всього 22 види) та хвойнолісової (*Pyrola chlorantha*, *Monotropa hypopitys*, *Carex vaginata*; всього 16 видів) еколого-ценотичних груп. Ця локальна флора відзначається наявністю диференційних видів серед мезотрофно-болотної (*Eriophorum vaginatum*, *Carex limosa*, *Oxycoccus palustris*; всього 9 видів) та болотистолучної (*Polygala vulgaris*, *Cirsium heterophyllum*, *Carex echinata*; всього 10 видів) еколого-ценотичних груп. Серед диференційних видів адвентивними є лише лісові інтродуценти (*Abies alba*, *Larix sibirica*, *Juglans mandshurica*; всього 7 видів).

Рослинний покрив Придеснянської ділянки складають інтразональні рослинні угруповання водної, прибережно-водної та лучної рослинності. Порівняно з флорою Старогутської ділянки тут суттєво зростає антропогенне навантаження на ландшафт і рослинність. У систематичній структурі флори цієї ділянки зростає частка *Rosaceae*, а в географічній – участь видів із широким довготним та широтним типами ареалів. У Придеснянській ділянці представлені місцезростання з контрастними умовами зволоження в заплавах місцевостях та на боровій терасі, тому частка мезофітів тут дещо нижча, ніж у Старогутській ділянці, натомість зростає відсоток гідрофітів, з одного боку, та ксеромезофітів – з іншого. Особливістю еколого-ценотичної структури є значна частка лучних і псамофітних видів, а також водної і прибережно-водної еколого-ценотичних груп. У раритетному компоненті флори виділяється група рідкісних водних видів: *Salvinia natans*, *Trapa natans*, *Nymphoides peltata*. Спостерігається збільшення кількості синантропних видів і ролі адвентивних у їх складі. У флорі цієї ділянки існує реальна загроза підризу стійкості флори – кількість рудеральних видів досягла межі, яку Р.І. Бурда (1992) визначила у 12–15% для флорізолятив південного сходу України. Флору Придеснянської ділянки диференціюють 68 видів. Найбільше серед них водних видів – 13 (*Batrachium circinatum*, *Myriophyllum verticillatum*, *Potamogeton lucens*). Особливості цієї флори визначають також представники узлісної (*Cruciata glabra*, *Potentilla alba*, *Inula salicina*; всього 9 видів), алювіальної (*Eleocharis acicularis*, *Petasites hybridus*, *Veronica anagalloides*; всього 7 видів), борової (*Herniaria polygama*, *Kochia laniflora*, *Corynephorus canescens*; всього 5 видів), справжньолучної

(*Thalictrum simplex*, *Scutellaria hastifolia*, *Senecio tataricus*; всього 8 видів) еколого-ценотичних груп. Серед диференційних видів Приднісянської ділянки 8 адвентивних видів. Серед них *Carduus nutans*, *Morus nigra*, *Amaranthus albus*.

Флори населених пунктів відзначаються зростанням співвідношення *Asteraceae/Poaceae*, зменшенням частки *Cyperaceae* і зростанням *Brassicaceae*. Збільшення антропогенного навантаження на ландшафт викликає закономірні зміни екологічної, біоморфологічної, географічної структури флори. Збільшуються кількість видів сухих місцезростань, широкоареальних, малорічних та багаторічних трав без спеціалізованих підземних пагонів. За більшістю структурних характеристик флори між містом і селом суттєвих відмінностей, які б пояснювалися зростанням антропогенного навантаження, не виявлено. Відмінності в географічній, екологічній та еколого-ценотичній структурах флор цих двох населених пунктів можна пояснити ландшафтними особливостями їх територій. Більша площа та ландшафтна різноманітність території м. Середини-Буди є причиною формування тут багатшої за кількістю видів флори. Тут збереглися ріки та інші водойми, лісопарк – місця, де у містах зберігаються залишки природної рослинності і флори [67]. Флора розташованого неподалік м. Севська бідніша (454 види) [81]. Особливості флор міського та сільського населених пунктів найбільшою мірою виявляються у структурі синантропної фракції. У м. Середини-Буди зростає частка адвентивних видів за рахунок кенофітів, тоді як у флорі с. Нововасилівка більшою є частка евапофітів. Можна стверджувати, що в місті синантропні місцезростання здебільшого заселяють кенофіти, а в селі – евапофіти. У цілому в населених пунктах у складі синантропної фракції флори більшою є частка адвентивних видів, а кількість кенофітів тут перевищує кількість археофітів. Проте населені пункти є також місцем поширення рідкісних видів рослин. Так, у флорі м. Середина-Буда виявлені занесені до Червоної книги України *Dactylorhiza fuchsii* та *D. incarnata* і регіонально рідкісні *Lycopodium clavatum*, *Dryopteris cristata*, *Salix myrsinifolia*, а у флорі с. Нововасилівка – *Juniperus communis* та *Viola epipsila*. Як декоративні на кладовищах та в парках вирощуються *Pulsatilla pratensis*, *Jovibarba globifera* та *Aquilegia vulgaris*. У с. Нововасилівка виділено 11 диференційних видів. Серед них переважають синантропні види: дичавіючі *Rosa rugosa*, *Nicotiana rustica*; рудеральні: *Axiris amaranthoides*, *Sisymbrium wolgensse*, *Eragrostis pilosa*. Більше диференційних видів у м. Середина-Буда – 62. Крім рудеральних (*Atriplex tatarica*, *Bunias orientalis*, *Ambrosia artemisiifolia*, *Potentilla supina*; всього

29 видів) та дичавіючих (*Papaver somniferum*, *Bryonia alba*, *Levisticum officinale*; всього 11 видів), також спостерігаються широколистянолісові *Carex sylvatica*, *Corydalis intermedia*, *Lamium galeobdolon*; евтрофноболотні *Bolboschoenus maritimus* та *Lycopus exaltatus*; болотистолучні *Inula helenium* та *Blysmus compressus*; сухолучні *Eryngium planum* та *Galium verum*. Загальна кількість серед диференційних видів представників природних місцезростань і поширення рідкісних видів у м. Середина-Буда, порівняно із с. Нововасилівка, може бути підтвердженням висновків К.Ф. Хмельова та М.А. Березуцького (1995) про незалежність вимірювання видів від ступеня урбанізованості ландшафту. Серед диференційних видів у с. Нововасилівка 63,6% адвентивних видів, а в м. Середини-Буди – 54,8%, але ці населені пункти віддалені від центрів занесення в Україну нових адвентивних видів [16], і тому серед них переважають широко розповсюджені рослини.

Різкі відмінності має флора орних земель. Для неї характерні такі особливості флор агрофітоценозів, як крайня бідність, різко відмінні склад і структура порівняно із зональною флорою [6]. Однією із суттєвих відмінностей систематичної структури флори орних земель є друга позиція *Brassicaceae* в систематичній структурі та відсутність *Cyperaceae* в спектрі 10 провідних родин, де з'явилися *Chenopodiaceae*. В екологічній структурі майже однаковою є кількість мезофітів та ксеромезофітів, терофіти перевищують кількість гемікриптофітів, а однорічники – багаторічників; в еколого-ценотичній структурі лучних видів більше, ніж лісових, вони посідають друге місце після синантропних. Також широко представлені псамофіти. Флору орних земель відзначає безроздільне домінування циркумполярних та євразійських видів і найбільша частка серед досліджуваних локальних флор плурізональних видів. Флора на 80% складається із синантропних видів, а частка адвентивних становить 36%. Стійкість цієї флори підірвана [15]. Вразливість флор агрофітоценозів неодноразово відзначалася. Спостерігаються тенденції заміни вологолюбних і оліготрофних бур'янів евтрофними і посухостійкими [11, 22, 52, 145]. Співвідношення адвентивних з абригенними видами і кенофітів з археофітами в складі синантропної фракції флори орних земель більш подібне до природних флор, ніж до флор населених пунктів. На фоні домінування у флорі стрижнекорневих та гронокорневих рослин суттєво збільшують позиції коренепаросткові рослини. Диференційні види у флорі орних земель відсутні. Загалом у флорі орних земель НППДС представлений глухокропивно-мітлицевий ценоіндикаційний комплекс видів, властивий агрофітоценозам на дерново-підзолистих

ґрунтах Полісся [125]. На сьогодні не менше 15–20% орних земель у НППДС не використовуються і перетворені на перелоги. Тому флора орних земель є досить багатою і на відміну від сегетальної флори регіону має меншу участь однорічних видів [156].

Слідом за Р.І. Бурдою [6] на основі аналізу складу та структури досліджуваних флор до природних відносно флори територій природно-заповідного фонду (Старогутська ділянка), збідені флори природних екотопів, здатні до самовідновлення (Придеснянська ділянка). До антропогенно змінених флор – флори населених пунктів (с. Нововасилівка та м. Середина-Буда) і агрофітоценозів (орні землі господарської зони НППДС). Звівши структурні параметри цих двох груп флор, вдалося виділити ті з них, що змінюються на градієнті антропогенної трансформації ландшафтів і можуть використовуватися для оцінки рівня синантропних змін флор. Це показники систематичної, екологічної, географічної, біоморфологічної структур та склад синантропної фракції (табл. 7.21). На досліджуваному градієнті залежними від кількості видів у флорі виявилися основні флористичні пропорції, і значення їх для оцінки антропогенної трансформації різних за багатством флор не суттєве. Залежними від ландшафтних особливостей територій є і показники еколого-ценотичної та екологічної структур. Наявність збережених долин річок, лісових урочищ у межах населених пунктів може помітно змінювати окремі показники структури флор. Прикладом у м. Середині-Буді є лісопарк «Мирщина», багата неморальна флора якого збільшує частку європейських і зменшує частку циркумполярних видів.

Наведені в таблиці параметри потребують окремого вивчення і визначення умов використання. Прикладом може бути співвідношення *Asteraceae/Poaceae*. На досліджуваному градієнті воно збільшується і може відображати загальну закономірність у більшій вразливості однодольних до антропогенного впливу, ніж дводольних [145]. Співвідношення однодольних і всіх квіткових на досліджуваному градієнті чітко простежується. У Старогутській та Придеснянській ділянках це співвідношення становить відповідно 3,86 та 4,02; у м. Середині-Буді – 4,59; у с. Нововасилівка – 5,15, а на орних землях – 7,64. Збільшення співвідношення *Asteraceae/Poaceae* показано при антропогенному впливі на флору лучних ценозів [24]. Проте в Київській міській агломерації серед адвентивних рослин переважають *Poaceae* [110]. Подібні ефекти, імовірно, можуть по-різному проявлятися в окремих флорах.

Порівняння структурних параметрів флори НППДС за визначеними критеріями показує, що антропогенна трансформація флори

Таблиця 7.21. Критерії природних та антропогенно змінених флор

Параметр	Природні флори	Антропогенно змінені флори	Флора НПП "Деснянсько-Старогутський"
Відношення <i>Asteraceae</i> до <i>Poaceae</i>	1,10–1,20	1,10–2,25	1,29
Частка однодольних серед квіткових	0,25–0,26	0,13–0,21	0,24
Адвентивних видів у флорі, %	10–14	25–30	16,8
Відношення кількості апофітів до адвентивних	1,80–2,70	1,10–1,80	1,27
Ксеромезофітів у флорі, %	15–17	18–34	17,6
Гігромезофітів у флорі, %	15–16	7–13	14,2
Гідрофітів у флорі, %	3–7	2–3	5,3
Гемікриптофітів у флорі, %	56–57	39–54	53,9
Криптофітів у флорі, %	9–12	6–9	10,3
Терофітів у флорі, %	12–16	23–44	16,3
Відношення терофітів до гемікриптофітів	0,22–0,28	0,45–1,12	0,30
Однорічних і малорічних видів у флорі, %	20–25	33–61	24,0
Видів з європейським ареалом у флорі, %	19–25	12–18	23,2
Видів з європейсько-західноазійським ареалом у флорі, %	19–24	16–20	21,8
Видів з євразійським ареалом у флорі, %	26–28	30–35	26,3
Видів з циркумполярним ареалом у флорі, %	24–25	(24 ¹) 26–33	23,6
Відношення між видами, ареали яких охоплюють Температну та Субмеридіональну зони	1,22–1,37	1,07–1,19	1,29
Відношення між видами, ареали яких охоплюють Бореальну та Субмеридіональну зони	0,80–0,94	0,76–0,83	0,80
Відношення між видами, ареали яких охоплюють Бореальну та Меридіональну зони	1,70–2,30	1,39–1,49	1,69

¹ За рахунок м. Середина-Буди, де у лісопарку «Мирщина» багато широколистянолісових видів, багато з яких мають європейський та європейсько-західно-східно-східний ареали.

найбільше виявляється за характером синантропної фракції. За такими показниками, як співвідношення археофітів до кенофітів та адвентивних видів до аборигенних, флора НППДС наблизилася до флор населених пунктів. Меншою мірою процеси антропогенної трансформації змінили систематичну, екологічну та біоморфологічну і практично не змінили географічну структуру флори.

Проблеми охорони фіторізноманіття в Новгород-Сіверському Поліссі

Новгород-Сіверське Полісся розташоване на сході Українського Полісся і межує з відрогами Середньоросійської височини. Геолого-геоморфологічні особливості території Новгород-Сіверського Полісся пов'язані з поширенням крейдяних відкладів, які в долинах річок виходять на поверхню. Поліські ландшафти, основу яких складають морено-воднольодовикові місцевості, займають більше 80% площі регіону. Це плескаті та слабохвилясті межиріччя з дерново-слабопідзолистими ґрунтами, де створюються суборові лісо-рослинні умови. Для них характерний розвиток карстових форм рельєфу. Долини річок серед поліських ландшафтів являють собою слабоврізані, широкі заболочені урочища. Особливістю Новгород-Сіверського Полісся є поширення на правому березі р. Десна ландшафтів лесових рівнин, які займають до 15% площі. Вони мають добре розвинену яружно-балкову мережу. Їх ґрунтовий покрив формують сірі лісові ґрунти. У природному рослинному покриві переважають широколистяні ліси. Заплавні місцевості в долині р. Десна та її приток займають близько 5% території Новгород-Сіверського Полісся. Природний та напівприродний рослинний покрив у регіоні зберігся на значних площах. Лісами і чагарниками зайнято 32,1% території, сіножатями – 10,4%, вигонами і пасовищами – 5,6%. Ще 4,5% разом складають болота, піски та яри [141].

Природно-заповідний фонд Новгород-Сіверського Полісся налічує 154 об'єкти загальною площею понад 52 тис. га. Відсоток заповідності становить 6,1 [40, 98], що перевищує загальнодержавний показник [57]. Для регіону розроблена концепція екологічної мережі [37]. За кількістю і займаною площею переважають заказники в кількості 113 шт. загальною площею 34 487 га. Заповідних урочищ на території Новгород-Сіверського Полісся налічується 17, а площа їх становить 1352 га. Серед заказників найбільше гідроло-

гічних – 52 загальною площею 11 802,8 га. Значно менше ботанічних (22), ландшафтних (18) та лісових (17), площа яких відповідно становить 5014, 9046 та 6253,4 га. У ландшафтному відношенні найбільша кількість природно-заповідних територій розташована серед поліських ландшафтів (більше 45 тис. га; 87%). Найменшою мірою забезпечені охороною природні комплекси лісостепових ландшафтів. Тут загальна площа природно-заповідних територій становить менше 3,4 тис. га (6,4%). Приблизно такою ж є площа заповідних територій у заплаві р. Десна.

Частка НППДС у структурі природно-заповідного фонду регіону за площею перевищує 30%, і він є важливим елементом в екологічній мережі. Ключове положення НППДС обумовлює особливу відповідальність за стан охорони та відтворення природних комплексів на його території, а неповна репрезентативність його флори відносно флори Новгород-Сіверського Полісся має компенсуватися охороною видів на інших заповідних об'єктах.

Детальний аналіз флори НППДС, окремих його ділянок з різним рівнем антропогенного впливу на ландшафт, її репрезентативність, склад раритетної компоненти дозволяють зробити певні висновки щодо оптимізації охорони видів рослин як на території самого парку, так і в регіоні в цілому.

Питання охорони флори в НПП «Деснянсько-Старогутський». Старогутська та Придеснянська ділянки НППДС розподілені між різними користувачами землі. Більша частина земель першої передана в постійне землекористування НППДС, тоді як у Придеснянській ділянці землі знаходяться у користуванні місцевих сільськогосподарських підприємств та перебувають у приватній власності. Тому в Старогутській ділянці парку завдання охорони рослинного покриву повністю вирішується адміністрацією парку. У Придеснянській же ділянці ці проблеми потрібно вирішувати у співпраці із землекористувачами.

Старогутська ділянка являє собою єдиний комплекс лісів, боліт і лук. Заповідна зона тут займає більше чверті території. У той самий час до заповідної зони не потрапили найбільш типові та рідкісні природні комплекси, окремі унікальні екосистеми, а також місцезростання найбільш рідкісних на Лівобережжі України видів: *Huperzia selago*, *Pedicularis sceptrum-carolinum*, *Salix myrtilloides*. Тому існуюча заповідна зона потребує розширення. Здійснено перший крок: ділянки із синюзіями весняних ефемероїдів, старі ялиново-широколистяні ліси, мезооліготрофні болота, місцезростання окремих рідкісних видів виділені у зону з особливим режимом охорони в межах рекреаційної зони [89].

Важливою є проблема відтворення корінних деревостанів, адже «головна роль заповідних територій полягає у збереженні представленості рослинності різних регіонів» [155, с. 25]. Внаслідок інтенсивної господарської діяльності мішані та широколистяні ліси *Quercus robur*, *Tilia cordata*, *Acer platanoides* заміщені культурами *Pinus sylvestris* [54]. Нині вони являють собою соснові ліси ліщинові, флористичний склад яких становлять характерні види широколистяних лісів [91]. Створення культур *Pinus sylvestris* на місці широколистяних та мішаних лісів призводить до зникнення в першу чергу видів світлих дубових лісів (*Campanula cervicaria*, *Thalictrum aquilegifolium*, *Genista germanica*, *Serratula tinctoria*, *Primula veris*), весняних ефемероїдів (*Corydalis cava*, *C. solida*, *Anemone ranunculoides*), низки рідкісних видів орхідей (*Epipactis helleborine*, *Platanthera bifolia*, *Neottia nidus-avis*). Натомість створюються умови для інвазій синантропних видів: *Urtica dioica*, *Chelidonium majus*, *Sambucus racemosa*. Ценотичні умови природного відновлення широколистяних порід нині досліджуються на території парку з використанням популяційних методів [116, 117, 118], а також вивчається ценозоутворююча роль видів трав'яночагарничкового ярусу, які суттєво впливають на стан природного відновлення [50, 51].

Основним завданням охорони видового різноманіття рослин у Придеснянській ділянці є раціональне використання природних ресурсів. Землі тут знаходяться переважно у сільськогосподарському використанні. Вони використовуються як сіножаті (більшість площ у заплаві р. Десна) та пасовища (поблизу сіл у заплаві р. Десна і малих річок та на боровій терасі). Догляд за цими угіддями не проводиться, допускається перевипас, розростання бур'янів. Складна ситуація склалася на орних землях навколо с. Нововасилівка. Тут не витримуються елементарні агротехнічні вимоги. Спеціальні спостереження, проведені у 2001 р. довели, що густина продуктивних стебел зернових культур на полях становила 170–240 шт./м² (за оптимальної норми 450–600). Це сприяє активному поширенню бур'янів, середня густина яких перевищувала густоту культурних рослин і становила 230–470 шт./м². На прикладі одного з найбільш поширених бур'янів *Conyza canadensis* встановлено, що реально є регулювати забур'яненість полів дотриманням оптимальної щільності посівів. Вже при густоті продуктивних стебел 300 шт./м² спостерігалися лише окремі пригнічені екземпляри *C. canadensis*. Середня ж густина цього бур'яну на полі становила 56 шт./м².

Відразу після створення НППДС постало питання про розширення його території, оскільки лісові ур. «Нововасилівське», «Острів»,

«Очкинська дача», «Мерзлик» та «Радгоспний бір», загальною площею майже 2,5 тис. га, не увійшли до його складу. Тому територія Придеснянської ділянки не є цілісною і сьогодні складається з 8 відокремлених частин, не охоплює типової для борової тераси рослинності. Внаслідок цього контури зазначеної ділянки мають вузьке співвідношення площі та периметра [119]. Фрагментованість Придеснянської ділянки є основною перешкодою для надання НППДС статусу біосферного резервату. Приєднання названих лісових урочищ до території парку дасть можливість більш повно та надійно охороняти унікальні природні комплекси. Серед основних загроз – хвижацька вирубка лісу. Рослинність названих урочищ являє собою типовий для борової тераси р. Десна комплекс лісів і невеликих ділянок евтрофних та мезотрофних боліт. Переважають соснові ліси зеленомохові, злаково-зеленомохові та конвалієво-зеленомохові. На більш багатих ґрунтах представлені похідні соснові ліси ліщинові, бузинові та орлякові. Найбільшу соціологічну цінність становлять ур. «Нововасилівське», «Очкинська дача» та «Острів». Останнє є лісовим заказником місцевого значення. У цих лісах поширені рідкісні види: *Lycopodium annotinum*, *Pulsatilla patens*, *Lilium martagon*, *Epipactis helleborine*, *Platanthera bifolia*, *Juniperus communis*, *Potentilla alba*, *Genista germanica*.

Питання охорони флористичного та ценотичного різноманіття у Новгород-Сіверському Поліссі. Аналіз репрезентативності ландшафтів і ценотичного різноманіття НППДС, здійснений у розділі 6, показав, що найменшою мірою забезпечена охороною на його території флора широколистяних лісів, остепнених та засолених лук, мезотрофних та оліготрофних боліт, відсутні степові ділянки та виходи крейдяних порід, світлі дубово-соснові та дубові ліси, а також деякі морфологічні типи боліт. Тому при розбудові екологічної мережі в регіоні та створенні нових заповідних об'єктів необхідно приділяти особливу увагу охороні цих екосистем.

Широколистяні ліси на території Новгород-Сіверського Полісся слід розглядати як зональний тип рослинності. Проте едафічні умови Полісся сприяють поширенню соснових та широколистяно-соснових лісів. Широколистяні ліси трапляються на місцях з близьким заляганням морени, на лесових островах, по заплавах річок. Геоморфологічні особливості Новгород-Сіверського Полісся і наявність лесових островів, розвиненої заплави р. Десна, сусідство із відрогами Середньоросійської височини створюють умови для більшого, ніж у багатьох інших районах Українського Полісся, розповсюдження широколистяних лісів. Однак у результаті господарської діяльності людини ці ліси постраждали найбільше і нині

перетворені на сільськогосподарські угіддя, а бідніші їх варіанти засаджені штучними сосновими лісами.

На територіях природно-заповідного фонду Новгород-Сіверського Полісся широколистяні ліси складають основу рослинного покриву на 19 об'єктах. Загальна їх площа близько 3900 га, що становить 7,5% від площі ПЗФ регіону. Найбільші з них розташовані на Понорницькому лесовому острові в межах Коропського р-ну. Серед них ландшафтний заказник загальнодержавного значення «Рихлівська дача» та заказники місцевого значення: лісовий «Вишенська дача» і ландшафтний «Дубравка». Частина заповідних територій, де охороняються широколистяні ліси, розташована у межиріччі Десна – Сейм. Це ур. «Загати», «Обийма» та «Чаша» [48, 98]. Їх загальна площа становить 488 га. Площа заповідних територій, де представлені широколистяні ліси на поліських і передполіських ландшафтах, становить менше 300–400 га. Тому саме серед цих ландшафтів потрібно вести пошук нових ділянок широколистяних лісів з метою подальшого заповідання.

Ілюстрацією стану широколистяних лісів у Новгород-Сіверському Поліссі може бути сучасна територія НППДС. Тут за останні 300 років суттєво скоротилися площі широколистяних лісів, нині їх синтаксономічний склад і флора збіднені, повністю знищені угруповання світлих дубових лісів. На їх місці насаджено культури *Pinus sylvestris*. Постраждали й широколистяні ліси із синузіїми весняних ефемероїдів. Тому охороні цих унікальних і вразливих екосистем у регіоні варто приділяти основну увагу.

Синузії весняних ефемероїдів охороняються в лісових ур. «Рихлівська дача» та «Вишенська дача». Вони розглядаються як частина майбутнього НПП «Мезинський» [1, 95]. У результаті спеціальних досліджень встановлено, що домінують у складі синузій весняних ефемероїдів цих дач *Anemone ranunculoides* та *Corydalis solida* на підвищених ділянках; *C. cava* та *Ficaria verna* – у нижніх частинах схилів. До складу синузій входять *C. intermedia*, *Gagea lutea*, *G. minima*, *Dentaria bulbifera* та *Scilla bifolia* L. Менш поширені синузії весняних ефемероїдів серед поліських ландшафтів. О.В. Лукашем (2004) у заповідному урочищі «Радомська дача» Семенівського р-ну описані синузії весняних ефемероїдів з домінуванням рідкісних у регіоні видів *Anemone nemorosa* L. та *Allium ursinum* L., у складі яких ті самі *Anemone ranunculoides*, *Corydalis cava*, *C. solida*, *Ficaria verna*. У НППДС домінантами синузій весняних ефемероїдів є *C. cava* та *Anemone ranunculoides*. До їх складу також входять *Ficaria verna* та *Gagea lutea*. Одиначо трапляються *Dentaria bulbifera* та *D. quinquefolia*. *Corydalis solida* не зустрічаєть-

ся у складі весняних синузій з *C. cava* і трапляється разом з *A. ranunculoides*.

Багатшим є склад синузій весняних ефемероїдів у лісах на передполіських ландшафтах. Уздовж Середньоросійської височини, окремі пасма якої вклинюються у поліські ландшафти, трапляються лісові урочища з багатою весняною флорою. Одну з таких ділянок можна запропонувати до охорони. Це ур. «Дубова Корна» Кам'янського лісництва (Середино-Будський р-н). Тут у дубово-осикових лісах спільно з О.П. Чорноус описані синузії весняних ефемероїдів із домінуванням *Corydalis cava* (5%) та *Anemone ranunculoides* (3%). У їх складі з меншим проєктивним покриттям відмічені *Gagea lutea*, *Ficaria verna*, *Corydalis solida* і малопоширений у регіоні *C. intermedia*.

Стан охорони світлих дубових лісів у регіоні незадовільний. Ці рослинні угруповання за флористичною класифікацією W. Matuszkiewicz (2001) належать до асоціацій *Serratulo-Pinetum* (W. Mat., 1981) J. Mat., 1988 та *Potentillo albae-Quercetum* s.l. Libbert, 1933. О.Д. Булохов та А.І. Соломещ (2003) для південного Нечорнозем'я Росії виділили їх у нові асоціації *Vaccinio myrtilli-Quercetum roboris* та *Lathyro nigri – Quercetum roboris*. Ці рослинні угруповання трапляються у специфічних місцезростаннях на передполіських ландшафтах, на третій надзаплавних терасах річок [12, 68]. Відновлення корінних деревостанів після рубок у цих лісах ускладнюється бідністю ґрунтових умов, а створені культури *Quercus robur* мають низький бонітет. Тому і закладаються на місці таких лісів культури *Pinus sylvestris*, а іноді *Quercus rubra* та *Picea abies*. Нині на території природно-заповідного фонду регіону світлі дубові ліси достовірно охороняються у заказниках «Прудитчанський» (Ямпільський р-н), «Верхньоесманський» (Глухівський р-н) та «Андріївський» (Кролевецький р-н). Деякі флористичні дані дозволяють припускати наявність таких рослинних угруповань у заказнику «Великий бір» (Шосткинський р-н) та заповідному урочищі «Бирине» (Новгород-Сіверський р-н). У заказнику «Верхньоесманський» охороняються види, які є рідкісними на території Сумської області: *Anemone sylvestris* L., *Dracocephalum ruyschiana* L., *Pyretrum corymbosum* (L.) Scop., *Digitalis grandiflora* Mill., *Aquilegia vulgaris*, *Iris hungarica* Waldst & Kit., *Peucedanum cervaria* (L.) Lapeyr. та *Pulsatilla patens* [40]. Низка рідкісних видів збереглась у заказнику «Прудитчанський». Це *Genista germanica*, *Carex montana*, *Thalictrum aquilegifolium*, включаючи *Gymnocarpium dryopteris*, *Pyretrum corymbosum*, *Digitalis grandiflora*, *Aquilegia vulgaris*, які знаходяться під охороною у Сумській області, а також занесені до

Червоної книги України *Lilium martagon*, *Platanthera bifolia* та *Epipactis helleborine*.

Окремі невеликі за площею ділянки світлих дубових лісів нами виявлені в різних районах Новгород-Сіверського Полісся: лісах Лосківського, Володимирського (Новгород-Сіверський р-н), Кремлянського (Ямпільський р-н) та Кам'янського (Середино-Будський р-н) лісництв, де варто створювати заповідні урочища. Ярус дерев цих ценозів сформований *Quercus robur* з домішкою *Betula pendula* та *Pinus sylvestris*. Вік деревостану не менше 70–80 років. Підлісок, як правило, не розвинутий. У цьому ярусі виявляються окремі екземпляри *Frangula alnus*, *Sorbus aucuparia*, *Euonymus verrucosa*, *Corylus avellana*. Трав'яно-чагарничковий ярус має проективне покриття 60–80% і більше. Високе флористичне різноманіття цих лісів створюється за рахунок видів бореальних (*Trientalis europaea*, *Orthilia secunda*, *Pyrola minor*, *Vaccinium myrtillus*), лучних (*Briza media*, *Phleum pratense*, *Poa pratensis*, *Rumex acetosa*, *Campanula patula*, *Deschampsia cespitosa*), узлісних (*Campanula persicifolia*, *Trifolium alpestre*, *Lathyrus niger* (L.) Bernh., *Carex montana*, *Primula veris*, *Betonica officinalis*, *Potentilla alba*) та лісових (*Aegopodium podagraria*, *Asarum europaeum*, *Stellaria holostea*). Трапляються степові елементи: *Asperula cynanchica* L., *Vincetoxicum hirundinaria*, *Stachys recta*, *Thalictrum minus* тощо.

В ур. «Шаболтасівський ліс» (кв. 59) у складі трав'яно-чагарничкового ярусу таких лісів виявлені малопоширені види *Cruciata glabra*, *Origanum vulgare*, *Pyretrum corymbosum*, *Digitalis grandiflora*, *Serratula tinctoria*, поширений у регіоні на межі ареалу *Sanicula europaea* L., а також занесені до Червоної книги України *Platanthera chlorantha* та *Neottia nidus-avis*. У Лосківському лісництві (кв. 33) у світлих дубових лісах виявлені такі рідкісні та малопоширені види, як *Anemone sylvestris* L., *Scorzonera humilis*, *Aquilegia vulgaris*, *Lilium martagon* L., *Cephalanthera longifolia* (L.) Fritsch, *Epipactis helleborine*. Цікавою у флористичному відношенні виявилася ділянка лісу у кв. 58 Кремлянського лісництва. Тут збереглися популяції *Thesium ebracteatum* Hayne, *Listera ovata*, *Genista germanica*, *Scorzonera humilis*, *Inula salicina*, *Peucedanum cervaria*, *Pyretrum corymbosum*, *Laserpitium latifolium* L., *Thalictrum aquilegifolium* та *Digitalis grandiflora*. Біля узлісся в Кам'янському лісництві (ур. «Ситновщина») виявлена численна популяція *Cephalanthera longifolia*. Спеціальні дослідження показали, що її густота становить 4,5 шт./10 м². На трансекті загальною площею 500 м² нараховано 226 особин різного віку. Тут же виявлені рідкісні й малопоширені види: *Platanthera bifolia*, *Epipactis helleborine*, *Campanula cervicaria*, *Steris viscaria*. При обмеженні світлих дубових лісів у Володимирському лісництві (кв. 5, 10 та 12)

знайдені *Botrychium multifidum*, *Lilium martagon*, *Hypericum montanum* L.

Збереження світлих дубових лісів ускладнюється з кількох причин. По-перше, через всихання дерев дуба. Внаслідок цього розріджується деревостан, розвивається підлісок. При подальшому розрідженні деревостану існуючі норми ведення лісового господарства (друга причина) потребують провадження господарських заходів, найбільш радикальними з яких є лісовідновні рубки. Після їх проведення, як правило, створюються культури *Pinus sylvestris*, що призводить до вимирання багатьох видів трав'яно-чагарничкового ярусу. Тому важливим є розроблення режимів охорони цих лісів у заказниках. Тут відчувається брак сучасних нормативів режиму вирощування, кількісних критеріїв якості рубок догляду, слід переглянути підходи до санітарних рубок. Не використовуються в Україні поступові та вибіркові системи головних рубок [130]. По-третє, на сьогодні ці лісові угруповання збереглися у вигляді невеличких ізольованих ділянок, і популяції характерних для них видів досягли найвищого ступеня інсуляризованості, що загрожує їм вимиранням, навіть при збереженні самих екосистем. Багато рослин світлих дубових лісів відповідають критеріям рідкісних видів: скорочують чисельність і ареал під впливом безпосередньої людської діяльності і під впливом зміни екологічної ситуації, викликані різними, у тому числі антропогенними чинниками. Їх збереження може бути забезпечене через охорону відповідних екотопів, а прямі методи охорони малоефективні [30].

Природно-заповідних територій, де охороняються переважно болота, на території Новгород-Сіверського Полісся налічується 50. Їх загальна площа майже 8500 га. На 29 з цих заказників площею 5150 га охороняються евтрофні болота біля витоків та у заплавах малих річок, а у 14 (2073 га) – масиви низинних боліт. Таким чином, у природно-заповідному фонді Новгород-Сіверського Полісся представлені переважно евтрофні ценози улоговинних, заплавних, присхолових та заплавно-притерасних боліт. Багато гідрологічних заказників створено на місці колишніх торфорозробок та на раніше осушуваних болотах. Відомостей у літературі про болотну рослинність та рідкісні види на природно-заповідних територіях дуже мало [8, 40, 98]. У заказниках Крелевецького р-ну «Ретикський» та «Кочубеївський» охороняються відповідно *Betula humilis* L. та *Parnassia palustris* L. Особливо різноманітними є болота у заказнику «Верхньоесманський». Тут поширені евтрофні, мезотрофні та мезооліготрофні типи боліт і охороняються такі рідкісні в регіоні види, як *Carex chordorrhiza* Ehrh., *C. limosa*, *Salix lapponum*,

S. rosmarinifolia, *S. myrsinifolia*, *Oxycoccus palustris*, *Eriophorum angustifolium* та *E. vaginatum* [40].

Заказників, створених спеціально для охорони олігомезотрофних боліт, налічується не більше 4–6. Їх загальна площа не перевищує 100 га. Прикладами таких заказників є «Великий дятел» (Корюківський р-н), «Гало» (Семенівський р-н), «Вузьке» (Сосноцький р-н) та «Болото Ягідне» (Коропський р-н). Ділянки мезотрофних боліт також охороняються у великих лісових заказниках «Верхньоесманський» (Глухівський р-н), «Прудищанський» (Ямпільський р-н) та ін. Переважна більшість мезотрофних боліт збереглися у невеликих замкнених зниженнях по терасах р. Десна та найбільших її притоків. Ценози таких боліт-«блюдець» у нижній частині межириччя Десна – Сейм описані Ю.О. Карпенком (1998). На них представлена група малопоширених у регіоні видів: *Salix lapponum*, *S. myrtilloides*, *Oxycoccus palustris*, *Calla palustris*. Зважаючи на незначну площу, такі болота брати під охорону доцільно в комплексі з навколишніми лісами, як це є в заказниках «Острів» (Середино-Будський р-н) та «Прудищанський». Болота-«блюдець» є і в ур. «Очкинська дача», про доцільність включення якого до складу НППДС вже йшлося у цьому розділі.

У цілому болотний тип рослинності широко представлений на природно-заповідних територіях у регіоні. Проте брак інформації про рослинність цих об'єктів та непропорційна представленість різних типів залишають актуальним питання оптимізації охорони боліт з метою більш повної охорони флори. Для заповідання в першу чергу повинні виділятися рідкісні та унікальні болота. Одним з таких є болото Олине, описане О.П. Черноус та Т.Л. Андрієнко (2004). Це мезооліготрофне болото, де виявлені рідкісні види рослин: *Scheuchzeria palustris* L., *Carex limosa*, *Drosera rotundifolia* L., *Salix myrsinifolia* та *S. myrtilloides*. Зважаючи на високу наукову цінність цього сфагнового болота-плаву високого ступеня розвитку, авторами підготовлене наукове обґрунтування створення ботанічної пам'ятки природи загальнодержавного значення.

Особливістю Новгород-Сіверського Полісся є залягання вище базису ерозії крейдяних відкладів. До виходів цих порід приурочені лучно-степові ділянки, які трапляються на високому корінному березі р. Десна [70, 108]. На сьогодні не створено природно-заповідних об'єктів спеціально для охорони лучно-степових ділянок. Наявні дві геологічні пам'ятки природи, де охороняються крейдяні відслонення на правому березі р. Десна загальною площею 10 га. Про характер рослинності на них відомостей немає. Отже, основними завданнями з охорони лучно-степової рослинності у Ново-

род-Сіверському Поліссі є пошук нових ділянок з метою подальшого заповідання і оцінка стану їх охорони на існуючих природно-заповідних територіях.

Перспективним для заповідання може бути схил південної експозиції в с. Горки Новгород-Сіверського р-ну. Він має висоту до 50 м над рівнем заплави і крутизну до 35°. На схилі відкриваються лесові породи, і зайнятий він лучно-степовими рослинними угрупованнями з домінуванням *Elytrigia repens*, *Bromopsis inermis*, *Carex praecox*. Звичайними видами тут є *Securigera varia*, *Lavatera thuringiaca* L., *Galium verum*, *Salvia pratensis*, *Nonea rossica* Steven, *Stachys recta* L., *Origanum vulgare*, *Falcaria vulgaris* Bernh., *Thalictrum minus*, *Filipendula vulgaris*, *Poa bulbosa*, *Eryngium planum*. Особливо цікавою виявилася знахідка тут *Phlomis tuberosa* L. та *Astragalus cicer* L.

У цілому система природно-заповідних територій Новгород-Сіверського Полісся досить розвинута, відсоток заповідності становить більше 6,1%, що є вищим за загальнодержавний показник. Разом з тим деякі рослинні угруповання мало представлені на території природно-заповідних об'єктів, що не забезпечує належної охорони окремих видів рослин. Так, практично не охороняються лучно-степові ділянки, мало представлені мезо- та оліготрофні болота. Основним завданням з охорони цих рослинних угруповань є пошук нових їх ділянок з подальшим заповіданням. Особливо охорони потребують світлі дубові ліси. Для охорони цих угруповань, крім заповідання нових ділянок, важливо розробити охоронний режим на основі екологічного пріоритету [76]. У перспективі за флористичними критеріями потрібно виявити місця поширення світлих дубових лісів, щоб з часом при розбудові екологічної мережі віднести їх до територій відновлення і поновити корінні деревостани. Вже нині світлі дубові ліси варто занести до Зеленої книги України, окремі види рослин слід охороняти на регіональному рівні. Це *Genista germanica*, *Serratula tinctoria*, та *Laserpitium latifolium* для Сумської області і *Anemone sylvestris*, *Campanula cervicaria*, *Clematis recta* L., *Pyretrum corymbosum*, *Digitalis grandiflora*, *Aquilegia vulgaris*, *Iris hungarica*, *Peucedanum cervaria* – для Чернігівської.

Потрібно збільшити на природно-заповідних територіях також площі широколистяних лісів із синузійними весняних ефемероїдів, особливо тих із них, що поширені серед поліських ландшафтів. Бажано відшукати і запропонувати для охорони нові їх ділянки. Щодо охорони конкретних видів, то їм потребують у першу чергу *Scilla bifolia*, *S. sibirica* Haw., *Corydalis intermedia*, *C. cava*, *C. solida*. Їх варто занести до списку регіонально рідкісних видів Сумської та Чернігівської областей з припискою «у поліських районах».

ВИСНОВКИ

Флора судинних рослин НПП «Деснянсько-Старогутський» (НППДС) налічує 796 спонтанно зростаючих видів. За цим показником досліджувана флора багатша за флори національних природних парків та заповідників Поліської низовини і поступається лише НПП «Шацький». Багатство флори НППДС зумовлене як високою ландшафтною репрезентативністю його території, так і високим рівнем синантропізації. Флора сформована видами євразійськими, циркумполярними, європейськими та Європейсько-західноазіатськими, які представлені приблизно в однаковому співвідношенні. Порівняно з флорою Українського Полісся, у флорі НППДС менша частка бореальних і більша субмеридіональних видів. У ценотичному аспекті найбільш численною є група лісових видів, де пререважають широколистянолісова та узлісна еколого-ценотичні групи. Другу позицію за чисельністю займають лучні види; третю – синантропні і четверту – водно-болотні. Кількість рідкісних рослин, занесених до Червоної книги України, на території НППДС становить 21 вид, що менше, ніж в інших заповідниках і національних парках Українського Полісся (крім Поліського заповідника). Лише у НППДС охороняється *Botrychium multifidum*, *Trapa natans* та *Nymphoides peltata* [5]. Синантропний елемент флори налічує 353 види (44,4% флори). З них 170 апофітів і 134 адвентивних види. Це найбільший показник серед заповідників і національних природних парків Українського Полісся.

На території НППДС за особливостями ландшафтів виділяються дві ділянки: Старогутська та Придеснянська. Старогутська ділянка – цілісна, дещо витягнута зі сходу на захід територія, яка має високе співвідношення площі до периметра [119]. Тут найбільші площі виділені у зони регульованої рекреації та заповідну. Рослинний покрив цієї ділянки має південнотайгові та підтайгові риси. Певною мірою вони також виявляються і у флорі (широко представлений комплекс бореальних видів; третя позиція *Cyperaceae* у систематичній структурі). Однак переважають зональні риси, що ви-

являється в багатстві широколистянолісової еколого-ценотичної групи, значній участі видів з європейським ареалом. Старогутська ділянка має низький рівень синантропізації (34,2%) та адвентивізації (10,3%). Тут охороняється 18 видів, занесених до Червоної книги України (1996), і відомі єдині в Україні достовірні місцезнаходження *Carex globularis* та *C. brunnescens*. Старогутська ділянка займає важливе місце в екологічній мережі регіону і в перспективі має стати заповідною зоною української частини міжнародного біосферного резервату Брянські і Старогутські ліси. До найважливіших організаційних заходів з охорони фіторізноманіття на цій ділянці НППДС слід віднести оптимізацію заповідної зони та відновлення корінних деревостанів.

Придеснянська ділянка складається з восьми окремих частин, що суттєво ускладнює завдання охорони природних комплексів. Рослинність у заплаві р. Десна є достатньо збереженою, а на надзаплавних терасах представлена вторинними угрупованнями: культурами соснових лісів, післялісовими луками, а на антропогенно порушених землях (рілля, перелоги, дороги, населені пункти) рудеральними та сегетальними угрупованнями.

Флора цієї ділянки відрізняється за своїми структурними характеристиками від Старогутської. У її складі більша частка видів із широким ареалом, гігрофітів та мезоксерофітів, вищий рівень синантропізації (38,9%) та адвентивізації (14,0%). Із 6 видів, занесених до Червоної книги України (1996), на цій ділянці найбільшу соцологічну цінність мають: *Salvinia natans*, *Trapa natans* та *Nymphoides peltata*.

Для забезпечення охорони флористичного різноманіття Придеснянської ділянки першочерговими завданнями є розширення території і раціональне використання природних ресурсів. Оптимізація меж є основною перешкодою для надання НППДС статусу біосферного резервату. Разом з тим наявність на території цієї ділянки парку орних земель та населених пунктів створює передумови для поширення синантропних видів у природні екосистеми. Якщо орні землі є лише постачальником діаспор синантропних видів, то населені пункти – місцем, де поширюються нові адвентивні види, досі відсутні в інших місцях. Так, серед унікальних для села Нововасилівка переважають синантропні види і, зокрема, *Axiris amarantoides* – новий адвентивний вид на території України. Багато унікальних синантропних видів і в м. Середина-Буда, проте тут збереглися залишки природної рослинності, тому є високою кількістю серед диференційних і видів природної флори. Порівняно з містом, у с. Нововасилівка знищуються рослинні угруповання,

де знаходять притулок такі рослини. Землі розорюються під городи. Тому важливою є проблема озеленення села і охорони в його межах залишків природної рослинності для рекреаційної привабливості.

Аналіз репрезентативності флори НППДС відносно до флори Новгород-Сіверського Полісся, з одного боку, та оцінка природно-заповідного фонду – з іншого, дозволили зробити висновок, що як на території НППДС, так і у Новгород-Сіверському Поліссі гостро стоїть проблема охорони світлих дубових лісів та широколистяних лісів із синузіями весняних ефемероїдів. Також потребують охорони сфагнові болота. Саме цим рослинним угрупованням слід приділяти першочергову увагу в розвитку системи природоохоронних об'єктів та екологічної мережі. Високою є репрезентативність флори НППДС до флори хвойних лісів, лук, евтрофних боліт, прибережно-водної та водної флори.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Андрієнко Т.Л., Шеляг-Сосонко Ю.Р., Устименко П.М. Лісова рослинність території запроектованого Мезинського природного парку // Укр. ботан. журн. – 1982. – Т. 39, № 2. – С. 74–81.
2. Андриенко Т.Л., Шеляг-Сосонко Ю.Р. Растительный мир Украинского Полесья в аспекте его охраны. – К.: Наук. думка, 1983. – 216 с.
3. Андриенко Т.Л., Попович С.Ю., Шеляг-Сосонко Ю.Р. Полесский государственный заповедник. – К.: Наук. думка, 1986. – 208 с.
4. Андрієнко Т.Л., Прядко О.І. Рослинний світ проєктованого Деснянсько-Старогутського національного природного парку // Актуальні проблеми створення Деснянсько-Старогутського національного природного парку та шляхи їх вирішення: Мат. наук.-практ. семінару (Середина-Буда, 19–20 листопада 1997 р.). – К., 1998. – С. 62–69.
5. Андрієнко Т.Л., Онищенко В.А., Прядко О.І., Коніщук В.В., Панченко С.М. Раритетна компонента флористичного різноманіття заповідників та національних природних парків Українського Полісся // Шацький національний природний парк: наукові дослідження 1994–2004 рр.: Мат. наук.-практ. конф. до 20-річчя парку (Світязь, 17–19 травня 2004 р.). – Луцьк: Вид-во «Волинська обл. друкарня», 2004. – С. 63–65.
6. Антропогенная трансформация флоры. / Р.И. Бурда; Отв. ред. Е.Н. Кондратюк. – К.: Наук. думка, 1991. – 168 с.
7. Афанасьев Д.Я., Сипайлова Л.М., Лихобаба Е.П. та ін. Природні лучні угіддя Українського Полісся. – К.: Наук. думка, 1981. – 308 с.
8. Балашов Л.С. Растительность долины р. Сновь и ее народно-хозяйственное значение: Автореф. дис... канд. биол. наук. – К., 1965. – 24 с.
9. Баточенко В. Унікальне місцезнаходження *Goodyera repens* (L.) R.Br. на Малому Поліссі // Вісн. укр. тов-ва охорони орхідей. – 1997–1998. – № 1–2. – С. 12–13.
10. Березуцкий М.А. Толерантность сосудистых растений к антропогенным местообитаниям (на примере флоры окрестностей г. Саратова) // Бот. журн. – 1998. – Т. 83, № 9. – С. 77–83.
11. Березуцкий М.А. Антропогенная трансформация флоры // Бот. журн. – 1999. – Т. 84, № 6. – С. 8–19.

12. Биогеоценотический покров Неруссо-Деснянского полесья: механизмы поддержания биологического разнообразия / О.И. Евстигнеев, В.Н. Коротков, Т.Ю. Браславская и др. – Брянск, 1999. – 176 с.
13. Босек П.З. О распространении степных растений на территории Брянской области // Бот. журн. – 1980. – Т. 65, № 6. – С. 829–836.
14. Булохов А.Д., Соломеш А.И. Эколого-флористическая классификация лесов Южного Нечерноземья России. – Брянск: Изд-во БГУ, 2003. – 359 с.
15. Бурда Р.І. Критерії адаптації флори до антропогенного впливу / IX з'їзд Укр. ботан. т-ва: Тези доп. – К.: Наук. думка, 1992. – С. 8.
16. Бурда Р.І., Тохтар В.К. Загроза біологічного забруднення довкілля України північноамериканськими видами // Укр. ботан. журн. – 1998. – Т. 55, № 2. – С. 127–132.
17. Вакал А.П., Карпенко К.К., Родінка О.С. Рідкісні та зникаючі види рослин басейну р. Івотки // Екологічні дослідження річкових басейнів Лівобережної України: Зб. наук. праць (За мат. Всеукр. наук.-практ. конф., м. Суми, 14–16 листопада 2002 р.). – Суми: СумДПУ ім. А.С. Макаренка, 2002. – С. 149–154.
18. Васильева Т.В., Коваленко С.Г., Немерцалов В.В. Про необхідність застосування терміна «пагофлора» щодо флори маленьких населених пунктів // Мат. XI з'їзду Укр. бот. т-ва. – Харків, 2001. – С. 58–59.
19. Васина А.П. Адвентивные растения заповедника «Малая Сосьва» // Проблемы изучения адвентивной флоры СССР: Мат. совещ. – М.: Наука, 1989. – С. 85–86.
20. Геоботаничне районування Української РСР. – К.: Наук. думка, 1977. – 304 с.
21. Геоморфология Украинской ССР / Под общ. ред. И.Н. Рослого. – К.: Вища школа, 1990. – 287 с.
22. Горчаковский П.Л., Пешкова Н.В. Проблема синантропизации естественного растительного покрова и ее освещение в работах польских ботаников // Бот. журн. – 1975. – Т. 60, № 1. – С. 118–128.
23. Горчаковский П.Л. Тенденции антропогенных изменений растительного покрова Земли // Бот. журн. – 1979. – Т. 64, № 12. – С. 1697–1714.
24. Горчаковский П.Л., Абрамчук А.В. Пастбищная деградация пойменных лугов и ее оценка по доле участия синантропных видов // Экология. – 1983. – № 5. – С. 3–10.
25. Горчаковский П.Л., Козлова Е.В. Синантропизация растительного покрова в условиях заповедного режима // Экология. – 1998. – № 3. – С. 171–177.
26. Графін М., Карпенко Ю. Ценотичні особливості лісових «дач» південного сходу Новгород-Сіверського Полісся // Актуальні проблеми ботаніки та екології. Мат. конф. молодих вчених-ботаніків України (13–16 вересня 2000 р., Чернігів – Седнів). – К.: Центр екологічної освіти та інформації, 2000. – С. 34–35.
27. Графін М.В., Карпенко Ю.О., Федоренко М., Чеченя С., Корнієнко С. Різноманітність видів відділу Polypodiophyta та їх представленість в гербарії ЧДПУ ім. Т.Г. Шевченка // Актуальні проблеми дослідження довкілля: Зб. наук. праць (за мат. Всеукр. студ. наук. конф., м. Суми, 13–14 травня 2004 р.). – Суми: СумДПУ ім. А.С. Макаренка, 2004. – С. 60–63.
28. Данилик І.М., Панченко С.М. *Carex brunnescens* (Pers.) Poiret (Cyperaceae Juss.) – новий вид флори України // Укр. ботан. журн. – 2001. – Т. 58, № 1. – С. 73–77.
29. Дидух Я.П., Фицайло Т.В. Ценофлоры Киевского плато. Систематическая и экологическая структуры // Бот. журн. – 2002. – Т. 87, № 6. – С. 41–59.
30. Дідух Я.П., Царенко П.М. Флора України: стан і заходи її збереження // Збереження і невиснажливе використання біорізноманіття України: стан і перспективи. – К.: Хімджест, 2003. – С. 24–30.
31. Дубина Д.В., Семеніхіна К.А. *Trapa natans* L. на Десні // Укр. ботан. журн. – 1978. – Т. 35, № 4. – С. 371–374.
32. Дубина Д.В. Распространение, экология и ценология *Trapa natans* (Trapeaceae) на Украине // Бот. журн. – 1982. – Т. 67, № 5. – С. 659–667.
33. Дубина Д.В., Жмуд О.І. Адвентивна флора Дунайського біосферного заповідника // Укр. ботан. журн. – 2003. – Т. 60, № 1. – С. 62–66.
34. Дубина Д.В., Тимошенко П.А. Порівняльно-структурний аналіз флори Азово-Сиваського національного природного парку (Херсонська область) // Укр. ботан. журн. – 2004. – Т. 61, № 1. – С. 18–26.
35. Евстигнеев О.И., Федотов Ю.П., Кайгородова Е.Ю. Природа Неруссо-Деснянского полесья Брянской области. Редкие растения. – Брянск: Десна, 2000. – 159 с.
36. Ена Ан. В. Концепция эндемизма в географии растений // Укр. ботан. журн. – 2004. – Т. 61, № 4. – С. 7–20.
37. Екологічна мережа Новгород-Сіверського Полісся / С.М. Панченко, Т.Л. Андрієнко, Г.Г. Гаврись, Ю.В. Кузьменко. – Суми: ВТД «Університетська книга», 2003. – 92 с.
38. Жижин Н.П., Кагало А.А. Особенности синантропизации флоры заповедных территорий // Проблемы изучения синантропной флоры СССР. – М.: Наука, 1989. – С. 60–62.
39. Жмылев П.Ю., Алексеев Ю.Е., Карпухина Е.А., Баландин С.А. Биоморфология растений: Иллюстрированный словарь: Учебное пособие. – М., 2002. – 240 с.
40. Заповідні скарби Сумщини / Під заг. ред. д.б.н. Т.Л. Андрієнко. – Суми: Джерело, 2001. – 208 с.
41. Золотухин Н.И. Изучение разнообразия сосудистых растений в заповедниках: Методическое пособие и краткий обзор. – М.: КМК Scient. fic Press LTD, 1996. – 60 с.

42. Івченко І.С. Аналіз дикорослої дендрофлори Українського Полісся // Укр. ботан. журн. – 1978. – Т. 35, № 1. – С. 46–50.
43. Игнатов М.С., Макаров В.В., Чичев А.В. Конспект флоры адвентивных растений Московской области // Флористические исследования в Московской области. – М.: Наука, 1990. – С. 5–105.
44. Карпенко К.К., Родінка О.С., Вакал А.П., Панченко С.М. Рослини, занесені до Червоної книги України, що виявлені на території Сумської області // Стан природного середовища та проблеми його охорони на Сумщині: рослини, тварини та гриби Сумської області, занесені до Червоної книги України. Книга 5. – Суми: Джерело, 2001. – С. 7–43.
45. Карпенко К.К., Родінка О.С., Вакал А.П., Книш М.П. До характеристики природно-заповідного фонду басейну р. Івотки в Сумській області // Екологічні дослідження річкових басейнів Лівобережної України: Зб. наук. праць (За мат. Всеукр. наук.-практ. конф., м. Суми, 14–16 листопада 2002 р.). – Суми: СумДПУ ім. А.С.Макаренка, 2002. – С. 149–154.
46. Карпенко Ю.О. Болота-«блюдця» нижньої частини межиріччя Десна-Сейм // Укр. ботан. журн. – 1998. – Т. 55, № 5. – С. 522–531.
47. Карпенко Ю.О. Систематична структура флори Нижньої частини межиріччя Десна-Сейм (Чернігівське Полісся) // Уч. зап. Таврического нац. ун-та ім. В.И. Вернадского. Сер. Биология. – 2001. – 14, № 1. – С. 88–92.
48. Карпенко Ю. Нові об'єкти природно-заповідного фонду південного сходу Чернігівського Полісся // Актуальні проблеми ботаніки та екології. Мат. конф. молодих вчених-ботаніків України 20–23 серпня 2001 р., смт. Зноб-Новгородське, Нац. прир. парк «Деснянсько-Старогутський». – Ніжин, 2001. – С. 60–61.
49. Карпенко Ю.О., Графін М.В. Нові знахідки *Huperzia salago* (L.) Bernh ex Schrank et Mart на Лівобережному Поліссі // Актуальные проблемы ботаники и экологии: Мат. конф. молодых ученых-ботаников Украины (26–29 сентября 2003 г.). – Одесса, 2003. – С. 63–63.
50. Коваленко І.М. Популяції *Calluna vulgaris* (L.) Hull. в Деснянсько-Старогутському національному природному парку // Матеріали XI з'їзду Укр. ботанічного т-ва. – Харків, 2001. – С. 165–166.
51. Коваленко І.М. Популяції *Vaccinium vitis-idaea* L. в лісах Деснянсько-Старогутського національного природного парку // Укр. ботан. журн. – 2001. – Т. 59, № 5. – С. 535–541.
52. Корнась Я. Сучасні антропогенні зміни у флорі Польщі // Укр. ботан. журн. – 1971. – Т. 28, № 2. – С. 167–173.
53. Красная книга Брянской области. Растения. Грибы. – Брянск: ЗАО «Изд-тво «Читай-город», 2004. – 272 с.
54. Кругликов С.А., Капируля А.М. Перспективы основных направлений деятельности и организации управления Деснянско-Старогутского национального природного парка Украины // Перспективы развития экологической сети и создания трансграничных охраняемых территорий в бассейне Десны (Мат. совещ. российско-украинской раб. группы по созданию трансграничной охраняемой природной территории «Брянские и Старогутские леса», 24–25 ноября 1999 г., Середина-Буда). – М., 1999. – С. 19–26.
55. Лайвине С.Х. Остров Морицсала. – Рига: Зинатне, 1987. – 192 с.
56. Лапьяле М.В., Лежачичус А.А. О синантропизации флоры заповедников Литвы // Изучение и охрана природы малых заповедных территорий. – Воронеж: Изд-во Воронеж. ун-та, 1986. – С. 80–92.
57. Леоненко В.Б., Стеценко М.П., Возний Ю.М. Атлас об'єктів природно-заповідного фонду України. – К.: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2003. – 119 с.
58. Лукаш О.В., Карпенко Ю.О., Прядко О.І. *Diphasiastrum complanatum* (L.) Holub та *D. zeilleri* (Rouy) Holub на Лівобережному Поліссі // Укр. ботан. журн. – 1998. – Т. 55, № 4. – С. 410–413.
59. Лукаш О.В. Рідкісні синузії весняних ефемероїдів Чернігівського Полісся // Природничі науки на межі століть (до 70-річчя природничого факультету НДПУ): Мат. наук.-практ. конф. – Ніжин, 2004. – С. 59–60.
60. Лукаш О.В., Карпенко Ю.О. Сучасне поширення рідкісних видів флори Чернігівщини // Рідкісні та корисні рослини флори Чернігівщини у природі та культурі. – К., 1997. – С. 9–19.
61. Малышев Л.И. Площадь выявления флоры // Экология. – 1991. – № 2. – С. 3–13.
62. Марина Л.В. Адвентивный элемент флоры Висимского заповедника // Проблемы изучения адвентивной флоры СССР. Мат. совещ. – М.: Наука, 1989. – С. 15–16.
63. Мінарченко В.М. Флора лікарських рослин України. – Луцьк: ПФ «Едельвіка», 1996. – 178 с.
64. Миркин Б.М., Наумова Л.Г. Адвентивизация растительности: инвазивные виды и инвазиальность сообществ // Успехи совр. биологии. – 2001. – Т. 121, № 6. – С. 550–562.
65. Міждержавні природно-заповідні території України / Міжвідомча комплексна лабораторія наукових основ заповідної справи НАН України та Мінекобезпеки України / За заг. ред. Т.Л. Андрієнко. – К., 1998. – 132 с.
66. Мойсієнко І.І. Урбанофлора Херсона: Автореф. дис... канд. біол. наук. – Ялта, 1999. – 20 с.
67. Морозова Г.Ю., Злобин Ю.А., Мельник Т.И. Растения в урбанизированной природной среде: формирование флоры, ценогенез и структура популяций // Журн. общ. биологии. – 2003. – Т. 64, № 2. – С. 166–180.
68. Морозова О.В. Леса заповедника «Брянский лес» и Неруссо-Деснянского полесья (флора и растительность). – Брянск, 1999. – 98 с.
69. Мулярчук С.О. Поширення ялівця звичайного (*Juniperus communis* L.) на Лівобережному Поліссі // Укр. ботан. журн. – 1962. – Т. 19, № 6. – С. 97–99.

70. Мулярчук С.О. Рослинність Наддеснянської вододільної рівнини // Укр. ботан. журн. – 1965. – Т. 22, № 2. – С. 56–63.
71. Мулярчук С.О. Сучасний стан природних лісостанів ялини європейської на Лівобережному Поліссі // Укр. ботан. журн. – 1966. – Т. 23, № 3. – С. 111–116.
72. Мулярчук С.О. Соснові ліси Сумського Полісся // Укр. ботан. журн. – 1970. – Т. 27, № 6. – С. 726–730.
73. Нешатаев Б.Н. Формирование и развитие долинно-речных систем в позднем плейстоцене и голоцене. – Сумы, 1987. – 222 с. – Деп. в Укр. НИИНТИ, ДР № 8885. – Ук. 89.
74. Нешатаев Б.Н. Физико-географическое районирование Сумской области. – Сумы, 1989. – 54 с. – Деп. в Укр. НИИНТИ, ДР № 777. – Ук. 87.
75. Онищенко В.А. Про відповідність національних парків України міжнародним критеріям // Заповідна справа в Україні. – 1998. – Т. 4, Вип. 1. – С. 17–20.
76. Онищенко В.А. Облік завдань та режимів природно-заповідних територій // Заповідна справа в Україні. – 2000. – Т. 6, Вип. 1-2. – С. 3–6.
77. Онищенко В.А. Інвентаризація рослинного світу природно-заповідного фонду з урахуванням категорій та функціональних зон // Матеріали XI з'їзду Укр. ботанічного т-ва. – Х., 2001. – С. 275–276.
78. Определитель высших растений Украины. – К.: Наук. думка, 1987. – 548 с.
79. Орлов О.О. Флористичні знахідки червонокнижних видів у Житомирській області за період 1987–2002 рр. // Ю.Д. Клеопов та сучасна ботанічна наука: Мат. читань, присв. 100-річчю з дня народження Ю.Д. Клеопова (Київ, 10–13 листопада 2002 р.). – К.: Фітосоціоцентр, 2002. – С. 384–392.
80. Охрана важнейших ботанических объектов Украины, Белоруссии, Молдавии / Ю.Р. Шеляг-Сосонко, В.И. Парфенов, В.И. Чопик, и др. – К.: Наук. думка, 1979. – 392 с.
81. Панасенко Н.Н. Урбанофлора Юго-Западного Нечерноземья России (на примере городов Брянской области): Автореф. дис... канд. биол. наук. – Брянск, 2002. – 20 с.
82. Панасенко Н.Н. Флора сосудистых растений города Брянска // Бот. журн. – 2003. – Т. 88, № 7. – С. 45–52.
83. Панченко С.М. Рідкісні види флори території проектного Деснянсько-Старогутського національного парку // Актуальні проблеми створення Деснянсько-Старогутського національного природного парку: Мат. наук.-практ. семінару (Середина-Буда, 19–20 лютого 1997 р.). – К., 1998. – С. 71–73.
84. Панченко С.М. Рідкісні види Старогутського лісового масиву (Сумська область) // Укр. ботан. журн. – 1999. – Т. 56, № 1. – С. 22–23.
85. Панченко С.М. Особливості клонів *Huperzia selago* (L.) Bernh. Ex Schrank & Mert. (Huperziaceae Rothm.) на північному сході України // Укр. ботан. журн. – 2000. – 57, № 2. – С. 148–155.
86. Панченко С.М. Особливості флори Старогутського лісового масиву // Мат. XI з'їзду Укр. ботан. т-ва. – Х., 2001. – С. 288–289.
87. Панченко С.М. Рослинність Старогутського лісового масиву // Укр. ботан. журн. – 2001. – Т. 58, № 6. – С. 684–693.
88. Панченко С.М. Синантропизация флоры Старогутского лесного массива // Леса Евразии в XXI веке: Восток – Запад: Мат. II Междунар. конф. молодых ученых, посвященной проф. И.К. Пачоскому. – М.: МГУЛ, 2002. – С. 187–188.
89. Панченко С.М. Оцінка мозаїчного аспекту різноманіття заповідної зони Деснянсько-Старогутського національного природного парку // Роль природно-заповідних територій у підтриманні біорізноманіття: Мат. наук. конф., присв. 80-річчю Канівського природного заповідника (Канів, 9–11 вересня 2003 р.). – Канів, 2003. – С. 318–319.
90. Панченко С.М. Светлые дубовые леса на северо-востоке Украины // Леса Евразии – Белые ночи: Мат. III Междунар. конф. молодых ученых, посв. 200-летию высш. лесн. образования в России и 200-летию Санкт-Петербургской лесотехн. акад. – М.: МГУЛ, 2003. – С. 214–216.
91. Панченко С.М., Онищенко В.А. Союзы *Dicrano-Pinion Libb.* 1933 i *Pino-Quercion Medw.-Korn.* 1959 в Деснянсько-Старогутському НПП // Рослинність хвойних лісів України: Мат. роб. наради (Київ, листопад 2003). – К.: Фітосоціоцентр, 2003. – С. 146–167.
92. Панченко С.М. Гербарій НПП «Деснянсько-Старогутський» // Вісник Луганського держ. пед. ун-ту ім. Т. Шевченка. – 2003. – № 11 (67). – С. 29–32.
93. Панченко С.М. Деснянсько-Старогутський // Фіторізноманіття національних природних парків України. – К.: Наук. світ, 2003. – С. 36–42.
94. Пашкевич Г.О. До історії рослинності Новгород-Сіверського Полісся в голоцені // Укр. ботан. журн. – 1972. – Т. 57, № 2. – С. 177–184.
95. Перспективная сеть заповедных объектов Украины / Под общ. ред. Ю.Р. Шеляг-Сосонка. – К.: Наук. думка, 1987. – 292 с.
96. Погребняк П.С. Лісова екологія і типологія лісів: Вибр. праці. – К.: Наук. думка, 1993. – 496 с.
97. Природа Украинской ССР. Ландшафты и физико-географическое районирование / А.М. Маринич, В.М. Пащенко, П.Г. Шищенко. – К.: Наук. думка, 1985. – 224 с.
98. Природно-заповідний фонд Чернігівської області / За заг. ред. к.б.н., доц. Ю.О. Карпенка. – Чернігів, 2002. – 240 с.
99. Протопопова В.В. Анализ синантропной флоры Украинского Полесья // Актуальные вопросы ботаники в СССР. – Алма-Ата: Наука, 1988. – 76 с.

100. Протопопова В.В. Натуралізація адвентивних рослин України // Укр. ботан. журн. – 1988. – Т. 45, № 4. – С. 10–15.
101. Протопопова В.В. Синантропная флора Украины и пути ее развития. – К.: Наук. думка, 1991. – 204 с.
102. Протопопова В.В., Мосякін С.Л., Шевера М.В. Фітоінвазії в Україні як загроза біорізноманіттю: сучасний стан і завдання на майбутнє. – К.: Інститут ботаніки ім. М.Г. Холодного НАН України, 2002. – 32 с.
103. Прядко О.І., Арап Р.Я. *Betula humilis* Schrank – гляціальний релікт на Лівобережному Поліссі // Матеріали XI з'їзду Українського ботанічного товариства. – Х., 2001. – С. 317–318.
104. Прядко Е.И. Флора и растительность проектируемого Днепропетровского государственного природного национального парка и его функциональное зонирование: Автореф. дис... канд. биол. наук. – К., 1984. – 19 с.
105. Радыгина В.И., Абадонова М.Н. Степные элементы флоры национального парка «Орловское Полесье» // Заповедное дело: проблемы охраны и экологической реставрации степных экосистем: Мат. междунар. конф., посв. 15-летию гос. заповедника «Оренбургский». – Оренбург: Ин-т степи УрО РАН; ИПК «Газпромнефть» ООО «Оренбурггазпромсервис», 2004. – С. 70–72.
106. Раменский Л.Г., Цаценкин И.А., Чижиков О.Н., Антипин Н.А. Экологическая оценка кормовых угодий по растительному покрову. – М.: Сельхозгиз, 1956. – 472 с.
107. Родінка О.С., Панченко С.М. Знахідки *Goodyera repens* (L.) R. Br. (Orchidaceae) у Сумській області // Біологічні науки: Зб. наук. праць Сумського держ. пед. ін-ту. – Суми, 1998. – С. 112–114.
108. Сакало Д.І. Фрагменти лукових степів у районі Придеснянського плато // Бот. журн. АН УРСР. – 1950. – 7, № 7. – С. 11–25.
109. Саксонов С.В., Чап Т.Ф. Степень синантропизации растительных сообществ Жигулевского заповедника // Проблемы охраны генофонда и управления экосистемами в заповедниках лесной зоны / Тез. докл. Всесоюз. совещ. (23–25 сентября 1986 г. Березинский заповедник). – М., 1986. – Ч. 1. – С. 186–188.
110. Сакун О.Г. Систематическая структура адвентивной флоры Киевской городской агломерации и городов-сателлитов // Тезисы VII Молодежной конференции ботаников в Санкт-Петербурге (15–19 мая 2000). – СПб: Буслай. – 2000. – 34 с.
111. Семеніхіна К.А. Нові місцезнаходження рідкісних видів у заплавах водоймах річки Десни // Укр. ботан. журн. – 1979. – Т. 36, № 3. – С. 214–218.
112. Семеніхіна К.А. Водна рослинність р. Десна та водойм її заплави в межах УРСР // Укр. ботан. журн. – 1982. – Т. 39, № 2. – С. 57–62.
113. Сергійко М. Знахідки видів з Червоної книги України в південно-східній частині Новгород-Сіверського Полісся // Актуальні питання ботаніки та екології: Зб. мат. конф. молодих вчених-ботаніків України. – Ніжин: Наука-сервіс, 1999. – С. 59–60.
114. Сипайлова Л.М. Пойменные луга Левобережного Полесья УССР, пути их улучшения и рационального использования: Автореф. дис... канд. биол. наук. – К., 1983. – 25 с.
115. Скворцов А.К. Кальцефитная флора на юге Почепского р-на Брянской области // Бюл. Моск. о-ва испытат. природы. Отд. биол. – 1982. – Т. 87. – Вып. 5. – С. 77–83.
116. Скляр В.Г. Особенности естественного возобновления широколиственных пород в Старогутском лесном массиве // Актуальні проблеми створення Деснянсько-Старогутського національного природного парку та шляхи їх вирішення: Мат. наук.-практ. семінару (Середина-Буда, 19–20 листопада 1997 р.). – К., 1998. – С. 73–77.
117. Скляр В.Г. Популяційний аналіз природного відновлення широколистяних порід в умовах північного сходу України: Автореф. дис... канд. биол. наук. – К., 1999. – 24 с.
118. Скляр В.Г. Екологічні зв'язки дрібного підросту деяких широколистяних порід // Укр. ботан. журн. – 2002. – Т. 39, № 5. – С. 356–361.
119. Скляр В.Г., Скляр Ю.Л. Системний підхід до оптимізації охорони природних комплексів // Укр. ботан. журн. – 2003. – Т. 60, № 4. – С. 388–396.
120. Скляр В.Г. Екологічний моніторинг динаміки лісів на заповідних територіях (Деснянсько-Старогутський національний природний парк): Мат. IV Міжнар. наук.-практ. конф. студентів, аспірантів та молодих вчених «Екологія. Людина. Суспільство». – Київ, 2003. – С. 72–73.
121. Скляр Ю.Л. Редкие и охраняемые водные растения поймы Десны // Актуальні проблеми створення Деснянсько-Старогутського національного природного парку та шляхи їх вирішення: Мат. наук.-практ. семінару (Середина-Буда, 19–20 листопада 1997 р.). – К.: 1998. – С. 77–79.
122. Смик Г.К. Горные элементы во флоре Центрального Полесья Украины // Актуальные вопросы ботаники в СССР. – Алма-Ата: Наука, 1988. – С. 80–81.
123. Сова Т.В. Мониторинг адвентивных видов растений в Луганском природном заповеднике // Природничі науки на межі століть (до 70-річчя природничого факультету НДПУ): Мат. наук.-практ. конф. – Ніжин, 2004. – С. 85–86.
124. Соколов В.Е., Филонов К.П., Нухимовская Ю.Д., Шадрин Г.Д. Экология заповедных территорий России / Под ред. акад. РАН В.Е. Соколова, чл.-корр. РАН В.Н. Тихомирова. – М.: Янус-К, 1997. – 576 с.
125. Соломаха В.А., Соломаха Т.Д. Флористические особенности ценоиндикационных комплексов пахотных земель равнинной части Украины // Проблемы изучения синантропной флоры СССР. – М.: Наука, 1989. – С. 8–10.

126. Стан природного середовища та проблеми його охорони на Сумщині. Книга 6. Ч. I. Рослини, занесені до Червоного списку Сумської області / О.С. Родінка, К.К. Карпенко, А.П. Вакал, І.В. Гончаренко. – Суми, 2004. – 119 с.
127. Терешкина Л.В. Дополнение к флоре высших сосудистых растений Мордовского заповедника // Роль особо охраняемых природных территорий в сохранении биоразнообразия: Мат. научно-практ. конф., Чебоксары, 23–25 мая, 2000. – Казань, 2000. – С. 214–218.
128. Типология лугов Украины и их рациональное использование / Л.С. Балашов, Л.М. Сипайлова, В.А. Соломаха, Ю.Р. Шеляг-Сосонко. – К.: Наук. думка, 1988. – 240 с.
129. Тихонов А.С. Брянский лесной массив. – Брянск: ЗАО «Изд-во «Читай-город», 2001. – 312 с.
130. Ткач В.П., Михалків В.М. Лісові ресурси України: стан, шляхи переходу на принципи невиснажливого лісокористування, збереження ландшафтного та біорізноманіття // Збереження і невиснажливе використання біорізноманіття України: стан та перспективи. – К.: Хімджест, 2003. – С. 107–128.
131. Толмачев А.И. О некоторых количественных соотношениях во флорах Земного шара // Вестн. Ленингр. ун-та. (Сер. «Биология»). – 1970. – № 1. – С. 62–74.
132. Толмачев А.И. Введение в географию растений. – Л.: Изд-во Ленингр. ун-та, 1974. – 244 с.
133. Толмачев А.И. Методы сравнительной флористики и проблемы флорогенеза. – Новосибирск: Наука, 1986. – 196 с.
134. Устименко П.М. Рослинність лісового масиву «Великий ліс» (Чернігівське Полісся) // Укр. ботан. журн. – 1983. – Т. 40, № 3. – С. 92–97.
135. Устименко П.М. Флористичні знахідки на території запроектованого Мезинського природного національного парку // Укр. ботан. журн. – 1984. – Т. 41, № 3. – С. 64–67.
136. Устименко П.М. Мережа природних національних парків Українського Полісся // Укр. ботан. журн. – 1986. – Т. 43, № 4. – С. 42–43.
137. Федотов Ю.П., Евстигнеев О.И. Ландшафтная структура и растительность Неруссо-Деснянского физ.-геогр. р-на // Редкие и уязвимые виды растений и животных Неруссо-Деснянского физ.-геогр. р-на. – Брянск: Грани, 1997. – С. 5–36.
138. Федотов Ю.П., Евстигнеев О.И. Сосудистые растения заповедника «Брянский лес» и Неруссо-Деснянского Полесья (аннотированный список видов). – Брянск, 1997. – 78 с.
139. Федотов Ю.П., Евстигнеев О.И. Сосудистые растения заповедника «Брянский лес» // Флора и фауна заповедников. – Вып. 79. – М., 1999. – 72 с.
140. Федотов Ю.П. Болота заповедника «Брянский лес» и Неруссо-Деснянского Полесья (флора и растительность). – Брянск, 1999. – 106 с.
141. Физико-географическое районирование Украинской ССР / Под ред. В.П. Попова, А.М. Маринича. – К.: Изд-во Киевского ун-та, 1968. – 683 с.
142. Фіторізноманіття національних природних парків України / Т.Л. Андрієнко, Р.Я. Арап, Д.П. Воронцов та ін.; За заг. ред. Т.Л. Андрієнко та В.А. Онищенко. – К.: Наук. світ, 2003. – 143 с.
143. Флора судинних рослин Українського Розточчя / М.І. Сорока. – Львів: Препринт, 1998. – 136 с.
144. Флора УРСР: У 12 т. – К.: Наук. думка, 1980. – 498 с.
145. Хмелев К.Ф., Березуцкий М.А. Тенденции антропогенной трансформации локальных флор южной части Приволжской возвышенности // Бот. журн. – 1995. – Т. 80, № 2. – С. 21–30.
146. Хохряков А.П. Таксономические спектры и их роль в сравнительной флористике // Бот. журн. – 2000. – Т. 85, № 5. – С. 1–11.
147. Червона книга України. Рослинний світ. – К.: УЕ, 1996. – 604 с.
148. Черноус О. Природно-заповідний фонд Глухівщини // Актуальні проблеми флористики, систематики, екології та збереження фіторізноманіття: Мат. конф. молодих вчених-ботаніків України (Львів, Івано-Франково, 6–10 серпня 2002 р.). – Львів, 2002. – С. 243–244.
149. Черноус О.П. Нові знахідки видів родини Orchidaceae Juss на Новгород-Сіверському Поліссі: Мат. конф. молодих учених-ботаніків України; Одеса, 26–29 вересня 2003 р. – Одеса, 2003. – С. 100–102.
150. Черноус О.П., Андрієнко Т.Л. Осередок бореальних видів на півдні Новгород-Сіверського Полісся // Укр. ботан. журн. – 2004. – Т. 61, № 3. – С. 89–93.
151. Черноус О.П. Лісова рослинність межиріччя р. Шостки та р. Івотки (Сумська область) // Актуальні проблеми ботаніки та екології: Мат. конф. молодих вчених-ботаніків (Київ, 7–10 вересня 2004 р.). – Київ, 2004. – Вип. 9. – С. 138–140.
152. Шацький національний природний парк. Наукові дослідження 1983–1993 рр. – Світязь, 1994. – 248 с.
153. Шеляг-Сосонко Ю.Р. Ліси межиріччя Десна – Сейм // Укр. ботан. журн. – 1966. – Т. 23, № 3. – С. 105–110.
154. Шеляг-Сосонко Ю.Р. О конкретной флоре и методе конкретных флор // Бот. журн. – 1980. – Т. 65, № 6. – С. 761–774.
155. Шеляг-Сосонко Ю.Р., Гродзинський М.Д., Романенко В.Д. Концепция, методы и критерии создания экосети Украины. – К.: Фитосоциоцентр, 2004. – 144 с.
156. Шлякова Е.В. Сегетальные сорные растения северо-западного и западного районов Среднерусской возвышенности // Бот. журн. – 1978. – Т. 63, № 11. – С. 1672–1678.

157. Шмидт В.М. Зависимость количественных показателей конкретных флор европейской части СССР от географической широты // Бот. журн. – 1979. – Т. 64, № 2. – С. 172–183.
158. Яковлев С.А. Геоморфология и четвертичные отложения Европейской части СССР и ее окраин // Растительность СССР. – М. – Л.: Изд-во АН СССР, 1938. – С. 67–96.
159. Matuszkiewicz W. Przewodnik do oznaczania zbiorowisk roslinnych Polski. – Warszawa, Wydawnictwo Naukowe PWN SA, 2001. – 538 p.
160. Meusel H. Vergleichende chorologie der zeentraleuropaischen flora. – Jena, 1964. – 258 s.
161. Meusel H. Vergleichende chorologie der zeentraleuropaischen flora. – Jena, 1965. – 583 s.
162. Mosyakin S.L., M.M. Fedoronchuk. Vascular plants of Ukraine a nomenclatural checklist / Editor: S.L. Mosyakin // M.G. Kholodny Institute of Botany. – Kiev, 1999. – 234 p.
163. Rothmaler W. Exkursion flora fur die Gebiete der DDR und der BDR. – Berlin: Volk und Wissen volk-seigener. – Vevlag, 1976. – 612 s.

До списку занесені види, виявлені в досліджених локальних флорах. Окрема нумерація (у дужках) прийнята для видів, поширених на території НППДС. Назви видів подані за S.L. Mosyakin та M.M. Fedoronchuk (2001). Для окремих видів наведено синоніми. Родини у списку подані за системою А.Л. Тахтаджяна.

Охарактеризовані місцезростання видів на території НППДС. Для рідкісних та малопоширених видів перелічені їх місцезнаходження. Визначено поширення видів у локальних флорах: Старогутського лісового масиву (СГ); Придеснянської ділянки НППДС (ДН); с. Нововасилівки (НВ); м. Середина-Буда (СБ); орних земель на території НППДС (РЛ). У дужках після скорочених назв локальних флор зазначене поширення виду («з» – звичайно; «с» – спорадично; «р» – рідко; «о» – одинично).

Для характеристики довготного діапазону ареалу видів використані такі типи: **Ср** – циркумполярний; **Eu-As** – європейсько-азіатський; **Eu-wAs** – європейсько-західноазіатський, включаючи європейсько-західносибірські та європейсько-середньозіатсько-туранські види; **Eu-Am** – європейсько-американський; **Am** – американський; **As** – азіатський; **oAs** – східноазіатський; **Eu** – європейський. Широтний діапазон ареалу видів аналізується за поширенням ареалів у межах таких зон: **Arct** – арктичної; **B** – бореальної; **Temp** – температної (мішані та широколистяні ліси); **Sm** – субмеридіональної (Лісостеп та Степ); **M** – меридіональної (пустелі та субтропіки); **Trop** – тропічної; **Austr** – південної. До пльоризональної групи (**Pz**) віднесені види, що поширені в усіх зонах.

Види флори віднесені до таких еколого-ценотичних груп: **ліс** – листянолісова; **ліс хв** – хвойнолісова; **ліс бол** – болотнолісова; **узл** – узлісна; **чагарн** – чагарникова; **лук бол** – вологолучна; **лук** – справжньолучна; **лук сух** – сухолучна; **бол евтр** – евторофноболотна; **бол мезо** – мезотрофноболотна; **алюв** – алювіальна; **бор** – борова; **прибр-водн** – прибережно-водна; **вод** – водна; **сегет** – сегетальна; **рудер** – рудеральна.

За режимом зволоженості виділені такі екологічні групи: **Ks** – ксерофіти; **Mz/Ks** – мезоксерофіти; **Ks/Mz** – ксеромезофіти; **Mz** – мезофіти; **Hg/Mz** – гігромезофіти; **Mz/Hg** – мезогігрофіти; **Hg** – гігрофіти; **Hd** – гідрофіти.

Зазначено акроніми гербаріїв, куди передані зразки видів флори: **KW** – гербарій Інституту ботаніки ім. М.Г. Холодного НАНУ (м. Київ); **KWHA** – гербарій Національного ботанічного саду ім. М.М. Гришка НАНУ (м. Київ); **LWKS** – гербарій Інституту екології Карпат НАНУ (м. Львів).

Lycopodiaceae P. Beauv. ex Mirbel – Плаунові

1. (1) *Diphasiastrum complanatum* (L.) Holub – Діфазіаструм сплюснутий. У соснових та дубово-соснових лісах. Відомо 2 місцезнаходження у кв. 6 та 123 Старогутського лісництва. СГ (о); В-Temp; Ср; Ks/Mz; ліс хв; KW.
2. (2) *Diphasiastrum zeilleri* (Rouy) Holub – Діфазіаструм Зейлера. У соснових та дубово-соснових лісах зеленомохових. Відомо 7 місцезнаходжень у кв. 26, 45, 89, 90, 105 та 124 Старогутського лісництва [58]. СГ (о); В-Temp; Ср; Ks/Mz; ліс хв; KW.
3. (3) *Lycopodium annotinum* L. – Плаун річний. У соснових лісах, по периферії мезотрофних боліт. Один з найбільш поширених видів, занесених до Червоної книги України. Спорадично зустрічається по всьому Старогутському лісовому масиву. СГ (с); Arct-Temp; Ср; Mz; ліс хв.
4. (4) *Lycopodium clavatum* L. – Плаун булавовидний. У соснових та мішаних лісах. СБ (о); НВ (р); СГ (с); ДН (р); В-Temp; Ср; Mz; ліс хв.

Huperziaceae Rothm. – Баранцеві

5. (5) *Huperzia selago* (L.) Bernh. ex Schrank & Mart. – Баранець звичайний. У соснових лісах ліщинових. Відомо 4 місцезнаходження у кв. 35, 96, 108 та 111 Старогутського лісництва. СГ (о); Arct-Temp; Ср; Hg/Mz; ліс хв; KW.

Equisetaceae Rich. ex DC. – Хвошові

6. (6) *Equisetum arvense* L. – Хвощ польовий. На полях, піщаних косах, луках. РЛ (з); СБ (с); НВ (с); СГ (с); ДН (с); евапофіт; Arct-Sm; Ср; Hg/Mz; рудер; KW.
7. (7) *Equisetum fluviatile* L. – Хвощ річковий. На болотах, по берегах водойм на мілководді. СБ (с); СГ (з); ДН (з); В-Sm; Ср; Hg; прибр-водн; KW.

8. (8) *Equisetum hyemale* L. – Хвощ зимуючий. На сирих місцях у листяних лісах. СГ (р); ДН (с) В-Sm; Ср; Hg/Mz; ліс шрл; KW.
9. (9) *Equisetum palustre* L. – Хвощ болотний. На евтрофних болотах, вологих луках. СГ (с); ДН (с); В-Sm; Ср; Hg/Mz; лук бол; KW.
10. (10) *Equisetum pratense* L. – Хвощ лучний. У лісах, на узліссях, серед чагарників, по сирих луках. СБ (р); НВ (р); СГ (с); ДН (с); В-Sm; Ср; Hg/Mz; лук; KW.
11. (11) *Equisetum ramosissimum* Desf. – Хвощ галузистий. Відоме одне місцезнаходження на піщаній косі р. Улиця біля с. Карпенкове. СГ (о); Temp-M; Eu-As; Mz; алюв.
12. (12) *Equisetum sylvaticum* L. – Хвощ лісовий. У тінистих хвойних та мішаних лісах. СБ (р); НВ (р); СГ (с); ДН (с); В-Temp; Ср; Hg/Mz; ліс хв; KW.

Ophioglossaceae (R.Br.) Agardh – Вужачкові

13. (13) *Botrychium multifidum* (S.G.Gmel.) Rupr. – Гронянка багатороздільна. Відоме одне місцезнаходження у липово-кленовому лісі яглицевому в ур. «Уборок» за 3 км на пн. від с. Очкине у заплаві Десни. ДН (о); В-Temp; Ср; Mz; ліс шрл.

Onocleaceae Pichi-Serm. – Оноклеєві

14. (14) *Matteuccia struthiopteris* (L.) Tod. – Страусове перо звичайне. Відоме одне місцезнаходження у заплавному вільшняку біля с. Білоусівка. На місці колишньої поміщицької садиби. Можливо, здичавілий. СГ (о); В-Temp; Ср; Hg/Mz; ліс бол; KW.

Athyriaceae Alston – Безщитникові

15. (15) *Athyrium filix-femina* (L.) Roth – Безщитник жіночий. У сирих лісах. СБ (р); НВ (р); СГ (с); ДН (с); В-M; Ср; Hg/Mz; ліс бол; KW.

Dryopteridaceae Ching – Щитникові

16. (16) *Dryopteris carthusiana* (Vill.) H.P.Fuchs – Щитник шартрський. У соснових та мішаних лісах. СБ (р); НВ (с); СГ (з); ДН (с); В-Temp; Ср; Hg/Mz; ліс хв; KW.
17. (17) *Dryopteris cristata* (L.) A.Gray – Щитник гребенястий. На сфагнових болотах. СБ (о); СГ (с); В-Temp; Ср; Mz/Hg; бол мезо; KW.

18. (18) *Dryopteris dilatata* (Hoffm.) A.Gray – Щитник розширений, австрійський. Відоме одне місцезнаходження у кв. 94 Старогутського лісництва в ялиново-сосновому лісі ліщиновому. СГ (о); В-Temp; Ср; Hg/Mz; ліс хв; KW.
19. (19) *Dryopteris filix-mas* (L.) Schott – Щитник чоловічий. У тінистих, частіше листяних лісах. СБ (р); НВ (р); СГ (з); ДН (с); В-Trop; Ср; Mz; ліс шрл.
20. (20) *Gymnocarpium dryopteris* (L.) Newman – Голокучник дубовий. У соснових лісах ліщинових. СГ (с); В-Temp; Ср; Hg/Mz; ліс шрл; KW.

Thelypteridaceae Pichi-Serm. – Теліптерисові

21. (21) *Thelypteris palustris* Schott – Теліптерис болотний (Болотна папороть). У вільшняках. НВ (р); СГ (с); ДН (с); В-Trop; Ср; Mz/Hg; ліс бол; KW.

Dennstaedtiaceae Lotsy – Денштедтієві

22. (22) *Pteridium aquilinum* (L.) Kuhn – Орляк звичайний. У соснових та мішаних лісах, на узліссях, по вирубках. СБ (р); НВ (с); СГ (з); ДН (с); В-Trop; Ср; Mz; ліс шрл; KW.

Salviniaceae T.Lestib. – Сальвінієві

23. (23) *Salvinia natans* (L.) All. – Сальвінія плаваюча. У старицях по заплаві р. Десна. ДН (р); Temp-M; Eu-As; Hd; вод.

Pinaceae Lindl. – Соснові

24. (24) *Abies alba* Mill. – Ялиця біла. Інтродуцент. У складі лісових культур. Спостерігається активне самовідновлення у кв. 34 та 47 Старогутського лісництва. СГ (р); Temp-M; Eu; Hg/Mz.
25. (25) *Larix sibirica* Ledeb. – Модрина сибірська. Інтродуцент. У складі лісових культур. Самовідновлення не спостерігається. СГ (р); В; Eu-As; Hg/Mz.
26. (26) *Picea abies* (L.) H.Karst. – Ялина європейська. Збереглися старі корінні ділянки лісу з участю ялини європейської віком понад 100–120 років, зокрема у кв. 121. Природний вид на території НППДС. НВ (р); СГ (с); В-Temp; Eu; Mz; ліс хв.
27. (27) *Pinus banksiana* Lamb. – Сосна Банкса. Інтродуцент. Самовідновлення не спостерігається. СГ (р); ДН (р); Am; Mz/Ks.

28. (28) *Pinus strobus* L. – Сосна Веймутова. Інтродуцент. У складі лісових культур. Спостерігається активне самовідновлення у кв. 33 та 47 Старогутського лісництва. СГ (р); Temp-Sm; Am; Mz.
29. (29) *Pinus sylvestris* L. – Сосна звичайна. Основна лісоутворююча порода на території НППДС. РЛ (с); НВ (з); СГ (з); ДН (з); В-Sm; Eu-As; Hg/Mz; ліс хв.

Cupressaceae Rich. ex Bartl. – Кипарисові

30. (30) *Juniperus communis* L. – Яловець звичайний. У соснових лісах. Найбільш поширений у західній частині Старогутського лісництва, у лісових масивах ур. «Нововасилівське». НВ (р); СГ (с); В-Sm; Ср; Ks/Mz; ліс хв.

Aristolochiaceae Juss. – Хвилівникові

31. (31) *Aristolochia clematitis* L. – Хвилівник звичайний. У заплаві р. Десна по лісах, на узліссях, у чагарниках. ДН (з); гемі-апофіт; Temp-M; Eu; Mz; алюв.
32. (32) *Asarum europaeum* L. – Копитняк європейський. У широколистяних та мішаних лісах. СБ (о); СГ (с); ДН (р); Temp; Eu; Mz; ліс шрл; KW.

Nymphaeaceae Salisb. – Лататтієві

33. (33) *Nuphar lutea* (L.) Smith – Глечики жовті. У стоячих та повільно текучих водоймах. СГ (с); ДН (з); В-Sm; Eu-As; Hd; вод.
34. (34) *Nymphaea alba* L. – Латаття біле. У стоячих та повільно текучих водоймах. Поширення не з'ясоване. ДН (р); В-M; Eu; Hd; вод.
35. (35) *Nymphaea candida* J.C.Presl – Латаття сніжно-біле. У стоячих та повільно текучих водоймах. СГ (о); ДН (з); В-Temp; Eu-As; Hd; вод.

Ceratophyllaceae S.F.Gray – Куширові

36. (36) *Ceratophyllum demersum* L. – Кушир темно-зелений. У стоячих та повільно текучих водоймах. СБ (з); НВ (с); СГ (з); ДН (з); В-Trop; Ср; Hd; вод.
37. (37) *Ceratophyllum submersum* L. – Кушир підводний. У стоячих та повільно текучих водоймах. СГ (с); ДН (с); Temp-M; Eu-As; Hd; вод; KW.

Ranunculaceae Juss. – Жовтецеві

38. (38) *Actaea spicata* L. – Воронець колосистий. У широколистяних лісах. СГ (р); В-Temp; Eu; Mz; ліс шрл; KW.
39. (39) *Anemone ranunculoides* L. – Анемона жовтецева. У листяних та мішаних лісах ліщинових. СБ (р); СГ (с); ДН (р); Temp; Eu; Mz; ліс шрл; KW.
40. (40) *Aquilegia vulgaris* L. – Орлики звичайні. У природних умовах не відомий, зустрічається лише здичавілий поблизу житла. СБ (о); НВ (о); В-Temp; Eu; Ks/Mz; дичавіє.
41. (41) *Batrachium aquatile* (L.) Dumort. (*Batrachium carinatum* Schur) – Водяний жовтець водний. У стоячих та повільно текучих водоймах. СБ (р); ДН (с); Temp; Eu; Hd; вод.
42. (42) *Batrachium circinatum* (Sibth.) Spach (*Batrachium foeniculaceum* (Gilib.) V. Krecz.) – Водяний жовтець жорстколистий. У стоячих та повільно текучих водоймах. ДН (с); В-Sm; Eu-As; Hd; вод.
43. (43) *Batrachium rionii* (Lagger) Nyman – Водяний жовтець Ріона. У стоячих та повільно текучих водоймах. ДН (с); В-Sm; Eu-wAs; Hd; вод.
44. (44) *Caltha palustris* L. – Калюжниця болотна. На болотах, заболочених луках. СБ (р); НВ (р); СГ (с); ДН (с); Arct-Sm; Ср; Hg; бол евтр; KW.
45. (45) *Consolida regalis* S.F.Gray – Сокирки польові. У посівах, уздовж доріг. РЛ (с); СБ (с); НВ (с); ДН (р); археофіт; Temp-Sm; Eu-wAs; Ks/Mz; сегет.
46. (46) *Ficaria verna* Huds aggr. – Пшінка весняна. Сирі широколистяні та мішані ліси. СБ (с); СГ (з); ДН (с); Temp-Sm; Eu; Hg/Mz; ліс шрл.
47. (47) *Myosurus minimus* L. – Мишачий хвіст малий. Сирі луки, узбіччя доріг, алювіальні відклади на берегах річок. СБ (с); НВ (с); СГ (с); ДН (с); апофіт; Pz; Ср; Ks/Mz; лук.
48. (48) *Pulsatilla patens* (L.) Mill. (*Pulsatilla latifolia* Rupr.) – Сон широколистий. У соснових лісах зеленомохових. СГ (с); В-Temp; Eu-wAs; Ks/Mz; ліс хв; KW.
49. (49) *Pulsatilla pratensis* (L.) Mill. – Сон чорніючий. У природних умовах невідомий, висаджується на кладовищах, дичавіє. НВ (о); Temp-Sm; Eu; Ks/Mz.
50. (50) *Ranunculus acris* L. – Жовтець їдкий. На луках, по узліссях. СБ (с); НВ (с); СГ (з); ДН (з); В-Sm; Eu-As; Hg/Mz; лук бол.
51. (51) *Ranunculus auricomus* L. – Жовтець золотистий. У світлих лісах, на узліссях та луках. СГ (с); ДН (с); Arct-Sm; Eu-wAs; Hg/Mz; лук; KW.

52. (52) *Ranunculus cassubicus* L. – Жовтець кашубський. У світлих лісах, чагарниках, на узліссях. СБ (с); ДН (с); Temp; Eu-wAs; Hg/Mz; узл.
53. (53) *Ranunculus flammula* L. – Жовтець вогнистий. На сирих луках, болотах, берегах водойм. СБ (р); НВ (с); СГ (с); ДН (с); В-Sm; Eu; Mz/Hg; лук бол.
54. (54) *Ranunculus lingua* L. – Жовтець язиколлистий. На евтрофних болотах. СГ (с); В-Sm; Eu-As; Hg; бол евтр; KW.
55. (55) *Ranunculus polyanthemus* L. – Жовтець багатоквітковий. На вологих луках, узліссях. СБ (с); НВ (с); СГ (з); ДН (з); апофіт; В-Sm; Eu-As; Mz; лук.
56. (56) *Ranunculus repens* L. – Жовтець повзучий. На сирих луках, уздовж лісових доріг. СБ (с); НВ (с); СГ (з); ДН (з); евапофіт; В-Sm; Eu-As; Mz/Hg; лук бол; KW.
57. (57) *Ranunculus sceleratus* L. – Жовтець отруйний. На болотах, болотистих луках, по берегах водойм. СБ (р); НВ (р); СГ (с); ДН (с); апофіт; В-M; Ср; Mz/Hg; прибр-водн; KW.
58. (58) *Thalictrum aquilegiifolium* L. – Рутвиця орликолиста. Відоме одне місцезнаходження у кв. 85 Старогутського лісництва на просіці в дубово-сосновому лісі. У Середина-Буда відомий із лісопарку «Мирщина». СБ (о); СГ (о); Temp; Eu; Hg/Mz; ліс шрл.
59. (59) *Thalictrum lucidum* L. – Рутвиця блискуча. На вологих та заболочених луках. СБ (с); НВ (с); СГ (з); ДН (з); Temp-Sm; Eu; Mz/Hg; лук бол; KW.
60. (60) *Thalictrum minus* L. – Рутвиця мала. Відоме одне місцезнаходження на узліссі ур. «Радгоспний бір». ДН (о); апофіт; В-M; Eu-As-Am; Ks/Mz; узл.
61. (61) *Thalictrum simplex* L. – Рутвиця проста. На луках, серед чагарників у заплаві р. Десна. ДН (с); Temp-Sm; Eu-As; Mz; лук.

Berberidaceae Juss. – Барбарисові

62. (62) *Berberis vulgaris* L. – Барбарис звичайний. На території НППДС одне місцезнаходження на узліссі в ур. «Уборок» за 3 км на пн. від с. Очкине у заплаві р. Десна. СБ (о); ДН (о); Temp-Sm; Eu; Ks/Mz; узл.

Papaveraceae Juss. – Макові

63. (63) *Chelidonium majus* L. – Чистотіл великий. У лісах, на узліссях, біля житла. Активно вкорінюється по дорогах у соснові ліси ліщинові та бузинові. СБ (з); НВ (с); СГ (с); ДН (с); евапофіт; В-Sm; Eu-As; Mz; рудер; KW.

64. *Papaver somniferum* L. – Мак снотворний. У складі рудеральних угруповань біля житла. СБ (р); кенофіт; Eu-As; Mz; дичавіє.

Fumariaceae DC. – Руткові

65. (64) *Corydalis cava* (L.) Schweigg. & Köerte – Ряст порожнистий. У широколистяних лісах. Відомо 3 ділянки, де вид домінує в складі синузій весняних ефемероїдів (кв. 39, 84 та 102 Старогутського лісництва). СГ (р); Темр; Eu; Mz; ліс шрл; KW.
66. *Corydalis intermedia* (L.) Mérat. – Ряст середній. Відоме одне місцезнаходження в широколистяному лісі лісопарку «Мирщина». СБ (о); Темр; Eu; М; ліс шрл; KW.
67. (65) *Corydalis solida* (L.) Clairv. – Ряст ущільнений. У широколистяних лісах. Відомо 3 місцезнаходження у кв. 32, 109 та 121 Старогутського лісництва. У Середина-Буда відомий із лісопарку «Мирщина». СБ (о); СГ (р); В-Sm; Eu; Mz; ліс шрл; KW.
68. *Fumaria schleicheri* Soy.-Willem. – Рутка Шлейхера. На полях, городах. СБ (о); археофіт; В-М; Eu-As; Mz; сеget.

Ulmaceae Mirbel – В'язові

69. (66) *Ulmus glabra* Huds. – В'яз голий. У широколистяних лісах. СБ (р); СГ (р); В-Sm; Eu; Hg/Mz; ліс шрл.
70. (67) *Ulmus laevis* Pall. – В'яз гладкий. У широколистяних лісах. СБ (р); СГ (р); НВ (р); ДН (с); Темр-Sm; Eu; Hg/Mz; ліс шрл; KW.
71. (68) *Ulmus minor* Mill. (*Ulmus carpinifolia* Rupp. ex G. Suckow) – В'яз малий. У широколистяних лісах. СБ (с); НВ (р); ДН (з); Темр-М; Eu; Mz; ліс шрл.
72. (69) *Ulmus suberosa* Moench – В'яз корковий. У широколистяних лісах. ДН (с); Темр-Sm; Eu; Mz; ліс шрл.

Moraceae Link – Шовковицеві

73. (70) *Morus nigra* L. – Шовковиця чорна. Біля житла. ДН (о); кенофіт; Sm-М; wAs; Mz; дичавіє.

Cannabaceae Eudl. – Коноплеві

74. (71) *Humulus lupulus* L. – Хміль звичайний. У мішаних та листяних лісах, чагарниках, на вологих місцях. СБ (с); НВ (с); СГ (с); ДН (с); В-М; Eu-As; Hg/Mz; ліс бол.

Urticaceae Juss. – Кривові

75. (72) *Urtica dioica* L. – Крива дводомна. У лісах, чагарниках, садах. СБ (з); НВ (з); СГ (с); ДН (с); евапофіт; В-М; Ср; Hg/Mz; рудер.
76. (73) *Urtica galeopsifolia* Wierzb. ex Opiz – Крива жабріюлиста. У мішаних та листяних лісах, чагарниках, на вологих місцях. СГ (з); ДН (с); В-Sm; Eu; Mz/Hg; ліс бол.
77. (74) *Urtica urens* L. – Крива жалка. У садах, на городах, біля житла. СБ (с); НВ (с); археофіт; В-М; Eu-As; Mz; рудер.

Fagaceae Dumort. – Букові

78. (75) *Quercus robur* L. – Дуб звичайний. У мішаних та листяних лісах. СБ (с); НВ (с); СГ (з); ДН (з); Темр-Sm; Eu; Mz; ліс шрл.
79. (76) *Quercus rubra* L. (*Quercus borealis* Michx) – Дуб червоний. Інтродуцент. У складі лісових культур. Самовідновлення незадовільне. СГ (р); Темр-М; Am; Mz.

Betulaceae S.F.Gray – Березові

80. (77) *Alnus glutinosa* (L.) Gaertn. – Вільха клейка (В. чорна). По заплавах річок, болотах. СБ (с); НВ (с); СГ (с); ДН (з); В-Sm; Eu; Hg; ліс бол.
81. (78) *Betula pendula* Roth – Береза повисла (Б. бородавчаста). Хвойні, мішані та листяні ліси. РЛ (с); СБ (с); НВ (с); СГ (з); ДН (з); В-Sm; Eu-As; Mz; ліс хв; KW.
82. (79) *Betula pubescens* Ehrh. – Береза пухнаста. На болотах, вологих місцях. НВ (р); СГ (з); В-Темр; Eu-As; Mz/Hg; бол мезо.

Corylaceae Mirbel – Ліщинові

83. (80) *Carpinus betulus* L. – Граб звичайний. Відомо про зростання однієї особини висотою 1,5 м у сосновому лісі ліщиновому у кв. 94 Старогутського лісництва. Найближча з відомих генеративних особин – у с. Стара Гута за 3 км. СГ (о); Темр-М; Eu; Mz; ліс шрл.
84. (81) *Corylus avellana* L. – Ліщина звичайна. Формує підлісок у листяних та мішаних лісах. СБ (с); НВ (с); СГ (з); ДН (с); Темр-Sm; Eu; Mz; ліс шрл; KW.

Juglandaceae A.Rich. ex Kunth – Горіхові

85. (82) *Juglans mandshurica* Maxim. – Горіх маньчжурський. Інтродуцент. Одне дерево зростає у с. Улиця. Самовідновлення незадовільне. СГ (о); Temp; oAs; Hg/Mz.

Portulacaceae Juss. – Портулакові

86. (83) *Portulaca oleracea* L. – Портулак городній. У садах, на городах. СБ (р); НВ (с); археофіт; В-М; Eu-As; Ks/Mz; сеget.

Caryophyllaceae Juss. – Гвоздичні

87. (84) *Arenaria leptoclados* (Rchb.) Guss. (*Arenaria brevifolia* Gilib.) – Піщанка тонкостебельна. На піщаних місцях. РЛ (с); СБ (с); НВ (с); СГ (с); ДН (с); евапофіт; В-Sm; Eu; Ks/Mz; лук сух.
88. (85) *Cerastium holosteoides* Fr. – Роговик ланцетовидний. На луках, узліссях. СБ (з); НВ (з); СГ (з); ДН (з); геміапофіт; Pz; Cp; Mz; лук.
89. (86) *Cerastium semidecandrum* L. – Роговик круглолистий. Відоме одне місцезростання на дорозі на південь від кв. 126 Старагоутського лісництва. СГ (о); Temp-Sm; Eu; Mz; лук сух.
90. (87) *Coccyanthe flos-cuculi* (L.) Fourr. (*Coronaria flos-cuculi* (L.) A. Br.) – Зозулин цвіт звичайний. СБ (с); СГ (с); ДН (з); В-Sm; Eu-wAs; Mz/Hg; лук бол; KW.
91. (88) *Cucubalus baccifer* L. – Дутень ягідний. На галявинах, серед чагарників, на вологих місцях. СБ (р); ДН (р); Temp-Sm; Eu-wAs; Hg/Mz; чагарн.
92. (89) *Dianthus barbatus* L. – Гвоздика бородчаста. На узліссях по боровій терасі р. Десна. ДН (о); кенофіт; Temp-Sm; Eu; Mz; узл; KWHA.
93. (90) *Dianthus borbasii* Vandas – Гвоздика Борбаша. На пісках, у борах. СГ (р); ДН (с); Temp-Sm; Eu-wAs; Mz/Ks; лук сух.
94. (91) *Dianthus deltoides* L. – Гвоздика дельтовидна. На луках, узліссях. СБ (с); НВ (с); СГ (з); ДН (з); Temp-Sm; Eu-wAs; Ks/Mz; лук; KW.
95. (92) *Dianthus pseudosquarrosus* (Novak) Klokov – Гвоздика несправжньорозчепірена. У соснових лісах зеленомохових, на узліссях. СГ (с); Temp; Eu; Mz/Ks; ліс хв; KW.
96. (93) *Eremogone saxatilis* (L.) Ikonn. – Еремогоне скельна. У соснових лісах зеленомохових, на узліссях. СГ (с); В-Temp; Eu-As; Mz/Ks; ліс хв; KW.

97. (94) *Herniaria glabra* L. – Остудник голий. На пісках, сухих луках. РЛ (с); НВ (с); СГ (с); ДН (с); евапофіт; Temp-M; Eu-wAs; Ks/Mz; лук сух; KW.
98. (95) *Herniaria polygama* J.Gay – Остудник багатошлюбний. На пісках, сухих луках. ДН (р); геміапофіт; Temp-M; Eu-wAs; Ks; бор.
99. (96) *Melandrium album* (Mill.) Garcke – Куколиця біла. На луках, серед чагарників. РЛ (с); СБ (с); НВ (с); СГ (р); ДН (с); геміапофіт; В-Sm; Eu-As; Ks/Mz; рудер; KW.
100. (97) *Moehringia trinervia* (L.) Clairv. – Мерінгія трижилкова. У світлих лісах, серед чагарників. СБ (р); НВ (р); СГ (с); ДН (с); В-Sm; Eu; Mz; ліс шрл; KW.
101. (98) *Myosoton aquaticum* (L.) Moench – Слабник водяний. На вологих луках, узліссях, серед чагарників. СБ (с); НВ (с); СГ (с); ДН (с); евапофіт; Temp-Sm; Eu-As; Hg/Mz; чагарн; KW.
102. (99) *Oberna behen* (L.) Ikonn. (*Silene vulgaris* (Moench) Garcke) – Хлопавка звичайна. У лісах, на узліссях, на сухих луках. СБ (р); СГ (р); В-M; Eu-As; Mz; узл.
103. (100) *Otites borysthenicus* (Grun.) Klokov – Ушанка дніпровська. На пісках. СГ (р); ДН (р); В-Sm; Eu-As; Mz/Ks; бор; KW.
104. (101) *Psammophiliella muralis* (L.) Ikonn. – Псамофілієла мурова. На луках, біля доріг, у посівах сільськогосподарських культур. РЛ (с); СБ (с); НВ (с); СГ (с); ДН (с); геміапофіт; В-Sm; Eu-As; Mz; лук.
105. (102) *Sagina nodosa* (L.) Fenzl – Моховинка вузлувата. На вологих місцях у лісах, на болотах. СГ (с); ДН (с); В-Temp; Eu-Am; Hg/Mz; лук.
106. (103) *Sagina procumbens* L. – Моховинка лежача. На луках, вологих відкритих місцях. СБ (р); НВ (р); СГ (с); ДН (с); евапофіт; В-Sm; Eu-wAs; Mz; алюв; KW.
107. (104) *Saponaria officinalis* L. – Мильнянка лікарська. Серед чагарників, на узліссях, пісках, уздовж берегів річок. СБ (с); НВ (с); СГ (р); ДН (с); кенофіт; Temp-Sm; Eu-wAs; Mz; KW.
108. (105) *Scleranthus annuus* L. – Червець однорічний. На пісках. СБ (р); СГ (с); археофіт; Temp-M; Eu; Ks/Mz; бор; KW.
109. (106) *Scleranthus perennis* L. – Червець багаторічний. На пісках, у соснових лісах. РЛ (р); СБ (р); НВ (с); СГ (з); ДН (с); Temp-Sm; Eu; Ks/Mz; бор.
110. (107) *Silene nutans* L. – Смілка поникла. На узліссях, у світлих лісах. НВ (р); СГ (с); ДН (с); В-Temp; Eu-As; Ks/Mz; узл; KW.
111. (108) *Silene tatarica* (L.) Pers. – Смілка татарська. Уздовж берегів річок, на узліссях, серед чагарників. СБ (о); ДН (с); В-Sm; Eu-wAs; Ks/Mz; лук сух.

112. (109) *Spergula arvensis* L. – Шпергель польовий. На пісках, у посівах, на узбіччях доріг. РЛ (з); СБ (с); НВ (з); СГ (с); ДН (с); археофіт; В-М; Eu-As; Mz; сеget; KW та KWHA.
113. (110) *Spergularia rubra* (L.) J.Presl & C.Presl – Стелюшок червоний. На піщаних відкритих місцях, узбіччях доріг. РЛ (р); СБ (р); НВ (р); СГ (р); ДН (р); евапофіт; В-Trop; Eu-As; Mz; рудер; KW.
114. *Spergularia salina* J.Presl & C.Presl (*Spergularia marina* (L.) Griseb.) – Стелюшок солончаковий. СБ (о); кенофіт; Temp-M; Eu-As; Hg/Mz; рудер; KW.
115. (111) *Stellaria alsine* Grimm. (*Stellaria uliginosa* Murr.) – Зірочник мокрицевий. На вологих луках у заплаві р. Десна. СБ (р); ДН (с); Temp-M; Eu-Am; Mz/Hg; лук бол.
116. (112) *Stellaria graminea* L. – Зірочник злаковидний. На луках, галявинах. СБ (с); СГ (с); ДН (с); евапофіт; В-М; Eu-As; Mz; лук.
117. (113) *Stellaria holostea* L. – Зірочник ланцетовидний. У мішаних та листяних лісах. СБ (р); СГ (з); ДН (с); В-Temp; Eu-wAs; Mz; ліс шрл; KW.
118. (114) *Stellaria media* (L.) Vill. – Зірочник середній. На городах, вздовж лісових доріг. РЛ (с); СБ (с); НВ (с); СГ (р); ДН (с); евапофіт; Pz; Cp; Mz; сеget.
119. (115) *Stellaria palustris* Retz. – Зірочник болотний. На вологих торф'янистих луках, торф'яних болотах. СБ (с); НВ (с); СГ (с); ДН (с); В-Sm; Eu-As; Mz/Hg; лук бол; KW.
120. (116) *Steris viscaria* (L.) Raf. (*Viscaria vulgaris* Bernh.) – Смолівка клейка. У світлих лісах, на узліссях. СГ (с); ДН (р); В-Sm; Eu-wAs; Ks/Mz; узл; KW.

Amaranthaceae Juss. – Щирицеві

121. (117) *Amaranthus albus* L. – Щириця біла. На полях, біля житла, узбіччях доріг. ДН (р); кенофіт; Temp-Trop; Cp; Ks/Mz; сеget.
122. (118) *Amaranthus blitoides* S.Watson – Щириця лободовидна. Біля доріг, залізниць. СБ (р); НВ (р); кенофіт; Temp-Trop; Eu-As-Am; Mz; рудер.
123. (119) *Amaranthus blitum* L. (*Amaranthus lividus* L.) – Щириця лободова. На квітниках, біля житла, залізниць. СБ (р); НВ (р); кенофіт; Temp-Trop; Cp; Mz; рудер.
124. (120) *Amaranthus retroflexus* L. – Щириця загнута. На смітниках, біля житла, на городах, полях, уздовж доріг. РЛ (с); СБ (с); НВ (с); ДН (с); кенофіт; В-Trop; Cp; Mz; сеget.

Chenopodiaceae Vent. – Лободові

125. (121) *Atriplex hortensis* L. – Лутига садова. У садах, городах, на смітниках. РЛ (р); СБ (с); НВ (с); кенофіт; В-Trop; Eu-As; Mz; рудер.
126. (122) *Atriplex patula* L. – Лутига розлога. На городах, смітниках. СБ (з); НВ (з); евапофіт; В-М; Eu-As; Mz; рудер.
127. *Atriplex prostrata* Boucher ex DC. (*Atriplex hastata* L.) – Лутига лежача. СБ (с); археофіт; Pz; Cp; Mz; рудер.
128. *Atriplex rosea* L. – Лутига рожева. На смітниках, біля житла, вздовж залізниць. СБ (с); евапофіт; Temp-Sm; Eu; Ks/Mz; рудер.
129. (123) *Atriplex sagittata* Borkh. (*Atriplex nitens* Schkuhr) – Лутига списовидна. На смітниках, біля житла. СБ (с); НВ (с); кенофіт; Temp-M; Eu-wAs; Mz; рудер.
130. *Atriplex tatarica* L. – Лутига татарська. Уздовж залізниць, на смітниках, біля житла. СБ (с); кенофіт; Temp-M; Eu-As; Mz/Ks; рудер.
131. (124) *Axiris amaranthoides* L. – Аксірис щирицевидний. На смітниках, уздовж доріг, біля житла. НВ (с); кенофіт; Temp-M; Eu-wAs; Ks/Mz; рудер.
132. (125) *Chenopodium album* L. – Лобода біла. Біля житла, на городах, вздовж доріг, на смітниках. РЛ (з); СБ (з); НВ (з); СГ (р); ДН (с); евапофіт; В-Sm; Eu-As; Ks/Mz; рудер.
133. (126) *Chenopodium glaucum* L. – Лобода сиза. По берегах річок, на дорогах, на залізниці. СБ (с); НВ (с); геміапофіт; Temp-M; Eu-As; Mz; рудер.
134. (127) *Chenopodium hybridum* L. – Лобода гібридна. На смітниках, уздовж доріг. СБ (с); НВ (с); археофіт; Temp-M; Eu-As; Mz/Ks; рудер.
135. *Chenopodium murale* L. – Лобода мурова. На смітниках. СБ (с); археофіт; Temp-Trop; Eu-As; Ks/Mz; рудер.
136. (128) *Chenopodium polyspermum* L. – Лобода багатонасінна. На піщаних місцях, на берегах водойм, на смітниках. СБ (р); НВ (с); археофіт; Temp-Sm; Eu-As; Mz; рудер.
137. (129) *Chenopodium rubrum* L. – Лобода червона. На вологих пісках, по заплавах річок, на смітниках. РЛ (с); СБ (с); НВ (с); ДН (с); кенофіт; Pz; Cp; Ks/Mz; рудер.
138. (130) *Chenopodium strictum* Roth (*Chenopodium betaceum* Andr.) – Лобода пряма. На смітниках, вздовж доріг. СБ (с); НВ (с); СГ (р); кенофіт; Temp-Trop; Eu-As; Ks/Mz; рудер.
139. (131) *Chenopodium urbicum* L. – Лобода міська. По узбіччях доріг, біля житла, на смітниках. СБ (р); НВ (р); евапофіт; Pz; Eu-As; Mz/Ks; рудер.

140. (132) *Corispermum hyssopifolium* L. (*Corispermum hybridum* Bess. ex Andr.) – Верблюдка гісополиста. На річкових та борових пісках. ДН (р); кенофіт; Sm-M; Eu-As; K; бор.
141. (133) *Kochia laniflora* (S.G.Gmel.) Borbás – Віниччя шерстисте. На борових пісках. ДН (с); кенофіт; Temp-M; Eu-As; Ks; бор; KW.
142. *Kochia scoparia* (L.) Schrad – Віниччя справжнє. Уздовж залізниці. СБ (р); кенофіт; Sm-M; Eu-As; Mz/Ks; рудер; KW.

Polygonaceae Juss. – Гречкові

143. (134) *Bistorta officinalis* Delarbre (*Polygonum bistorta* L.) – Раківі шийки лікарські. На торф'янистих луках, по краях боліт. СБ (о); СГ (с); ДН (р); Arct-Temp; Eu-As; Mz/Hg; лук бол; KW.
144. (135) *Fagopyrum esculentum* Moench – Гречка їстівна. Вздовж доріг, біля житла. НВ (о); СГ (о); ДН (о); археофіт; Mz.
145. (136) *Fallopia convolvulus* (L.) A.Löve (*Polygonum convolvulus* L.) – Фалопія беззковидна. На полях та городах, біля житла, по берегах водойм, на узліссях. РЛ (з); СБ (з); НВ (з); СГ (с); ДН (с); кенофіт; Pz; Eu-As; Mz; рудер; KW.
146. (137) *Fallopia dumetorum* (L.) Holub (*Polygonum dumetorum* L.) – Фалопія чагарникова. Серед чагарників, на узліссях, у лісах, по берегах водойм. НВ (с); СГ (с); ДН (с); евапофіт; Temp-Sm; Eu-As; Mz; узл.
147. (138) *Persicaria amphibia* (L.) Delarbre (*Polygonum amphibium* L.) – Гірчак земноводний. По берегах водойм, на сирих луках. СБ (с); НВ (р); СГ (р); ДН (з); B-Sm; Cr; Hg; прибр-водн; KW.
148. (139) *Persicaria hydropiper* (L.) Delarbre (*Polygonum hydropiper* L.) – Гірчак водяний перець. На болотистих луках, по берегах водойм, вздовж лісових доріг. СБ (с); НВ (с); СГ (с); ДН (з); евапофіт; B-Trop; Eu-As; Mz/Hg; алюв; KW.
149. (140) *Persicaria lapathifolia* (L.) Delarbre (*Polygonum tomentosum* Schrank) – Гірчак широколистий. Бур'ян на полях та городах. РЛ (с); СБ (р); ДН (с); евапофіт; B-Trop; Cr; Mz/Hg; сеget; KW.
150. (141) *Persicaria maculosa* S.F.Gray (*Polygonum persicaria* L.) – Гірчак почечуйний (Г. плямистий). На узбіччях доріг, біля житла, по берегах водойм, у посівах. СБ (с); НВ (с); СГ (с); ДН (с); евапофіт; B-Trop; Eu-As; Mz; алюв.
151. (142) *Persicaria minor* (Huds.) Opiz (*Polygonum minus* Huds.) – Гірчак малий. По берегах водойм, на болотистих луках, лісо-

вих галявинах, біля доріг. НВ (с); СГ (с); ДН (з); евапофіт; B-Trop; Eu-As; Mz/Hg; алюв.

152. (143) *Persicaria scabra* (Moench) Moldenke (*Polygonum scabrum* Moench) – Гірчак шорсткий. По берегах водойм, біля доріг, як бур'ян у посівах. РЛ (с); НВ (с); СГ (с); ДН (з); евапофіт; B-Sm; Cr; Hg/Mz; алюв; KW та KWHA.
153. (144) *Polygonum aviculare* L. s. str. – Спориш звичайний. Уздовж доріг, біля житла. РЛ (с); СБ (з); НВ (з); СГ (с); ДН (с); евапофіт; Pz; Cr; Ks/Mz; рудер.
154. (145) *Polygonum bellardii* All. s. str. – Спориш Беллардье. На полях, вигонах, вздовж доріг. СГ (с); геміапофіт; Temp-M; Eu; Ks/Mz; рудер.
155. (146) *Rumex acetosa* L. – Щавель кислий. На луках, лісових галявинах, узліссях. СБ (с); НВ (с); СГ (з); ДН (з); геміапофіт; Arct-M; Cr; Hg/Mz; лук бол.
156. (147) *Rumex acetosella* L. – Щавель горобиний. На вологих піщаних місцях, у соснових лісах, на перелогах, полях. РЛ (с); СБ (с); НВ (с); СГ (с); ДН (с); евапофіт; Arct-M; Eu-As; Mz; лук сух.
157. (148) *Rumex confertus* Willd. – Щавель кінський. На луках, вологих узліссях. СБ (с); НВ (с); СГ (с); ДН (з); геміапофіт; Temp-Sm; Eu-As; Hg/Mz; лук.
158. (149) *Rumex crispus* L. – Щавель кучерявий. На луках, вологих узліссях. СБ (с); НВ (с); СГ (с); ДН (с); евапофіт; B-Sm; Eu-As; Hg/Mz; лук бол; KW.
159. (150) *Rumex hydrolapathum* Huds. – Щавель прибережний. По берегах водойм серед прибережно-водної рослинності. СБ (р); СГ (с); ДН (з); B-Sm; Eu; Hg; прибр-водн.
160. (151) *Rumex maritimus* L. – Щавель морський. По мулких берегах річок, ставків. СБ (р); НВ (р); СГ (р); ДН (с); Temp-M; Eu-As; Hg/Mz; алюв.
161. (152) *Rumex obtusifolius* L. (*Rumex sylvestris* (Lam.) Wallr.) – Щавель туполистий. По лісах, у чагарниках. СГ (с); ДН (с); геміапофіт; B-Sm; Eu; Mz; ліс шрл; KW.
162. (153) *Rumex thyrsiflorus* Fingerh. – Щавель пірамідальний. На луках, по узліссях. НВ (с); СГ (з); ДН (з); геміапофіт; Arct-Sm; Eu-As; Mz; лук.

Clusiaceae Lindl. – Клузієві

163. (154) *Hypericum maculatum* Crantz – Звіробій плямистий. На луках, по чагарниках, на узліссях та галявинах. СБ (р); ДН (с); B-Temp; Eu-wAs; Hg/Mz; лук.

164. (155) *Hypericum perforatum* L. – Звіробій звичайний. На луках, у світлич лісах, на узліссях, перелогах. РЛ (з); СБ (с); НВ (с); СГ (з); ДН (з); геміапофіт; В-М; Eu-wAs; Mz; узл.

Elatinaceae Dumort. – Руслицеві

165. (156) *Elatine alsinastrum* L. – Руслиця мокрична. У стоячих, неглибоких водоймах, на болотах, на дорогах у заплаві р. Десна. ДН (с); Temp-M; Eu-wAs; Hg; алюв.

Violaceae Batsch. – Фіалкові

166. (157) *Viola arvensis* Murray – Фіалка польова. На полях та городах. РЛ (с); СБ (с); НВ (с); СГ (с); ДН (с); археофіт; В-Sm; Eu-As; Mz; сегет.
167. (158) *Viola canina* L. – Фіалка собача. У лісах, чагарниках, на вологих луках. СБ (с); НВ (с); СГ (с); ДН (с); В-Temp; Eu-As; Mz; лук.
168. (159) *Viola collina* Besser – Фіалка пагорбова. На узліссях, у чагарниках. НВ (о); Temp; Eu-As; Ks/Mz; узл.
169. (160) *Viola epipsila* Ledeb. – Фіалка різнолиста. На болотах, торф'янистих луках, узліссях. НВ (р); СГ (с); В-Temp; Eu-wAs; Mz/Hg; ліс бол; KW.
170. (161) *Viola hirta* L. – Фіалка шершава. У лісах, на узліссях, по чагарниках. СГ (с); В-Temp; Eu-wAs; Ks/Mz; узл.
171. (162) *Viola matutina* Klokov – Фіалка ранкова. На луках, узліссях, по чагарниках, вздовж доріг. РЛ (с); СБ (с); НВ (с); СГ (с); ДН (с); геміапофіт; В-Sm; Eu-As; Ks/Mz; узл.
172. (163) *Viola mirabilis* L. – Фіалка дивна. У широколистяних лісах. СБ (р); СГ (с); ДН (р); Temp-Sm; Eu-As; Mz; ліс шрл.
173. (164) *Viola montana* L. – Фіалка гірська. У лісах, по чагарниках, на вологих луках. СБ (с); СГ (с); ДН (с); В-Sm; Eu-As; Mz; ліс шрл; KW.
174. (165) *Viola odorata* L. – Фіалка запашна. У лісах, по чагарниках, здичавіла біля житла. СБ (р); СГ (с); ДН (р); Temp-Sm; Eu; Mz; ліс шрл.
175. (166) *Viola palustris* L. – Фіалка болотна. На болотах і торф'янистих луках, у заболочених лісах та їх узліссях. СГ (с); ДН (с); В-Temp; Eu; Mz/Hg; бол евтр.
176. (167) *Viola persicifolia* Schreb. (*Viola stagnina* Kit.) – Фіалка персиколіста. На вологих луках, узліссях. ДН (р); Temp; Eu-As; Hg/Mz; лук.

177. (168) *Viola reichenbachiana* Jord. ex Boreau – Фіалка Рейхенбаха. У мішаних та листяних лісах. СГ (с); Temp-M; Eu; Mz; ліс шрл.
178. (169) *Viola riviniana* Rchb. – Фіалка Рівінієва. У мішаних та листяних лісах. СГ (с); ДН (с); В-Temp; Eu; Mz; ліс шрл.
179. (170) *Viola uliginosa* Besser – Фіалка багнова. На болотах, заболочених місцях. СГ (с); Temp; Eu; Mz/Hg; бол евтр; KW.

Cistaceae Juss. – Чистові

180. (171) *Helianthemum chamaecistus* Mill. (*Helianthemum ovatum* (Viv.) Dun.) – Сонццвіт яйцевидний. На узліссях, у світлич лісах. СГ (о); Temp-Sm; Eu; Ks/Mz; узл; KW.

Cucurbitaceae Juss. – Гарбузові

181. *Bryonia alba* L. – Переступень білий. Здичавілий біля житла. СБ (о); кенофіт; Temp-Sm; Eu; Ks/Mz; дичавіє.
182. (172) *Echinocystis lobata* (Michx.) Torr. & A.Gray – Ехіноцистис шипуватий. По прирічкових чагарниках. СБ (с); НВ (с); СГ (р); ДН (с); кенофіт; Temp-M; Am; Hg/Mz; чагарн.

Brassicaceae Burnett – Капустяні

183. (173) *Alliaria petiolata* (M.Bieb.) Cavara & Grande – Кінський часник черешковий. У лісах і тінистих місцях. НВ (с); СГ (р); ДН (с); евапофіт; Temp-M; Eu-wAs; Mz; ліс шрл.
184. (174) *Arabidopsis thaliana* (L.) Heynh. – Різушка Таля. На полях, городах. СБ (р); СГ (р); ДН (р); кенофіт; В-М; Eu-wAs; Mz; сегет.
185. *Armoracia rusticana* P.Gaertn., B.Mey. & Scherb. – Хрін звичайний. Біля житла. СБ (р); кенофіт; Sm-M; Eu; Mz; дичавіє.
186. (175) *Barbarea stricta* Andr. – Суріпиця пряма. На торф'янистих та вологих луках. СГ (о); В-Sm; Eu-wAs; Mz; лук бол; KW.
187. (176) *Barbarea vulgaris* R.Br. – Суріпиця звичайна. На луках, полях, вздовж доріг. СБ (с); НВ (с); ДН (с); геміапофіт; В-Sm; Eu; Ks/Mz; рудер.
188. (177) *Berteroa incana* (L.) DC. – Гикавка сіра. На сухих луках, вздовж доріг, на піщаних місцях. РЛ (з); СБ (з); НВ (з); СГ (с); ДН (с); геміапофіт; Temp-Sm; Eu-As; Mz/Ks; рудер.
189. (178) *Brassica campestris* L. – Капуста польова. У посівах, на городах, вздовж доріг. СБ (с); НВ (с); археофіт; Pz; Cr; Mz/Ks; сегет.

190. *Bunias orientalis* L. – Свербига східна. У рудеральних рослинних угрупованнях. СБ (с); кенофіт; В-Sm; Eu-wAs; Ks/Mz; рудер.
191. (179) *Capsella bursa-pastoris* (L.) Medik. – Грицики звичайні. На полях, вздовж доріг. РЛ (с); СБ (з); НВ (з); СГ (р); ДН (с); археофіт; Рз; Ср; Мз/Ks; рудер.
192. (180) *Cardamine amara* L. – Жеруха гірка. На болотах, вологих луках, у вільшняках. СБ (о); ДН (р) В-Temp; Eu-As; Hg; ліс бол.
193. (181) *Cardamine dentata* Schult. – Жеруха зубчаста. На заболочених місцях. СБ (с); НВ (р); СГ (с); ДН (с); Arct-Temp; Ср; Мз/Hg; лук бол; KWHA.
194. (182) *Cardamine parviflora* L. – Жеруха дрібноцвіта. По берегах водойм, краях боліт, у заплавах. ДН (с); Temp-M; Ср; Hg/Mz; лук бол.
195. (183) *Cardamine pratensis* L. – Жеруха лучна. На сирих луках, по берегах річок і боліт. СБ (с); СГ (р); ДН (с); Arct-Temp; Ср; Мз/Hg; лук бол.
196. (184) *Cardaria draba* (L.) Desv. – Кардарія крупковидна. Уздовж доріг. РЛ (с); СБ (с); НВ (с); ДН (р); кенофіт; Temp-M; Eu-wAs; Ks/Mz; рудер.
197. (185) *Dentaria bulbifera* L. – Зубниця бульбиста. Відоме одне місцезнаходження виду в сосново-дубовому лісі волосистоосоковому у кв. 84 Старогутського лісництва. СГ (о); Temp; Eu; Мз; ліс шрл; KW.
198. (186) *Dentaria quinquefolia* M.Bieb. – Зубниця п'ятилиста. Відоме одне місцезнаходження виду в кленово-березово-липовому лісі волосистоосоковому у кв. 39 Старогутського лісництва. СГ (о); Temp-M; Eu; Мз; ліс шрл.
199. (187) *Descurainia sophia* (L.) Webb ex Prantl – Кудрявець Софії. На смітниках, біля доріг, біля житла. РЛ (с); СБ (с); НВ (с); ДН (р); археофіт; В-Sm; Ср; Ks/Mz; рудер.
200. (188) *Draba nemorosa* L. – Крупка дібровна. На сухих луках, вздовж доріг. РЛ (с); НВ (с); СГ (с); ДН (с); апофіт; В-Sm; Ср; Мз/Ks; лук сух.
201. (189) *Erophila verna* (L.) Besser – Веснянка весняна. На сухих луках, пісках, порушених місцях. РЛ (з); СБ (с); НВ (с); СГ (с); ДН (с); геміапофіт; В-M; Ср; Мз/Ks; лук сух.
202. *Erucastrum armoracioides* (Czern. ex Turcz.) Cruchet – Рогачка хрінovidна. Уздовж залізниці. СБ (р); евапофіт; Sm-M; Eu-wAs; Мз/Ks; рудер.
203. (190) *Erysimum cheiranthoides* L. – Жовтушник лакфіолевидний. У складі рудеральних рослинних угруповань. РЛ (с); СБ (с); НВ (с); СГ (р); ДН (с); археофіт; В-Sm; Ср; Мз; рудер; KW.

204. *Erysimum strictum* P.Gaertn., B.Mey. & Schreb. (*Erysimum hieracifolium* L.) – Жовтушник прямий. Уздовж залізниці. СБ (о); кенофіт; В-M; Eu-As; Ks/Mz; рудер; KW.
205. *Hesperis sibirica* L. – Вечорниця сибірські. Біля житла, серед чагарників. СБ (р); Temp; Eu-As; Мз; рудер.
206. *Lepidium densiflorum* Schrad. – Хрінниця густоцвіта. На пісках, біля доріг, вздовж залізниці. СБ (р); кенофіт; В-M; Eu-Am; Ks/Mz; рудер.
207. *Lepidium latifolium* L. – Хрінниця широколиста. Уздовж залізниці. СБ (о); евапофіт; В-M; Eu-As; Ks/Mz; рудер.
208. (191) *Lepidium ruderales* L. – Хрінниця смердюча. У складі рудеральних рослинних угруповань. РЛ (с); СБ (з); НВ (з); СГ (р); ДН (с); археофіт; В-M; Eu-As; Мз/Ks; рудер; KWHA.
209. (192) *Raphanus raphanistrum* L. – Редька дика. У посівах, біля доріг, у складі рудеральних рослинних угруповань. РЛ (с); СБ (с); НВ (с); СГ (р); ДН (с); археофіт; В-M; Eu-As; Ks/Mz; сеget; KW.
210. (193) *Rorippa amphibia* (L.) Besser – Водяний хрін земноводний. По берегах річок озер, на мілководді. СБ (с); ДН (з); В-Sm; Eu-As; Мз/Hg; прибр-водн.
211. (194) *Rorippa X ancens* (Wahleb.) Rechb. (*Rorippa prostrata* J. P. Bergeret (Schinz) et Thell.) – Водяний хрін двогострий. По берегах річок, озер, на мілководді. ДН (с); В-M; Eu-wAs; Мз/Hg; прибр-водн.
212. (195) *Rorippa austriaca* (Crantz) Besser – Водяний хрін австрійський. На заплавах луках, болотах, по берегах річок. СГ (с); ДН (з); апофіт; Temp-M; Eu-wAs; Мз/Hg; прибр-водн; KW.
213. (196) *Rorippa palustris* (L.) Besser – Водяний хрін болотний. На алювіальних відкладах по берегах річок, на сирих мулистих місцях, вздовж доріг. РЛ (с); СБ (с); НВ (с); СГ (с); ДН (с); геміапофіт; В-M; Ср; Мз/Hg; алюв.
214. (197) *Rorippa sylvestris* (L.) Besser – Водяний хрін лісовий. На луках, по берегах водойм, на сирих місцях. СБ (с); НВ (с); СГ (р); ДН (с); апофіт; Temp-Sm; Eu; Hg/Mz; лук бол; KWHA.
215. (198) *Sinapis arvensis* L. – Гірчиця польова. На полях, біля житла, на смітниках. РЛ (с); СБ (с); НВ (с); ДН (с); археофіт; В-M; Ср; Ks/Mz; сеget.
216. (199) *Sisymbrium loeselii* L. – Сухоребрик Лозеліїв. У складі рудеральних рослинних угруповань, біля житла. СБ (с); НВ (с); кенофіт; Temp-M; Eu-As; Ks/Mz; рудер.
217. (200) *Sisymbrium officinale* (L.) Scop. – Сухоребрик лікарський. На полях, вздовж доріг, у складі рудеральних рослинних угруповань. СБ (с); НВ (с); археофіт; В-M; Eu-wAs; Мз; рудер.

218. (201) *Sisymbrium volgense* Bieb. ex Fourn. – Сухоребрик волжський. Уздовж залізниці. НВ (о); кенофіт; Temp-Sm; Eu; Ks/Mz; рудер.
219. (202) *Thlaspi arvense* L. – Талабан польовий. У складі рудеральних рослинних угруповань. СБ (р); НВ (р); СГ (о); археофіт; B-Sm; Eu-As; Ks/Mz; рудер.
220. (203) *Turritis glabra* L. – Пужник голий. На узліссях сухих соснових лісів, на пустищних луках. РЛ (р); НВ (с); СГ (с); ДН (с); В-М; Ср; Ks/Mz; узл.

Salicaceae Mirbel – Вербові

221. (204) *Populus alba* L. – Тополя біла. У заплавних лісах. СБ (р); ДН (с); Temp-M; Eu-wAs; Mz; ліс шрл.
222. (205) *Populus deltoides* Marshall – Тополя дельтолиста. Інтродуцент. У насадженнях вздовж доріг, у населених пунктах. Самовідновлюється кореневою порістю. СБ (с); НВ (с); Mz.
223. (206) *Populus tremula* L. – Осика. У хвойних, мішаних та широколистяних лісах. СБ (с); НВ (с); СГ (з); ДН (з); В-М; Eu-As; Hg/Mz; ліс шрл.
224. (207) *Salix acutifolia* Willd. – Верба гостролиста. По піщаних берегах річок, на відкритих пісках. НВ (с); СГ (р); ДН (з); В-Sm; Eu; Hg/Mz; алюв; KW.
225. (208) *Salix alba* L. – Верба біла. По берегах річок, на сирих місцях. НВ (р); СГ (р); ДН (с); Temp-Sm; Eu-wAs; Hg/Mz; ліс бол.
226. (209) *Salix aurita* L. – Верба вушката. У сирих чагарниках, на торф'янистих луках, по краю боліт. СБ (о); НВ (о); СГ (р); В-Temp; Eu; Mz/Hg; бол евтр; KW.
227. (210) *Salix caprea* L. – Верба козяча. У мішаних та листяних лісах, по узліссях. РЛ (р); СБ (р); НВ (р); СГ (с); ДН (с); В-Sm; Eu-As; Mz; ліс шрл.
228. (211) *Salix cinerea* L. – Верба попеляста. У сирих лісах, чагарниках, на болотах, сирих луках, по берегах стоячих водойм. РЛ (р); СБ (с); НВ (с); СГ (з); ДН (з); В-Sm; Eu-wAs; Hg; бол евтр; KW.
229. (212) *Salix fragilis* L. – Верба ламка. По берегах річок, біля доріг, у населених пунктах. СБ (с); НВ (с); СГ (р); ДН (с); археофіт; Temp-Sm; Eu; Hg/Mz; ліс бол; KW.
230. (213) *Salix lapponum* L. – Верба лапландська. На торф'яних болотах. СГ (о); Arct-B; Eu-wAs; Hg; бол евтр; KW.
231. (214) *Salix myrsinifolia* Salisb. – Верба мирзинолиста. У чагарниках на узліссях, на торф'янистих ґрунтах. СБ (р); СГ (с); ДН (с); Arct-B; Eu-wAs; Mz/Hg; бол евтр; KW та KWHA.

232. (215) *Salix myrtilloides* L. – Верба чорнична. На сфагнових болотах. СГ (о); В; Eu-As; Mz/Hg; бол мезо.
233. (216) *Salix pentandra* L. – Верба п'ятитичинкова. На болотах, по сирих місцях. СБ (р); НВ (р); СГ (с); ДН (с); В-Temp; Eu-wAs; Hg; чагарн; KW.
234. (217) *Salix rosmarinifolia* L. – Верба розмаринолиста. На болотах, торф'янистих луках, пісках, узліссях. СГ (с); ДН (р); В-Sm; Eu-As; Hg/Mz; бол евтр; KW та KWHA.
235. (218) *Salix starkeana* Willd. – Верба Старке. По сирих чагарниках, на узліссях, торф'янистих луках. СГ (о); В-Temp; Eu; Hg/Mz; бол евтр; KW.
236. (219) *Salix triandra* L. – Верба тритичинкова. По берегах водойм, на сирих місцях. СБ (с); НВ (с); СГ (с); ДН (з); В-Sm; Eu-As; Mz/Hg; чагарн.
237. (220) *Salix viminalis* L. – Верба прутovidна. По берегах річок. НВ (р); СГ (с); ДН (з); В-Temp; Eu-As; Mz/Hg; прибор-водн.

Ericaceae Juss. – Вересові

238. (221) *Andromeda polifolia* L. – Андромеда багатолиста. На сфагнових болотах. СГ (р); Arct-Temp; Ср; Hg; бол мезо.
239. (222) *Calluna vulgaris* (L.) Hull – Верес звичайний. У соснових лісах, на узліссях, пустищних луках. НВ (р); СГ (з); ДН (с); В-Sm; Ср; Hg/Mz; ліс хв.
240. (223) *Ledum palustre* L. – Багно звичайне. Соснові ліси сфагнові, мезотрофні болота. СГ (с); Arct-Temp; Ср; Mz/Hg; бол мезо.
241. (224) *Oxycoccus palustris* Pers. – Журавлина болотна. Мезо- та оліготрофні болота. СГ (с); Arct-B; Ср; Hg; бол мезо.
242. (225) *Vaccinium myrtillus* L. – Чорниця. Хвойні та мішані ліси. СБ (р); НВ (р); СГ (з); ДН (с); Arct-Temp; Ср; Mz; ліс хв; KW.
243. (226) *Vaccinium uliginosum* L. – Буяхи (Люхина). У сирих соснових лісах, на сфагнових болотах. СГ (р); Arct-Temp; Ср; Mz/Hg; бол мезо.
244. (227) *Vaccinium vitis-idaea* L. (*Rhodococcus vitis-idaea* (L.) Avror.) – Брусниця. Хвойні та мішані ліси. СГ (з); ДН (с); Arct-Temp; Ср; Mz; ліс хв.

Pyrolaceae Dumort. – Грушанкові

245. (228) *Chimaphila umbellata* (L.) W.Barton – Зимолубка зонтична. У соснових та мішаних лісах. СГ (с); В-Temp; Ср; Ks/Mz; ліс хв.

246. (229) *Orthilia secunda* (L.) House – Ортілія однобока. У хвойних, мішаних та листяних лісах. СГ (з); ДН (с); Arct-Temp; Cp; Mz; ліс хв.
247. (230) *Pyrola chlorantha* Sw. – Грушанка зеленоцвіта. Відоме одне місцезнаходження у ялиново-сосновому лісі чорницево-зеленомоховому в кв. 94 Старогутського лісництва. СГ (о); B-Sm; Cp; Mz; ліс хв; KW та KWHA.
248. (231) *Pyrola minor* L. – Грушанка мала. У хвойних, мішаних, листяних лісах, на узліссях. СБ (р); НВ (р); СГ (с); ДН (р); Arct-Temp; Cp; Mz; ліс хв; KW.
249. (232) *Pyrola rotundifolia* L. – Грушанка круглолиста. У хвойних, мішаних, листяних лісах, на узліссях. СГ (с); ДН (с); Arct-Temp; Cp; Mz; ліс хв; KW.

Monotropaceae Nutt. – Монотропові

250. (233) *Monotropa hypopitys* L. (*Hypopitys monotropa* Grantz) – Під'ялиник звичайний. У хвойних та мішаних лісах. СГ (с); B-Temp; Cp; Mz; ліс хв.

Primulaceae Vent. – Первоцвіті

251. (234) *Hottonia palustris* L. – Плавушник болотний. На боло-тах, у канавах. СБ (р); СГ (с); ДН (с); Temp; Eu-Am; Hd; вод.
252. (235) *Lysimachia nummularia* L. – Вербозілля лучне. На воло-гих луках, у чагарниках, сирих лісах. СБ (р); НВ (р); СГ (с); ДН (с); Temp-Sm; Eu; Hg/Mz; лук бол.
253. (236) *Lysimachia vulgaris* L. – Вербозілля звичайне. На вологих луках, евтрофних болотах, у чагарниках, по берегах річок. РЛ (р); СБ (с); НВ (с); СГ (з); ДН (з); B-M; Eu-As; Mz/Hg; бол евтр.
254. (237) *Naumburgia thyrsiflora* (L.) Rechb. – Кизляк китицецві-тий. На низинних та перехідних болотах. СБ (р); НВ (р); СГ (с); ДН (с); B-Temp; Cp; Mz/Hg; бол мезо.
255. (238) *Primula veris* L. – Первоцвіт весняний. У світлих лісах, на узліссях. СБ (р); СГ (о); Temp-Sm; Eu-wAs; Mz; узл.
256. (239) *Trientalis europaea* L. – Оди́нарник європейський. У хвойних та мішаних лісах. НВ (с); СГ (з); ДН (с); B-Temp; Cp; Hg/Mz; ліс хв.

Tiliaceae Juss. – Липові

257. (240) *Tilia cordata* Mill. – Липа серцелиста. У мішаних та ли-стяних лісах. СБ (с); НВ (р); СГ (з); ДН (с); B-Sm; Eu-wAs; Mz; ліс шрл; KW.

Malvaceae Juss. – Мальвові

258. (241) *Althaea officinalis* L. – Алтея лікарська. На вологих лу-ках, серед чагарників у заплаві р. Десна. ДН (р); археофіт; Temp-Sm; Eu-wAs; Mz; чагарн.
259. (242) *Malva neglecta* Wallr. – Калачики непомітні. Уздовж доріг, біля житла. СБ (с); НВ (с); археофіт; Temp-M; Eu-As; Ks/Mz; рудер.

Euphorbiaceae Juss. – Молочайні

260. *Euphorbia helioscopia* L. – Молочай соняшний. Біля житла. СБ (о); археофіт; B-M; Cp; Mz/Ks; сеget.
261. (243) *Euphorbia palustris* L. – Молочай болотяний. У заплаві р. Десна на луках та в чагарниках. ДН (с); Temp-Sm; Eu; Mz/Hg; чагарн.
262. *Euphorbia villosa* Waldst. & Kit. – Молочай оголений. На уз-ліссях та луках. СБ (р); Eu-wAs; Eu-wAs; Ks/Mz; узл.
263. (244) *Euphorbia virgata* Waldst. & Kit. (*Euphorbia virgultosa Klokov*) – Молочай лозний. На сухих луках, вздовж доріг. СБ (с); НВ (с); СГ (с); ДН (с); апофіт; Temp-Sm; Eu-wAs; Mz; лук сух; KW.
264. (245) *Mercurialis perennis* L. – Переліска багаторічна. У широ-колистяних лісах. СБ (о); СГ (с); Temp; Eu; Mz; ліс шрл; KW.

Grossulariaceae DC. – Агрисові

265. (246) *Grossularia uva-crispa* (L.) Mill. (*subsp. reclinata* (L.) Mill.) – Агрис звичайний. У лісах, на узліссях, серед чагарників. СБ (р); НВ (р); Temp-Sm; Eu; Mz; ліс шрл.
266. (247) *Ribes nigrum* L. – Смородина чорна. У вільшнях. НВ (р); СГ (р); ДН (с); B-Sm; Eu-As; Mz/Hg; ліс бол.

Crassulaceae DC. – Товстолисті

267. (248) *Hylotelephium polonicum* (Blocki) Holub (*Sedum ruprechtii* (Jalas) Omelcz.) – Гілотелефіум польський. У соснових, міша-них та світлих листяних лісах, на узліссях. НВ (р); СГ (с); ДН (с); B-Sm; Eu-As; Ks/Mz; ліс хв.
268. (249) *Hylotelephium triphyllum* (Haw.) Holub (*Sedum purpureum* (L.) Schult.) – Гілотелефіум трилистий (Г. пурпуровий). На заплавних луках, у чагарниках, по високих берегах водойм. ДН (з); B-Sm; Eu-As; Ks/Mz; чагарн.

269. (250) *Jovibarba globifera* (L.) J.Parn. (*Jovibarba sobolifera* (Sims.) Opiz) – Борідник куленосний. У сухих соснових лісах. Природна популяція займає кілька гектарів за 1 км на захід від с. Улиця і складається з кількох локусів. У населених пунктах висаджується на кладовищах. СБ (о); НВ (о); СГ (о); Temp; Eu; Ks; ліс хв; KW.
270. (251) *Sedum acre* L. – Очиток їдкий. По сухих піщаних місцях, на сухих луках. РЛ (р); СБ (с); НВ (с); СГ (с); ДН (с); В-Sm; Eu; Mz/Ks; бор.
271. (252) *Sempervivum ruthenicum* Schnittsp. & C.B.Lehm. – Молодило руське. У сухих соснових лісах, на узліссях, у населених пунктах – на кладовищах. СБ (о); СГ (о); Temp; Eu; Ks; ліс хв.

Saxifragaceae Juss. – Ломикаменеві

272. (253) *Chrysosplenium alternifolium* L. – Жовтяниця черговоліста. У вільшняках, чагарниках, по берегах струмків. СБ (с); СГ (с); ДН (с); Arct-Temp; Cp; Mz/Hg; ліс бол; KW.

Rosaceae Juss. – Розовітні

273. (254) *Agrimonia eupatoria* L. – Парило звичайне. У світлих лісах, на узліссях та пасовищах. СБ (р); ДН (р); геміапофіт; Temp-M; Eu; Mz; лук.
274. (255) *Agrimonia pilosa* Ledeb. – Парило волосисте. У світлих лісах, на узліссях, на луках. СГ (р); ДН (р); В-M; Eu-As; Mz; узл; KW.
275. (256) *Agrimonia procera* Wallr. – Парило високе. У світлих лісах, на узліссях, на луках. СБ (р); СГ (р); ДН (р); В-Sm; Eu; Mz; узл; KW.
276. *Alchemilla glaucescens* Wallr. – Приворотень сизуватий. На сухих луках. СБ (о); В-Sm; Eu; Mz; лук.
277. (257) *Alchemilla micans* Buser – Приворотень вилюкующий. На сирих луках, узліссях, серед чагарників. СГ (с); ДН (р); В-Temp; Eu-wAs; Hg/Mz; лук бол; LWKS.
278. (258) *Alchemilla monticola* Opiz – Приворотень гірський. На сухих луках. СГ (с); ДН (р); В-Temp; Eu-wAs; Mz; лук; LWKS.
279. (259) *Alchemilla vulgaris* L. aggr. – Приворотень звичайний. На луках. СГ (с); ДН (с); Mz; лук; LWKS.
280. (260) *Amelanchier ovalis* Medik. – Ірга овальна. У світлих соснових лісах, на узліссях. НВ (р); ДН (с); кенофіт; Temp-M; Eu; Ks/Mz; узл.

281. (261) *Aronia melanocarpa* (Michx.) Elliot – Аронія чорноплідна. Інтродуцент. Використовується для створення підліску в лісових культурах. Самовідновлення незадовільне. СГ (о); Temp; Am; Mz.
282. (262) *Cerasus fruticosa* (Pall.) Woronow – Вишня кущова, степова. На узліссях. ДН (о); Temp-M; Eu-wAs; Ks/Mz; узл.
283. (263) *Cerasus vulgaris* Mill. – Вишня звичайна. Здичавіла біля житла. СБ (р); НВ (р); СГ (о); ДН (о); археофіт; дичавіє; Mz.
284. *Crataegus curvisepala* Lindm. – Глід кривочашечковий. Біля житла. СБ (о); Temp-Sm; Eu; Mz; узл.
285. (264) *Filipendula denudata* (J.Presl & C.Presl) Fritsch – Гадючник оголений. На вологих луках, узліссях, по чагарниках, у сирих лісах. СГ (з); ДН (з); В-Sm; Eu-As; Hg/Mz; ліс бол.
286. (265) *Filipendula ulmaria* (L.) Maxim. – Гадючник в'язолистий. На вологих луках, узліссях, по чагарниках, у сирих лісах. СБ (с); НВ (с); СГ (з); ДН (з); В-Sm; Eu-As; Hg/Mz; лук бол.
287. (266) *Filipendula vulgaris* Moench – Гадючник звичайний. На остепнених луках, у світлих лісах, на узліссях. НВ (р); СГ (р); ДН (с); Temp-Sm; Eu-wAs; Ks/Mz; лук сух; KW.
288. (267) *Fragaria vesca* L. – Суниця лісова. У світлих лісах, на узліссях та галявинах. СБ (с); НВ (р); СГ (з); ДН (с); В-Sm; Eu-wAs; Mz; ліс хв; KW.
289. *Fragaria virginiana* Duchesne – Суниця віргінська. Здичавіла біля житла. СБ (о); кенофіт; Mz; дичавіє.
290. (268) *Fragaria viridis* Duchesne – Суниця зелені, полуниця. На остепнених луках, по узліссях. СБ (р); ДН (р); Temp-Sm; Eu-wAs; Ks/Mz; лук сух.
291. (269) *Geum aleppicum* Jacq. – Гравілат алепський. У світлих лісах, серед чагарників, на узбіччях доріг. НВ (с); СГ (р); ДН (р); евапофіт; В-Sm; Cp; Mz; рудер.
292. (270) *Geum rivale* L. – Гравілат річковий. На вологих луках, серед чагарників. СБ (с); НВ (с); СГ (с); ДН (с); Arct-Temp; Cp; Mz/Hg; лук бол; KW.
293. (271) *Geum urbanum* L. – Гравілат міський. У світлих лісах, серед чагарників, на луках та порушених місцях, біля житла. СБ (с); НВ (с); СГ (с); ДН (с); геміапофіт; В-M; Eu-wAs; Hg/Mz; лук.
294. (272) *Malus domestica* Borkh. – Яблуня домашня. Здичавіла біля житла. НВ (о); ДН (о); археофіт; дичавіє; Mz.
295. (273) *Malus sylvestris* Mill. – Яблуня лісова. У мішаних та листяних лісах, на узліссях. СГ (р); ДН (р); Temp-M; Eu; Mz; ліс шрл.

296. (274) *Padus avium* Mill. – Черемха звичайна. У сирих лісах, серед чагарників. СБ (с); НВ (р); СГ (с); ДН (с); В-Sm; Eu-As; Mz/Hg; ліс бол.
297. (275) *Physocarpus opulifolius* (L.) Maxim. – Пухироплідник калинолистий. Інтродуцент. У садах, парках, використовується для створення підліску в лісових культурах. Самовідновлення незадовільне. НВ (о); СГ (о); Temp-Sm; Am; Mz.
298. (276) *Potentilla alba* L. – Перстач білий. Відоме одне місцезнаходження на узліссі дубового лісу на боровій терасі в ур. «Очкинська дача» за 4 км на пн. від с. Очкине. ДН (о); Temp; Eu; Mz; узл.
299. (277) *Potentilla anserina* L. – Перстач гусячий. На вологих луках, по пасовищах. СБ (с); НВ (с); СГ (р); ДН (с); геміапофіт; В-Sm; Ср; Mz; лук бол; KW.
300. (278) *Potentilla argentea* L. – Перстач сріблястий. Біля доріг, на луках, біля житла. СБ (з); НВ (з); СГ (с); ДН (с); евапофіт; В-Sm; Eu-wAs; Ks/Mz; лук сух.
301. (279) *Potentilla canescens* Besser – Перстач сивуватий. На сухих луках. ДН (о); геміапофіт; Temp-M; Eu; Mz/Ks; лук сух.
302. (280) *Potentilla collina* Wibel – Перстач горбкуватий. На луках, узліссях. СГ (о); Temp-Sm; Eu; Mz/Ks; узл.
303. (281) *Potentilla erecta* (L.) Raeusch. – Перстач прямостоячий (Калган). На торф'янистих луках, по краях боліт, у світлих вологих мішаних та хвойних лісах. СБ (р); НВ (с); СГ (з); ДН (с); В-Temp; Eu-wAs; Mz; лук бол; KW.
304. (282) *Potentilla goldbachii* Rupr. – Перстач Гольдбаха. На лісових галявинах, серед чагарників. СГ (р); В-Temp; Eu-wAs; Mz; узл.
305. (283) *Potentilla intermedia* L. – Перстач середній. Біля доріг, на узліссях, порушених місцях. СБ (с); НВ (с); СГ (р); ДН (с); геміапофіт; В-Temp; Eu; Ks/Mz; рудер.
306. (284) *Potentilla neglecta* Baumg. (*Potentilla impolita* Wahlenb.) – Перстач непомічений. На сухих луках, вздовж доріг. СБ (з); НВ (з); СГ (с); ДН (с); евапофіт; В-Sm; Eu-wAs; Ks/Mz; лук сух; KW.
307. (285) *Potentilla norvegica* L. – Перстач норвезький. На вологих піщаних місцях, у посівах. РЛ (р); НВ (р); СГ (с); ДН (с); евапофіт; В-M; Ср; Mz; лук.
308. (286) *Potentilla palustris* (L.) Scop. (*Comarum palustre* L.) – Перстач болотний. На низинних болотах, у чагарниках. СБ (р); СГ (з); ДН (с); Arct-Temp; Ср; Hg; бол евтр; KW.
309. (287) *Potentilla reptans* L. – Перстач повзучий. На сирих місцях, на луках, серед чагарників. СБ (р); ДН (с); В-Sm; Ср; Mz; лук.

310. *Potentilla supina* L. – Перстач лежачий. Уздовж залізниці. СБ (о); евапофіт; В-Strop; Ср; Mz; рудер.
311. (288) *Potentilla thyrsiflora* Huels. ex Zimmeter – Перстач пірамідоквітковий. На пісках, по узліссях соснових лісів, вздовж доріг. СБ (с); НВ (с); СГ (р); ДН (с); геміапофіт; Temp-Sm; Eu; Ks/Mz; бор.
312. (289) *Prunus domestica* L. – Слива домашня. Здичавіла біля житла. СБ (р); НВ (р); СГ (о); ДН (о); Mz; археофіт; дичавіє.
313. *Prunus spinosa* L. – Слива колюча (Терен). Біля житла, дичавіє. СБ (р); Temp-Sm; Eu; Ks/Mz.
314. (290) *Pyrus communis* L. – Груша звичайна. У світлих лісах, на узліссях, луках, біля житла. СБ (с); НВ (с); СГ (с); ДН (с); Temp-M; Eu; Mz; ліс шрл.
315. (291) *Rosa biserrata* Mérat (*Rosa dumalis* Bechst.) – Шипшина двошпичаста. На узліссях. СГ (о); Temp-Sm; Eu; Mz; узл.
316. (292) *Rosa majalis* Herrm. – Шипшина травнева. На узліссях. НВ (р); СГ (р); ДН (с); В-Sm; Eu-wAs; Mz; узл.
317. (293) *Rosa rugosa* Thunb. – Шипшина зморшкувата. Біля житла. НВ (о); В-Sm; оAs; Mz; дичавіє.
318. (294) *Rosa villosa* L. (*Rosa pomifera* Herrm.) – Шипшина волохата. На луках, на узліссях. ДН (о); В-Sm; Eu; Ks/Mz; узл.
319. (295) *Rubus caesius* L. – Ожина сиза (О. звичайна). У сирих лісах, чагарниках, у заплавах річок. СБ (с); НВ (с); СГ (с); ДН (с); В-M; Eu-wAs; Mz; ліс бол.
320. (296) *Rubus idaeus* L. – Малина. У хвойних, мішаних та світлих листяних лісах, на вирубках. СБ (с); НВ (с); СГ (з); ДН (с); В-Temp; Ср; Mz; ліс хв; KW.
321. (297) *Rubus nessensis* W.Hall – Ожина несійська (Ведмежина). У хвойних та мішаних лісах. СБ (р); НВ (р); СГ (с); ДН (р); Temp; Eu; Mz; ліс хв; KW.
322. (298) *Rubus saxatilis* L. – Костяниця. У хвойних, мішаних та світлих листяних лісах. СБ (р); СГ (з); ДН (с); В-Temp; Eu-As; Mz; ліс хв; KW.
323. (299) *Sanquisorba officinalis* L. – Родовик лікарський. На вологих луках. СБ (р); СГ (с); ДН (с); апофіт; Arct-Sm; Eu-As; Mz; лук бол.
324. (300) *Sorbus aucuparia* L. – Горобина звичайна. У хвойних, мішаних та листяних лісах, серед чагарників. СБ (с); НВ (с); СГ (з); ДН (с); Arct-Temp; Eu; Mz; ліс хв.
325. *Spiraea media* F.Schmidt – Таволга середня. Інтродуцент. Здичавіла біля житла. Самовідновлення незадовільне. СБ (о); В-Temp; Eu-As; Ks/Mz.

326. *Spiraea salicifolia* L. – Таволга верболиста. Інтродуцент. Здичавіла біля житла. Самовідновлення незадовільне. СБ (о); В; Аs; Мz.

Fabaceae Lindl. – Бобові

327. (301) *Amorpha fruticosa* L. – Аморфа кущова. Інтродуцент. Відоме одне місцезнаходження у сосновому лісі зеленомоховому у кв. 91 Старогутського лісництва. Самовідновлення незадовільне. СГ (о); кенофіт; Am; Ks/Mz.

328. (302) *Anthyllis macrocephala* Wender. – Заяча конюшина багатоліста. На сухих луках та пасовищах. СБ (о); ДН (о); В-М; Eu; Ks/Mz; лук сух.

329. (303) *Astragalus glycyphyllos* L. – Астрагал солодколистий. У світлих лісах, на узліссях. СБ (о); НВ (р); СГ (о); Temp-Sm; Eu; Мz; узл.

330. (304) *Caragana arborescens* Lam. – Карагана дерев'яниста. Інтродуцент. У садах і парках. Дичавіє. Використовується для створення підліску в культурах сосни звичайної. Самовідновлення незадовільне. СБ (р); НВ (р); СГ (о); ДН (р); Temp-Sm; Eu-As; Мz.

331. (305) *Chamaecytisus ruthenicus* (Fisch. ex Wol.) Klásková – Зіновать руська. У сухих соснових лісах, на узліссях. СБ (р); НВ (с); СГ (з); ДН (з); Temp-Sm; Eu; Ks/Mz; узл.

332. (306) *Genista germanica* L. – Дрік германський. Відоме одне місцезнаходження на вирубці у кв. 34 Старогутського лісництва. СГ (о); Temp; Eu; Ks/Mz; узл; KW.

333. (307) *Genista tinctoria* L. – Дрік фарбувальний. У світлих сухих лісах, на галявинах. СБ (с); НВ (с); СГ (з); ДН (з); Temp-Sm; Eu-As; Ks/Mz; узл.

334. (308) *Lathyrus palustris* L. – Чина болотна. На вологих луках, серед чагарників. СГ (р); ДН (с); В-Sm; Ср; Мz/Hg; лук бол; KW.

335. (309) *Lathyrus pratensis* L. – Чина лучна. На луках, серед чагарників. СБ (р); НВ (с); СГ (с); ДН (с); апофіт; В-Sm; Eu-As; Мz; лук; KW.

336. (310) *Lathyrus sylvestris* L. – Чина лісова. На узліссях, у світлих листяних лісах, чагарниках. НВ (о); ДН (о); Temp; Eu; Мz; узл.

337. (311) *Lathyrus tuberosus* L. – Чина бульбиста. На узбіччях доріг, по узліссях. СБ (р); НВ (р); ДН (р); археофіт; Temp-Sm; Eu-wAs; Ks/Mz; рудер.

338. (312) *Lathyrus vernus* (L.) Bernh. – Чина весняна. У тінистих мішаних та листяних лісах. СБ (о); СГ (с); ДН (р); В-Sm; Eu-wAs; Мz; ліс прл.

339. (313) *Lotus arvensis* Pers. – Лядвенець польовий. На луках, узліссях, по узбіччях доріг. СБ (с); НВ (с); СГ (з); ДН (з); геміапофіт; Temp-M; Eu-As; Мz; лук; KW.

340. (314) *Lotus ucrainicus* Klovov – Лядвенець український. На луках, узліссях, по узбіччях доріг. СБ (с); НВ (с); СГ (з); ДН (з); геміапофіт; Temp-M; Eu-As; Мz; лук.

341. (315) *Lupinus luteus* L. – Люпин жовтий. Уздовж доріг, біля житла. НВ (о); ДН (о); кенофіт; дичавіє; Мz.

342. (316) *Lupinus polyphyllus* Lindl. – Люпин багатолістий. На полях, вздовж доріг. Активно вкорінюється в природні рослинні угруповання. СБ (р); НВ (р); СГ (р); ДН (р); кенофіт; Temp-M; Am; Мz; узл.

343. (317) *Medicago falcata* L. aggr. – Люцерна серповидна. На сухих луках. СБ (с); СГ (р); геміапофіт; Temp-Sm; Eu-As; Мz; лук сух.

344. (318) *Medicago lupulina* L. – Люцерна хмелевидна. На луках, узліссях, порушених місцях. РЛ (р); СБ (с); НВ (с); СГ (с); ДН (з); евапофіт; Temp-M; Eu-As; Мz; лук.

345. (319) *Medicago sativa* L. – Люцерна посівна. Біля житла, вздовж залізниці. СБ (р); НВ (р); кенофіт; Temp-M; Eu-As; Мz/Ks; рудер.

346. (320) *Melilotus albus* Medik. – Буркун білий. На луках, порушених місцях, вздовж доріг. СБ (с); НВ (с); СГ (о); ДН (р); евапофіт; Temp-M; Eu-wAs; Ks/Mz; лук.

347. (321) *Melilotus officinalis* (L.) Pall. – Буркун лікарський (Б. лікарський). На луках, порушених місцях, вздовж доріг. СБ (с); НВ (с); СГ (р); ДН (р); евапофіт; В-М; Eu-wAs; Ks/Mz; лук.

348. (322) *Robinia pseudoacacia* L. – Робінія звичайна. Інтродуцент. У складі лісових культур. Спостерігається активне самовідновлення. НВ (с); СГ (р); кенофіт, Temp-M; Eu-Am; Мz.

349. (323) *Securigera varia* (L.) Lassen (*Coronilla varia* L.) – В'язіль барвистий. На луках, серед чагарників, у світлих листяних лісах. ДН (р); апофіт; Temp-Sm; Eu; Ks/Mz; узл.

350. (324) *Trifolium alpestre* L. – Конюшина альпійська. У світлих лісах, на узліссях. СБ (о); НВ (о); СГ (с); Temp-Sm; Eu; Ks/Mz; узл.

351. (325) *Trifolium arvense* L. – Конюшина польова. На сухих порушених луках, вздовж доріг, у посівах, на пісках. РЛ (с); СБ (с); НВ (с); СГ (с); ДН (с); апофіт; В-М; Eu-wAs; Ks/Mz; рудер.

352. (326) *Trifolium aureum* Pollich – Конюшина золотиста. На сухих луках, вздовж доріг, у посівах. СГ (с); апофіт; Темр; Еу; Кs/Mz; рудер.
353. (327) *Trifolium campestre* Schreb. – Конюшина рівнинна. На сухих порушених луках, вздовж доріг, у посівах, на пісках. НВ (с); СГ (с); геміапофіт; Темр-М; Еу-wAs; Мz; бор.
354. (328) *Trifolium hybridum* L. – Конюшина гібридна. На вологих луках, по узліссях, узбіччях доріг. СБ (с); НВ (с); СГ (с); ДН (с); кенофіт; Темр-См; Еу; Нg/Mz; лук.
355. (329) *Trifolium medium* L. – Конюшина середня. У світлих лісах, на узліссях, по узбіччях доріг. СГ (р); ДН (с); В-М; Еу-wAs; Мz; лук.
356. (330) *Trifolium montanum* L. – Конюшина гірська. У світлих лісах, на узліссях. СБ (о); ДН (р); Темр-См; Еу-wAs; Кs/Mz; узл.
357. (331) *Trifolium pratense* L. – Конюшина лучна. На луках. СБ (с); НВ (с); СГ (с); ДН (с); В-См; Еу-As; Мz; лук.
358. (332) *Trifolium repens* L. – Конюшина повзуча (К. біла). На луках, по узбіччях доріг. РЛ (с); СБ (з); НВ (з); СГ (с); ДН (с); евапофіт; Аркт-См; Ср; Мz; лук.
359. (333) *Trifolium spadiceum* L. – Конюшина темно-каштанова. На узліссях, сухих луках. СБ (о); СГ (р); апофіт; В-Темр; Еу; Нg/Mz; узл; КW.
360. (334) *Vicia angustifolia* Reichard – Горошок вузьколистий. У посівах, по перелогах, на луках, узліссях. РЛ (с); СГ (р); ДН (с); кенофіт; Темр-М; Еу; Кs/Mz; сеget; КWHA.
361. (335) *Vicia cassubica* L. – Горошок кашубський. У світлих лісах, на узліссях. СГ (р); Темр; Еу; Кs/Mz; узл; КW.
362. (336) *Vicia cracca* L. – Горошок мишачий. На луках, по узліссях. СБ (с); НВ (с); СГ (с); ДН (с); геміапофіт; В-См; Еу-As; Мz; лук; КW.
363. (337) *Vicia hirsuta* (L.) S.F.Gray – Горошок шорсткий. На сухих луках, перелогах, у посівах. НВ (р); археофіт; В-М; Еу-As; Кs/Mz; сеget.
364. (338) *Vicia sepium* L. – Горошок плотовий. У мішаних і листяних лісах, на узліссях. СБ (р); НВ (р); СГ (с); ДН (с); геміапофіт; В-См; Еу-wAs; Мz; ліс шрл.
365. (339) *Vicia tenuifolia* Roth – Горошок тонколистий. На сухих луках, серед чагарників. СБ (с); НВ (с); СГ (с); ДН (с); геміапофіт; В-М; Еу-wAs; Кs/Mz; лук.
366. (340) *Vicia tetrasperma* (L.) Schreb. – Горошок чотиринасінний. На сухих луках, по узліссях, у світлих лісах. СБ (с); СГ (с); ДН (с); археофіт; Темр-М; Еу-As; Мz; лук сух; КW.

367. (341) *Vicia villosa* Roth – Горошок волохатий. У посівах, на перелогах, вздовж доріг. СБ (с); СГ (с); ДН (с); археофіт; Темр-М; Еу-wAs; Кs/Mz; рудер.

Lythraceae J.Sit.-Hil. – Плакунові

368. (342) *Lythrum salicaria* L. – Плакун верболистий. По берегах річок, на евтрофних болотах, серед чагарників. СБ (с); НВ (с); СГ (з); ДН (з); В-М; Ср; Мz/Hg; бол евтр; КW.
369. (343) *Lythrum virgatum* L. – Плакун прутувидний. На запла-вних луках, по берегах водойм. ДН (з); Темр-М; Еу-wAs; Мz/Hg; лук бол.
370. (344) *Peplis portula* L. – Щебрик звичайний. На вологих піс-них ґрунтах. НВ (р); СГ (р); ДН (с); В-См; Ср; Нg/Mz; алюв; КW.

Onagraceae Juss. – Онагрові

371. (345) *Chamaerion angustifolium* (L.) Holub – Хамерій вузько-листий. На вирубках, узліссях, серед чагарників. РЛ (р); СБ (р); НВ (с); СГ (с); ДН (с); апофіт; Аркт-М; Ср; Мz; узл; КW.
372. (346) *Circaea alpina* L. – Цирцея альпійська. На вологих міс-цях у листяних і хвойних лісах. СГ (р); ДН (р); В-Темр; Ср; Нg/Mz; ліс хв; КW.
373. (347) *Circaea lutetiana* L. – Цирцея звичайна. У тінистих лі-стяних, іноді хвойних лісах. ДН (с); Темр; Ср; Нg/Mz; ліс бол.
374. (348) *Epilobium adenocaulon* Hausskn. – Зніт залозистостебло-вий. На вологих місцях, по берегах водойм. СБ (с); СГ (с); ДН (с); кенофіт; В-Темр; Ср; Нg/Mz; чагарн.
375. (349) *Epilobium hirsutum* L. – Зніт шорсткий. На заболочених берегах річок, сирих луках, у чагарниках. СБ (р); НВ (р); ДН (с); В-М; Еу-wAs; Нg/Mz; ліс бол.
376. (350) *Epilobium montanum* L. – Зніт гірський. По сирих і тіни-стих місцях у лісах, серед чагарників. СГ (р); апофіт; В-См; Еу-wAs; Мz; чагарн; КW.
377. (351) *Epilobium palustre* L. – Зніт болотний. На низинних бо-лотах, по сирих берегах водойм. СБ (р); НВ (р); СГ (с); ДН (с); Аркт-М; Ср; Мz/Hg; бол евтр; КW.
378. (352) *Epilobium parviflorum* Schreb. – Зніт дрібноквітковий. На вологих і болотистих місцях по берегах водойм та боліт. ДН (р); апофіт; Темр-М; Еу-wAs; Нg/Mz; лук бол; КW.
379. (353) *Epilobium pseudorubescens* A.K.Skvortsov (*Epilobium rubescens* Rydb.) – Зніт несправжньочервонуватий. Біля житла,

по берегах водойм, на узбіччях доріг. СБ (с); ДН (с); кенофіт; Темр; Ам; Мз; чагарн; КВ.

380. (354) *Epilobium roseum* Schreb. – Зніт рожевий. У тінистих вологих місцях. ДН (с); Темр-М; Еу; Нг/Мз; чагарн.
381. (355) *Epilobium myrnum* Boiss. & Balansa (*Epilobium nervosum* Boiss. et Buhse) – Зніт ізмірський. На вологих місцях, у чагарниках. СГ (с); ДН (с); В-Темр; Еу-вАс; Мз; чагарн; КВ.
382. *Epilobium tetragonum* L. – Зніт чотиригранний. На заплавлених луках, по берегах річок, у чагарниках. СБ (с); апофіт; В-М; Ср; Нг/Мз; ліс бол.
383. (356) *Oenothera biennis* L. – Енотера дворічна. На піщаних ґрунтах у складі рудеральних рослинних угруповань. РЛ (р); СБ (с); НВ (с); СГ (с); ДН (с); кенофіт; Темр-М; Ср; Мз; рудер; КВ.
384. (357) *Oenothera rubricaulis* Klebahn – Енотера червоностеблова. На піщаних ґрунтах у складі рудеральних рослинних угруповань. СБ (с); НВ (с); ДН (с); кенофіт; Темр-М; Еу-Ам; Мз; рудер.

Trapaceae Dumort. – Водяногоріхові

385. (358) *Trapa natans* L. – Водяний горіх плаваючий (формовий склад не визначений). У озерах та затоках р. Десна. ДН (о); Темр-Троп; Еу-Ас; Нд; вод.

Haloragaceae R.Br. – Столисникові

386. (359) *Myriophyllum spicatum* L. – Водопериця колосиста. У стоячих і повільно текучих водоймах. ДН (с); Рз; Ср; Нд; вод.
387. (360) *Myriophyllum verticillatum* L. – Водопериця кільчаста. У стоячих і повільно текучих водоймах. ДН (с); Рз; Ср; Нд; вод.

Hippuridaceae Link – Водянососонкові

388. (361) *Hippuris vulgaris* L. (*Hippuris lanceolata* Retz.) – Водяна сосонка звичайна. По берегах водойм. ДН (с); Аркт-См; Ср; Нг; прибр-водн.

Aceraceae Juss. – Кленові

389. (362) *Acer campestre* L. – Клен польовий. У листяних лісах. У м. Середина-Буда відомий із лісопарку «Мирщина». СБ (о); СГ (о); Темр-См; Еу; Мз; ліс шрл.

390. (363) *Acer negundo* L. – Клен ясенolistий. У садах, парках, по берегах річок, на порушених місцях. СБ (с); НВ (с); СГ (р); ДН (р); кенофіт; Темр-М; Ам; Мз; рудер.
391. (364) *Acer platanoides* L. – Клен гостролистий. У листяних лісах. СБ (р); НВ (о); СГ (з); ДН (с); Темр-См; Еу; Мз; ліс шрл.
392. (365) *Acer tataricum* L. – Клен татарський. На узліссях листяних та мішаних лісів. СГ (о); Темр-См; Еу; Мз; ліс шрл.

Hippocastanaceae DC. – Гіркокаштанові

393. *Aesculus hippocastanum* L. – Гіркокаштан звичайний. Біля житла. СБ (р); кенофіт; См-М; Еу; Мз; дичавіє.

Linaceae DC. ex S.F.Gray – Льонові

394. (366) *Linum catharticum* L. – Льон проносний. На вологих луках. СГ (с); ДН (р); В-См; Еу-вАс; Мз; лук бол; КВ.

Oxalidaceae R.Br. – Квасеницеві

395. (367) *Xanthoxalis stricta* (L.) Small (*Xanthoxalis fontana* (Bunge) Holub) – Ксантоксалис прямостояча. На лісових дорогах, біля житла. СБ (с); СГ (р); кенофіт; В-М; Ср; Мз; рудер; КВ.

Geraniaceae Juss. – Геранієві

396. (368) *Erodium cicutarium* (L.) L'Her. – Грабельки звичайні. На полях, перелогах, вздовж доріг. РЛ (с); СБ (с); НВ (с); СГ (с); ДН (с); евапофіт; Рз; Еу-Ас; Мз/Кс; сеget.
397. (369) *Geranium palustre* L. – Герань болотна. На торф'янистих луках, сирих узліссях, серед чагарників. СБ (р); СГ (р); ДН (р); Темр; Еу; Мз/Нг; чагарн.
398. *Geranium pratense* L. – Герань лучна. На луках, серед чагарників. СБ (р); апофіт; В-См; Еу-Ас; Мз; лук; КВ.
399. (370) *Geranium pusillum* L. – Герань маленька. Біля житла, у складі рудеральних рослинних угруповань, біля доріг. РЛ (с); СБ (с); НВ (с); СГ (р); ДН (с); археофіт; В-См; Еу-Ас; Кс/Мз; рудер.
400. (371) *Geranium robertianum* L. – Герань Робертова. У хвойних та мішаних лісах. СГ (з); ДН (с); Темр; Еу-Ас; Мз; ліс хв; КВ.
401. (372) *Geranium sanguineum* L. – Герань криваво-червона. У світлих соснових, мішаних та листяних лісах, на узліссях. СГ (р); ДН (р); Темр-См; Еу; Кс/Мз; узл; КВ.

402. (373) *Geranium sibiricum* L. – Герань сибірська. На смітниках, вздовж залізниці. СБ (с); НВ (с); кенофіт; Temp-M; Eu-As; Mz; рудер.
403. (374) *Geranium sylvaticum* L. – Герань лісова. У листяних та мішаних лісах, чагарниках. СГ (р); Arct-Temp; Eu-As; Mz; ліс шрл; KW.

Balsaminaceae A.Rich. – Бальзамінові

404. *Impatiens glandulifera* Royle – Розрив-трава залозиста. Здичавіла біля житла. СБ (о); кенофіт; Temp-Trop; As; Hg/Mz; рудер; KW.
405. (375) *Impatiens noli-tangere* L. – Розрив-трава звичайна. На вологих місцях у лісах. СБ (с); НВ (с); СГ (с); ДН (с); евапофіт; B-Sm; Cp; Hg/Mz; ліс бол; KW.
406. (376) *Impatiens parviflora* DC. – Розрив-трава дрібноквіткова. У тінистих і вологих місцях, на порушеннях. СБ (с); НВ (с); СГ (с); ДН (с); кенофіт; Temp-M; Eu-wAs; Mz; рудер; KW.

Polygalaceae R.Br. – Китяткові

407. (377) *Polygala comosa* Schkuhr – Китятки чубаті. На луках, лісових галявинах. СГ (с); ДН (с); B-Sm; Eu-As; Ks/Mz; лук; KW.
408. (378) *Polygala vulgaris* L. – Китятки звичайні. На вологих луках. СГ (р); B-M; Eu; Mz; лук бол; KW.
409. (379) *Polygala wolfgangiana* Besser ex Ledeb. – Китятки Вольфганга. На луках, по узліссях. СГ (р); Temp; Eu; Mz; лук.

Cornaceae Dumort. – Деренові

410. (380) *Swida sanguinea* (L.) Opiz – Свидина кров'яна. У лісах, серед чагарників. СГ (р); ДН (с); Temp-Sm; Eu; Mz; ліс шрл.

Apiaceae Lindl. – Зонтичні

411. (381) *Aegopodium podagraria* L. – Яглиця звичайна. У листяних та мішаних лісах. СБ (р); НВ (р); СГ (с); ДН (с); апофіт; B-Temp; Eu-wAs; Hg/Mz; ліс шрл.
412. *Anethum graveolens* L. – Кріп звичайний. На городах, смітниках. СБ (р); кенофіт; Temp-M; Eu; Mz; дичавіє.
413. (382) *Angelica sylvestris* L. – Дудник лісовий. На вологих луках, у сирих лісах. СБ (р); НВ (р); СГ (с); ДН (с); Arct-Temp; Eu-As; Mz/Hg; ліс бол.

414. (383) *Anthriscus sylvestris* (L.) Hoffm. – Буги́ла лісова. У лісах, серед чагарників, біля житла. СБ (с); НВ (с); СГ (р); ДН (с); апофіт; Arct-M; Eu; Mz; чагарн.
415. (384) *Carum carvi* L. – Кмин звичайний. На луках, узліссях, вздовж доріг. СБ (с); СГ (р); ДН (с); апофіт; B-Temp; Eu-As; Mz; лук; KW.
416. *Chaerophyllum prescottii* DC. – Бутень Прескотта. На узбіччях доріг. СБ (р); геміапофіт; B-M; Eu-As; Mz; рудер.
417. (385) *Cicuta virosa* L. – Цику́та отруйна. У вільшняках, на низинних болотах, вологих луках. НВ (р); СГ (с); ДН (с); B-Temp; Cp; Hg; ліс бол.
418. (386) *Cnidium dubium* (Schkuhr) Thell. – Стожильник сумнівний. У світлих лісах, у вологих низинах, на вологих луках. СГ (р); Temp-Sm; Eu-As; Mz/Hg; лук бол.
419. *Conium maculatum* L. – Болиголов плямистий. Вздовж доріг, на смітниках. СБ (с); археофіт; B-M; Eu-As; Mz; рудер.
420. (387) *Daucus carota* L. – Морква дика. На луках, серед чагарників, у складі рудеральних рослинних угруповань. СБ (с); НВ (с); СГ (р); ДН (с); евапофіт; Temp-M; Eu-As; Ks/Mz; лук; KW.
421. *Eryngium planum* L. – Миколайчики плоскі. На сухих луках. СБ (р); апофіт; Temp-M; Eu-wAs; Ks/Mz; лук сух.
422. (388) *Heracleum sibiricum* L. – Борщівник сибірський. У лісах, серед чагарників, на луках. СБ (р); СГ (р); геміапофіт; B-Sm; Eu; Hg/Mz; чагарн.
423. *Levisticum officinale* W.D.J.Koch – Любисток лікарський. Біля житла. СБ (р); кенофіт; Temp-M; Eu-As; Mz; дичавіє.
424. (389) *Oenanthe aquatica* (L.) Poir. – Омег водяний. На болотах, по берегах водойм. СБ (с); НВ (с); СГ (с); ДН (с); Temp-M; Eu-wAs; Hd; прибр-водн.
425. (390) *Pastinaca sativa* L. – Пастернак посівний. Біля житла. НВ (р); евапофіт; B-M; Eu-wAs; Mz; рудер.
426. *Pastinaca sylvestris* Mill. – Пастернак дикий. Біля житла. СБ (с); геміапофіт; Temp-M; Eu-wAs; Mz; чагарн.
427. (391) *Peucedanum oreoselinum* (L.) Moench – Смодь гірська. У сухих соснових лісах. НВ (р); СГ (з); ДН (с); Temp; Eu; Ks/Mz; ліс хв.
428. (392) *Peucedanum palustre* (L.) Moench – Смодь болотна. На низинних болотах та заболочених луках. СБ (р); НВ (р); СГ (с); ДН (с); B-Sm; Eu-wAs; Hg; бол евтр.
429. (393) *Pimpinella saxifraga* L. – Бедринець ломикаменевий. У світлих лісах, на узліссях і лісових галявинах. СБ (с); НВ (р); СГ (р); геміапофіт; B-Sm; Eu-wAs; Ks/Mz; узл.

430. (394) *Selinium carvifolia* (L.) L. – Гірча кминолиста. На узліссях, вологих луках. СГ (с); ДН (з); Temp-Sm; Eu; Hg/Mz; узл.; KW.
431. (395) *Sium latifolium* L. – Вех широколистий. На болотах, по берегах водойм. НВ (р); ДН (с); B-Sm; Eu-wAs; Hg; прибр.-водн.
432. (396) *Torilis japonica* (Houtt.) DC. – Ториліс японський. На лісових галявинах, по узліссях, вздовж доріг, біля житла. СБ (с); НВ (с); СГ (р); ДН (с); апофіт; Temp-M; Eu-As; Mz; чагарн.

Celastraceae R.Br. – Бруслинові

433. (397) *Euonymus europaea* L. – Бруслина європейська. У хвойних та листяних лісах. СБ (о); СГ (с); ДН (с); Temp-Sm; Eu; Mz; ліс шрл.
434. (398) *Euonymus verrucosa* Scop. – Бруслина бородавчаста. У листяних та мішаних лісах. СБ (р); НВ (р); СГ (з); ДН (с); Temp-Sm; Eu; Mz; ліс шрл.

Rhamnaceae Juss. – Жостерові

435. (399) *Frangula alnus* Mill. – Крушина ламка. У лісах, чагарниках, по берегах річок, на болотах та вологих луках. РЛ (р); СБ (с); НВ (с); СГ (з); ДН (з); B-Sm; Eu-wAs; Hg/Mz; ліс хв; KW.

Vitaceae Juss. – Виноградні

436. (400) *Parthenocissus quinquefolia* (L.) Planch. – Дикий виноград п'ятилисточковий. Здичавілий біля житла. СБ (р); НВ (р); кенофіт; Am; Mz; дичавіє.

Oleaceae Hoffsgg. & Link – Маслинові

437. (401) *Fraxinus excelsior* L. – Ясен звичайний. У широколистяних лісах, особливо в заплаві р. Десна. СБ (р); НВ (р); СГ (р); ДН (с); Temp-Sm; Eu; Mz; ліс шрл.
438. (402) *Fraxinus pennsylvanica* Marshall – Ясен пенсільванський. Інтродукований у с. Нововасилівці. Самовідновлюється. НВ (о); Am; Mz/Ks.
439. (403) *Syringa vulgaris* L. – Бузок звичайний. Біля житла. Інтродуцент. Самовідновлення за рахунок кореневої порості. СБ (р); НВ (р); СГ (о); ДН (о); кенофіт; Sm; Eu; Mz.

Caprifoliaceae Juss. – Жимолостеві

440. (404) *Lonicera tatarica* L. – Жимолость татарська. Інтродуцент. По лісових культурах у підліску, здичавілий у садах і парках. Самовідновлення незадовільне. НВ (с); СГ (о); Temp-M; Eu-wAs; Mz.
441. (405) *Lonicera xylosteum* L. – Жимолость пухната. У лісах, серед чагарників. СГ (о); B-Temp; Eu-wAs; Mz; ліс шрл.
442. (406) *Sambucus nigra* L. – Бузина чорна. У лісах, серед чагарників. СБ (р); НВ (р); СГ (р); ДН (р); апофіт; Temp-M; Eu; Mz; ліс бол; KW.
443. (407) *Sambucus racemosa* L. – Бузина червона. У соснових та мішаних лісах, на узліссях, по вирубках. СБ (р); НВ (р); СГ (с); ДН (с); апофіт; Temp-Sm; Eu; Mz; ліс хв; KW.
444. (408) *Viburnum opulus* L. – Калина звичайна. У лісах, серед чагарників, по берегах річок. СБ (р); НВ (р); СГ (с); ДН (с); B-Sm; Eu-wAs; Mz; чагарн; KW.

Adoxaceae Trautv. – Адоксові

445. (409) *Adoxa moschatellina* L. – Адокса мускусна. У листяних лісах. СБ (о); СГ (р); B-Sm; Ср; Hg/Mz; ліс шрл.

Valerianaceae Batsch – Валеріанові

446. (410) *Valeriana officinalis* L. (*Valeriana exaltata* Mikan fil.) – Валеріана лікарська. На евтрофних болотах, вологих луках, серед чагарників. СБ (о); СГ (с); ДН (с); B-M; Eu-As; Mz/Hg; бол евтр.

Dipsacaceae Juss. – Черсакові

447. (411) *Knautia arvensis* (L.) Coult. – Свербіжниця польова. На луках, у світлих лісах, по узліссях. СБ (р); НВ (р); СГ (с); ДН (с); геміапофіт; B-Sm; Eu-wAs; Mz; узл.
448. (412) *Succisa pratensis* Moench – Коломник лучний. На вологих луках, у світлих лісах, на узліссях. СГ (с); ДН (с); Temp-M; Eu-wAs; Hg/Mz; лук бол; KW.

Aprocynaceae Juss. – Барвінкові

449. (413) *Vinca minor* L. – Барвінок малий. Здичавілий біля житла. СБ (р); НВ (р); кенофіт; Temp-Sm; Eu; Mz; дичавіє.

Asclepiadaceae R.Br. – Ластівневі

450. (414) *Vincetoxicum hirundinaria* Medik. – Ластовень лікарський. У світлих лісах, на узліссях. СГ (с); ДН (с); Temp-Sm; Eu-wAs; Mz; узл.

Gentianaceae Juss. – Тирличеві

451. (415) *Centaurium erythraea* Rafn – Золототисячник звичайний. На сухих луках. СБ (р); СГ (р); ДН (с); Temp-M; Eu-wAs; Mz; лук.
452. *Centaurium pulchellum* (Sw.) Druce – Золототисячник гарний. Відоме одне місцезнаходження у м. Середина-Буда біля залізниці. СБ (о); Temp-M; Eu-wAs; Mz; рудер; KW.
453. (416) *Gentiana pneumonanthe* L. – Тирлич звичайний. На вологих луках, по краях боліт, у чагарниках. СГ (р); ДН (р); Temp-Sm; Eu-wAs; Hg/Mz; лук бол.

Menyanthaceae Dumort. – Бобівникові

454. (417) *Menyanthes trifoliata* L. – Бобівник трилистий. На евтрофних та мезотрофних болотах, заболочених луках. СГ (с); ДН (р); Arct-Temp; Ср; Hg; бол евтр; KW.
455. (418) *Nymphoides peltata* (S.G.Gmel.) O.Kuntze – Плавун щитolistий. У стоячих та повільно текучих водоймах. ДН (с); Temp-M; Eu-As; Hd; вод.

Rubiaceae Juss. – Маренові

456. (419) *Cruciata glabra* (L.) Ehrend. – Круціата гола. У світлих листяних та мішаних лісах. ДН (о); Temp-Sm; Eu-wAs; Mz; узл.
457. (420) *Galium aparine* L. – Підмаренник чіпкий. На смітниках, у чагарниках. СБ (с); НВ (с); СГ (р); ДН (р); евапофіт; Temp-Sm; Eu-wAs; Mz; чагарн.
458. (421) *Galium boreale* L. – Підмаренник північний. На післялісових луках, по узліссях. СГ (с); ДН (с); В-Temp; Ср; Mz; лук; KW.
459. (422) *Galium intermedium* Schult. – Підмаренник посередній. Відоме одне місцезнаходження у кв. 94 та 95 Старогутського лісництва в соснових лісах ліщинових. СГ (о); Temp; Eu; Mz; ліс шрл; KW та KWHA.
460. (423) *Galium mollugo* L. – Підмаренник м'який. На луках, вздовж доріг, на лісових галявинах. СБ (с); НВ (с); СГ (з); ДН (с); В-Sm; Eu-wAs; Mz; лук; KW.

461. (424) *Galium odoratum* (L.) Scop. – Підмаренник запашний. У листяних та мішаних лісах. СБ (р); СГ (с); ДН (с); В-Sm; Eu-As; Mz; ліс шрл; KW.
462. (425) *Galium palustre* L. – Підмаренник болотний. На вологих луках, болотах. СБ (с); НВ (с); СГ (з); ДН (з); В-Sm; Ср; Mz/Hg; ліс бол; KW.
463. (426) *Galium physocarpum* Ledeb. – Підмаренник здуплодий. На луках, у чагарниках та вологих тінистих лісах. СГ (с); ДН (з); Temp; Eu; Hg/Mz; лук бол; KW.
464. (427) *Galium uliginosum* L. – Підмаренник багновий. На болотах, сирих луках, у заболочених лісах. СБ (с); НВ (с); СГ (с); ДН (з); В-Sm; Eu-As; Mz/Hg; бол евтр; KWHA.
465. *Galium verum* L. – Підмаренник справжній. На сухих луках. СБ (р); В-Sm; Eu-As; Ks/Mz; лук сух.

Polemoniaceae Juss. – Синюхові

466. (428) *Polemonium caeruleum* L. – Синюха голуба. На вологих луках, у чагарниках, по краях боліт. СГ (с); ДН (р); В-Temp; Eu-As; Mz/Hg; лук бол; KW.

Convolvulaceae Juss. – Березкові

467. (429) *Calystegia sepium* (L.) R.Br. – Плетуха звичайна. На вологих місцях серед чагарників. СБ (с); НВ (р); СГ (р); ДН (с); В-M; Ср; Hg/Mz; чагарн.
468. (430) *Convolvulus arvensis* L. – Березка польова. На полях, у складі рудеральних рослинних угруповань. РЛ (с); СБ (с); НВ (с); СГ (р); ДН (с); евапофіт; Temp-M; Ср; Ks/Mz; сеget; KW.

Cuscutaceae Dumort. – Повитицеві

469. (431) *Cuscuta europaea* L. – Повитиця європейська. Паразитуює на кропиві та хмелі. По заплавах. НВ (р); СГ (р); ДН (р); евапофіт; В-Sm; Eu-As; Hg/Mz; ліс бол; KW.
470. (432) *Cuscuta lupuliformis* Krock. – Повитиця хмельовидна. Паразитуює на різних видах верб, а також на осипі, вільсі. ДН (р); евапофіт; Temp-M; Eu-As; Mz; чагарн.

Boraginaceae Juss. – Шорстколисті

471. (433) *Borago officinalis* L. – Огірочник лікарський. Здичавілий біля житла. СБ (р); НВ (р); кенофіт; Temp-M; Eu-As; Ks/Mz; дичавіє.

472. *Buglossoides arvensis* (L.) Johnst. – Буглосоїдес польовий. Біля житла на пустищах та пісках. СБ (р); археофіт; В-Sm; Eu-As; Ks/Mz; рудер.
473. (434) *Cynoglossum officinale* L. – Чорнокорінь лікарський. Уздовж доріг, біля житла. СБ (с); НВ (с); СГ (р); ДН (с); археофіт; Temp-M; Eu-wAs; Ks/Mz; рудер.
474. (435) *Echium vulgare* L. – Синяк звичайний. На сухих пустищних луках, біля житла. РЛ (с); СБ (с); НВ (с); СГ (р); ДН (с); евапофіт; Temp-Sm; Eu; Ks/Mz; рудер.
475. (436) *Lappula squarrosa* (Retz.) Dumort. – Липучка відхилена. У складі рудеральних рослинних угруповань на сухих піщаних місцях. СБ (с); НВ (с); ДН (с); археофіт; В-M; Ср; Ks/Mz; рудер.
476. (437) *Myosotis arvensis* (L.) Hill – Незабудка польова. На полях, перелогах, серед чагарників. СБ (с); НВ (с); СГ (р); ДН (с); археофіт; В-Sm; Eu-As; Mz; рудер.
477. (438) *Myosotis laxa* Lehm. (*Myosotis caespitosa* K.F.Schultz) – Незабудка пухка. На вологих луках, сирих заболочених місцях, по берегах водойм. СБ (с); СГ (с); ДН (р); В-M; Ср; Mz/Hg; лук бол; KW.
478. (439) *Myosotis micrantha* Pall. ex Lehm. – Незабудка дрібноквіткова. На сухих пустищних луках, перелогах, біля доріг. РЛ (з); СБ (с); НВ (с); СГ (с); ДН (с); геміапофіт; В-M; Eu-As; Ks/Mz; лук сух; KW та KWHA.
479. (440) *Myosotis scorpioides* L. (*Myosotis palustris* (L.) L.) – Незабудка завита. На болотах, вологих луках, по берегах водойм. СГ (с); ДН (с); В-Sm; Eu-Am; Mz/Hg; лук бол.
480. (441) *Myosotis sparsiflora* J.C.Mikan ex Pohl (*Strophostoma sparsiflora* (Mikan) Turcz.) – Незабудка рідкоквіткова. У лісах, серед чагарників, як бур'ян. ДН (с); апофіт; Temp-Sm; Eu-wAs; Mz; чагарн.
481. (442) *Pulmonaria angustifolia* L. – Медунка вузьколиста. У світлих мішаних та листяних лісах, на узліссях. СГ (р); Temp; Eu; Ks/Mz; узл.
482. (443) *Pulmonaria obscura* Dumort. – Медунка темна. У тінистих мішаних та листяних лісах. СБ (р); СГ (с); ДН (с); В-Temp; Eu; Mz; ліс шрл.
483. (444) *Symphytum officinale* L. – Живокіст лікарський. На вологих луках, по берегах річок. НВ (р); СГ (р); ДН (с); Temp-Sm; Eu; Mz/Hg; лук бол.

Solanaceae Juss. – Пасльонові

484. (445) *Hyoscyamus niger* L. – Блекота чорна. На смітниках, біля житла. СБ (р); НВ (р); кенофіт; Temp-M; Ср; Ks/Mz; рудер.
485. (446) *Nicotiana rustica* L. – Тютюн махорка. Здичавілий біля житла. НВ (о); кенофіт; Mz; дичавіє.
486. (447) *Solanum dulcamara* L. – Паслін солодко-гіркий. По берегах річок, озер, у чагарниках, на вологих місцях. СБ (р); НВ (р); СГ (с); ДН (с); апофіт; В-M; Eu-wAs; Mz/Hg; чагарн; KW.
487. (448) *Solanum nigrum* L. – Паслін чорний. Біля житла, на алювіальних відкладах по берегах річок. СБ (с); НВ (с); СГ (р); ДН (р); археофіт; Temp-M; Ср; Mz; рудер.

Scrophulariaceae Juss. – Ранникові

488. *Chaenorhinum minus* (L.) Lange – Вушкоцвіт малий. Нагородах, квітниках, вздовж залізниці. СБ (р); евапофіт; Temp-M; Eu; Mz; сеget.
489. (449) *Euphrasia brevipila* Burn. & Gremli – Очанка коротковолоса. На сирих луках. СБ (с); НВ (с); СГ (з); ДН (с); В-Temp; Eu-As; Mz; лук.
490. (450) *Gratiola officinalis* L. – Авран лікарський. На вологих луках у заплаві р. Десна. ДН (с); Temp-M; Eu-wAs; Hg; лук бол.
491. (451) *Lathraea squamaria* L. – Петрів хрест лускатий. У тінистих широколистяних лісах. Паразитиє на ліщині. СГ (с); Temp-Sm; Eu; Mz; ліс шрл; KW.
492. (452) *Limosella aquatica* L. – Мулянка водяна. У долинах річок, струмків, на вологих місцях біля доріг. НВ (р); ДН (с); В-M; Ср; Hg; алюв; KWHA.
493. (453) *Linaria vulgaris* Mill. – Льонок звичайний. На полях, узліссях, у світлих лісах, вздовж доріг. РЛ (р); СБ (с); НВ (с); СГ (с); ДН (с); евапофіт; В-M; Eu-wAs; Ks/Mz; узл; KW.
494. (454) *Melampyrum nemorosum* L. – Перестріч гайовий. У мішаних та світлих листяних лісах, на узліссях. СБ (р); СГ (с); ДН (с); Temp-Sm; Eu; Mz; узл; KW.
495. (455) *Melampyrum pratense* L. – Перестріч лучний. У хвойних лісах. НВ (с); СГ (з); ДН (с); В-Temp; Eu-wAs; Mz; ліс хв.
496. (456) *Odontites vulgaris* Moench – Кравник звичайний. На луках, біля доріг. СБ (с); НВ (с); СГ (с); ДН (с); апофіт; В-M; Eu-As; Mz; лук.
497. (457) *Pedicularis palustris* L. – Шолудивник болотний. На луках, болотах, торф'яниках. СГ (р); В-Temp; Ср; Hg; бол евтр; KW.

498. (458) *Pedicularis sceptrum-carolinum* L. – Шолудивник королівський. На сирих луках, на болотистих місцях. СГ (о); Arct-Temp; Eu-As; Mz/Hg; лук бол; KW.
499. (459) *Rhinanthus minor* L. – Дзвінець малий. На луках. СБ (с); СГ (з); ДН (с); геміапофіт; B-Temp; Eu-wAs; Mz; лук; KW.
500. (460) *Scrophularia nodosa* L. – Ранник вузлуватий. У лісах, на узліссях, серед чагарників, на пустищних луках. СБ (р); НВ (р); СГ (с); ДН (с); B-Sm; Eu-wAs; Hg/Mz; ліс шрл; KW.
501. (461) *Verbascum lychnitis* L. – Дивина борошніста. На узліссях, вздовж доріг, на пустищах. РЛ (р); СБ (с); НВ (с); СГ (р); ДН (с); евапофіт; Temp-Sm; Eu; Ks/Mz; бор; KW.
502. (462) *Verbascum thapsus* L. Дивина ведмежа. На узліссях. СГ (о); геміапофіт; Temp-M; Eu-As; Mz/Ks; узл.
503. *Veronica agrestis* L. – Вероніка нив'яна. На полях, у садах. СБ (р); археофіт; B-Temp; Eu-Am; Mz; рудер.
504. (463) *Veronica anagallis-aquatica* L. – Вероніка джерельна. По берегах річок, у канавах, біля води. СБ (с); СГ (с); ДН (с); B-Trop; Cp; Hg; алюв; KW.
505. (464) *Veronica anagalloides* Guss. (*Veronica poljensis* Murb.) – Вероніка грязьова. На алювіальний відкладах по берегах водойм. ДН (р); Temp-Trop; Eu-As; Hg/Mz; алюв; KW.
506. (465) *Veronica arvensis* L. – Вероніка польова. На полях, сухих луках, перелогах. СБ (с); НВ (с); ДН (с); археофіт; B-M; Eu-wAs; Mz; рудер; KW.
507. *Veronica beccabunga* L. – Вероніка струмкова. По берегах струмків, у вільшняках. СБ (о); B-M; Eu-As; Hg; ліс бол.
508. (466) *Veronica chamaedrys* L. – Вероніка дібровна. У світлих лісах, на галявинах, узліссях, луках. РЛ (р); СБ (с); НВ (р); СГ (с); ДН (с); B-M; Eu-wAs; Mz; ліс шрл; KW.
509. (467) *Veronica dillenii* Crantz – Вероніка Діленія. На сухих луках, пісках, перелогах. СБ (с); СГ (с); евапофіт; B-Sm; Eu-wAs; Mz; лук; KW.
510. (468) *Veronica incana* L. – Вероніка сива. У сухих соснових лісах, на узліссях. НВ (р); СГ (с); Temp-Sm; Eu-As; Ks/Mz; узл; KW.
511. (469) *Veronica longifolia* L. – Вероніка довголиста. На луках, по берегах річок, у чагарниках. СБ (с); НВ (с); СГ (с); ДН (з); B-M; Eu-As; Hg/Mz; чагарн; KW.
512. (470) *Veronica officinalis* L. – Вероніка лікарська. У світлих хвойних, мішаних та листяних лісах. СБ (р); СГ (с); ДН (с); B-Sm; Eu; Mz; ліс хв; KW.

513. (471) *Veronica praecox* All. – Вероніка рання. На сухих луках, пісках, перелогах. ДН (с); геміапофіт; B-M; Eu; Mz/Ks; бор; KWHA.
514. (472) *Veronica scutellata* L. – Вероніка щиткова. На сирих луках, болотах, заболочених берегах річок. СБ (р); НВ (с); СГ (с); ДН (с); B-M; Cp; Mz/Hg; бол евтр; KW.
515. (473) *Veronica serpyllifolia* L. – Вероніка чебрецелиста. На сирих луках, по лісових галявинах, біля доріг. СБ (р); НВ (с); СГ (с); ДН (с); апофіт; Pz; Cp; Mz; лук; KW.
516. (474) *Veronica spicata* L. – Вероніка колосиста. На узліссях, у світлих лісах. НВ (р); ДН (р); Temp-Sm; Eu-wAs; Ks/Mz; узл.
517. (475) *Veronica verna* L. – Вероніка весняна. На сухих луках, перелогах, пісках. РЛ (з); СБ (с); НВ (с); ДН (с); евапофіт; B-Sm; Eu-wAs; Mz/Ks; бор.

Lentibulariaceae Rich. – Пухирникові

518. (476) *Utricularia vulgaris* L. – Пухирник звичайний. На болотах, у стоячих водоймах з торф'янистим дном. СГ (с); ДН (р); B-M; Cp; Hd; вод; KW.

Plantaginaceae Juss. – Подорожникові

519. (477) *Plantago arenaria* Waldst. & Kit. (*Plantago scabra* Moench) – Подорожник піщаний. На пісках. СБ (р); НВ (с); СГ (р); ДН (с); апофіт; Temp-M; Eu; Mz/Ks; бор; KW.
520. (478) *Plantago intermedia* DC. – Подорожник проміжний. На алювіальних відкладах по берегах річок, вздовж доріг. СБ (р); НВ (р); СГ (р); ДН (с); евапофіт; B-Sm; Eu-wAs; Hg/Mz; алюв.
521. (479) *Plantago lanceolata* L. – Подорожник ланцетолистий. На узліссях, у світлих лісах, на луках. РЛ (р); СБ (с); НВ (з); СГ (з); ДН (з); геміапофіт; B-M; Eu-wAs; Ks/Mz; лук; KW.
522. (480) *Plantago major* L. – Подорожник великий. У складі рудеральних рослинних угруповань. РЛ (р); СБ (з); НВ (з); СГ (с); ДН (с); евапофіт; B-M; Eu-As; Mz; рудер; KW.
523. (481) *Plantago media* L. – Подорожник середній. На луках, у розріджених лісах, вздовж доріг. РЛ (р); СБ (с); НВ (р); СГ (с); ДН (с); евапофіт; B-M; Eu-wAs; Mz; лук; KW.

Lamiaceae Lindl. – Губовиті

524. (482) *Acinos arvensis* (Lam.) Dandy – Щебрушка польова. На пустищних луках, полях, піщаних місцях. РЛ (р); СБ (с); НВ (с); СГ (р); ДН (с); апофіт; B-Sm; Eu; Mz/Ks; бор.

525. (483) *Ajuga genevensis* L. – Живучка женеvська. У світлих лісах, на узліссях. СГ (р); Темр-См; Еу; Мз; узл.
526. (484) *Ballota nigra* L. (*Ballota ruderalis* Sw.) – М'яточник чорний. Біля житла, на смітниках. СБ (с); НВ (с); ДН (р); археофіт; В-См; Еу-Ас; Мз; рудер.
527. (485) *Betonica officinalis* L. – Буквиця лікарська. У світлих лісах, на галявинах. НВ (р); СГ (с); ДН (р); Темр; Еу; Кс/Мз; узл.
528. (486) *Clinopodium vulgare* L. – Пахучка звичайна. У світлих листяних і мішаних лісах. СБ (с); СГ (с); ДН (с); Темр-М; Еу-Ам; Мз; узл; КВ.
529. (487) *Elscholtzia ciliata* (Thunb.) Nyl. – Ельшольція віїчаста. Біля житла. СБ (с); НВ (с); кенофіт; Темр-М; Еу-Ас; Мз; рудер.
530. (488) *Galeopsis bifida* Boenn. – Жабрій двопадрізаий. На лісових галявинах, у посівах. РЛ (с); СБ (с); НВ (с); СГ (с); ДН (с); евапофіт; В-Темр; Еу-Ас; Мз; рудер; КВ.
531. (489) *Galeopsis ladanum* L. – Жабрій ладаий. На полях. СБ (с); СГ (с); ДН (с); археофіт; В-См; Еу-Ас; Мз; рудер; КВ.
532. (490) *Galeopsis speciosa* Mill. – Жабрій гарий. На полях, узліссях. РЛ (с); СБ (о); НВ (о); СГ (р); ДН (р); геміапофіт; В-Темр; Еу-вАс; Мз; сеет.
533. (491) *Galeopsis tetrachit* L. – Жабрій звичайий. У лісах, серед чагариків, на порушених місцях. РЛ (с); СБ (с); НВ (с); СГ (р); ДН (р); геміапофіт; В-Темр; Еу; Мз; сеет.
534. (492) *Glechoma hederacea* L. – Розхідник звичайий. На лісових галявинах, серед чагариків, на луках. СБ (с); НВ (с); СГ (с); ДН (с); апофіт; В-Темр; Еу-Ас; Мз; лук; КВ.
535. (493) *Glechoma hirsuta* Waldst. & Kit. – Розхідник шорткий. У лісах та чагарниках. СБ (р); СГ (с); Темр; Еу; Мз; ліс шрл.
536. *Lamium amplexicaule* L. – Глуха кропива стеблообгортна. На полях, городах, біля житла. СБ (с); археофіт; В-См; Еу-вАс; Кс/Мз; рудер.
537. *Lamium galeobdolon* (L.) L. (*Galeobdolon luteum* Huds.) – Зелечук жовтий. Поширений у лісопарку «Мирщина». СБ (о); геміапофіт; Темр; Еу; Мз; ліс шрл; КВ.
538. (494) *Lamium maculatum* (L.) L. – Глуха кропива крапчаста. У листяних лісах, серед чагариків, біля житла. СБ (с); СГ (с); геміапофіт; Темр-См; Еу-вАс; Мз; ліс шрл.
539. *Lamium purpureum* L. – Глуха кропива пурпурова. У чагарниках, лісах, на городах, біля житла. СБ (с); археофіт; В-См; Еу-Ас; Мз; рудер.
540. (495) *Leonurus villosus* Desf. ex D'Urv. (*Leonurus quinquelobatus* Gilib.). – Собача кропива волохата. На смітниках, біля житла.

- СБ (с); НВ (с); СГ (р); ДН (р); евапофіт; Темр-М Еу-вАс; Кс/Мз; рудер; КВ.
541. (496) *Lycopus europaeus* L. – Вовконіг європейський. На болотах, заплавиких луках, по берегах водойм, у вільшниках. СБ (р); НВ (р); СГ (с); ДН (з); апофіт; В-М; Еу-Ас; Нг; бол евтр.
542. *Lycopus exaltatus* L. f. – Вовконіг високий. На болотах, заплавиких луках, по берегах водойм. СБ (о); апофіт; Темр-М; Еу-вАс; Нг; бол евтр.
543. (497) *Mentha arvensis* L. – М'ята польова. На вологих луках, по берегах водойм. СБ (с); НВ (с); СГ (с); ДН (с); апофіт; В-См; Ср; Нг/Мз; лук бол.
544. *Mentha* × *piperita* L. (*M. aquatica* L. × *M. spicata* L.) – М'ята перцева (М. холодна). Здиавіла біля житла. СБ (о); кенофіт; Нг/Мз; дичавіе.
545. (498) *Mentha* × *verticillata* L. (*M. aquatica* L. × *M. arvensis*) – М'ята кільчаста. По берегах водойм, на заплавиких луках, біля боліт. СБ (с); НВ (с); СГ (с); ДН (с); В-См; Ср; Нг/Мз; лук бол.
546. (499) *Nepeta cataria* L. – Котяча м'ята справжия. Біля житла, на смітниках, вздовж доріг. СБ (р); НВ (р); археофіт; Темр-М; Еу-вАс; Мз; рудер.
547. (500) *Origanum vulgare* L. – Материнка звичайна. У світлих лісах, на узліссях. У Старогутському лісництві відоме одне місцезнаходження біля просіки у кв. 106. СГ (о); ДН (р); В-См; Еу-вАс; Кс/Мз; узл; КВ.
548. (501) *Prunella vulgaris* L. – Суховершки звичайні. У лісах, на луках, вздовж лісових доріг. РЛ (с); СБ (с); НВ (с); СГ (з); ДН (з); апофіт; Рз; Ср; Мз; лук.
549. (502) *Salvia nemorosa* L. aggr. – Шавлія дібровна. Відоме одне місцезнаходження на пустищій луці на борових пісках в окол. с. Очкине. ДН (о); кенофіт; Темр-М; Еу-вАс; Кс/Мз; лук сух.
550. (503) *Salvia pratensis* L. – Шавлія лучна. На сухих луках. НВ (о); ДН (р); Темр-См; Еу; Кс/Мз; лук сух.
551. *Salvia verticillata* L. – Шавлія кільчаста. Уздовж залізниці. СБ (о); кенофіт; Темр-М; Еу-вАс; Кс/Мз; рудер.
552. (504) *Scutellaria galericulata* L. – Шоломниця звичайна. На луках, болотах, по берегах водойм, у вільшниках. НВ (с); СГ (з); ДН (с); В-См; Ср; Мз/Нг; бол евтр.
553. (505) *Scutellaria hastifolia* L. – Шоломниця списолиста. На заплавиких луках, по берегах водойм, у вільшниках. ДН (с); Темр-М; Еу-вАс; Нг/Мз; лук.
554. (506) *Stachys palustris* L. – Чистець болотий. На луках, по берегах водойм, як бур'ян на сирих місцях. РЛ (с); СБ (с); НВ (с); СГ (с); ДН (з); геміапофіт; В-См; Ср; Мз/Нг; бол евтр.

555. (507) *Stachys sylvatica* L. – Чистець лісовий. У широколистяних лісах. СБ (о); СГ (с); ДН (р); В-Sm; Eu-wAs; Hg/Mz; ліс шрл.
556. (508) *Teucrium scordium* L. – Самосил часниковий. У заплавах на луках і в чагарниках. ДН (с); Temp-M; Eu-wAs; Mz/Hg; чагарн.
557. (509) *Thymus marschallianus* Willd. – Чебрець Маршаллів. На луках та узліссях. НВ (р); СГ (р); В-Temp; Eu-As; Ks/Mz; лук сух.
558. (510) *Thymus pulegioides* L. aggr. – Чебрець блошиний. На луках та лісових галявинах. СБ (р); НВ (с); СГ (з); ДН (с); Temp; Eu; Mz; лук сух; KW.
559. (511) *Thymus serpyllum* L. – Чебрець повзучий. На пісках, по узліссях соснових лісів. НВ (р); СГ (с); ДН (с); В-Temp; Eu-As; Ks/Mz; лук сух; KW.

Callitrichaceae Link – Виринничеві

560. (512) *Callitriche cophocarpa* Sendtner – Виринниця тупоплідна. У малих річках, канавах, болотах. СГ (с); ДН (с); В-Temp; Eu; Hd; вод.
561. (513) *Callitriche palustris* L. (*Callitriche verna* L.) – Виринниця болотна. У канавах, мілких озерах і річках, на болотах. НВ (р); СГ (с); ДН (с); В-Sm; Cp; Hd; вод.
562. (514) *Callitriche stagnalis* Scop. – Виринниця ставкова. У стоячих водоймах. СГ (с); ДН (с); В-Temp; Eu-wAs; Hd; вод.

Campanulaceae Juss. – Дзвоникові

563. (515) *Campanula cervicaria* L. – Дзвоники оленячі. Відоме одне місцезнаходження на вирубці у кв. 34 Старогутського лісництва. СГ (о); В-Sm; Eu; Mz; узл; KW.
564. (516) *Campanula patula* L. – Дзвоники розлогі. На луках, у лісах, на лісових галявинах. РЛ (р); СБ (с); НВ (р); СГ (з); ДН (с); В-Temp; Eu; Mz; лук.
565. (517) *Campanula persicifolia* L. – Дзвоники персиколісті. У світлих лісах. СГ (с); ДН (р); Temp-Sm; Eu-wAs; Mz; узл; KW.
566. (518) *Campanula rotundifolia* L. – Дзвоники круглолісті. У світлих соснових і мішаних лісах. НВ (р); СГ (с); ДН (р); Arct-Temp; Cp; Mz; ліс хв; KW.
567. (519) *Jasione montana* L. – Агалик-трава звичайна. На пустинних луках, перелогах, по узліссях, у світлих соснових лісах. РЛ (р); СБ (с); НВ (с); СГ (с); ДН (с); Temp-Sm; Eu; Ks/Mz; бор.

Asteraceae Dumort. – Айстрові

568. (520) *Achillea inundata* Kondr. – Деревій заплашний. На узліссях, вздовж доріг. СГ (о); В-Sm; Eu; Ks/Mz; лук.
569. (521) *Achillea submillefolium* Klokov & Krytzka – Деревій майже звичайний. На луках, по узліссях, вздовж доріг. РЛ (р); СБ (с); НВ (с); СГ (с); ДН (с); геміапофіт; Arct-Sm; Eu-As; Ks/Mz; лук.
570. *Ambrosia artemisiifolia* L. – Амброзія полинолиста. Відомо два місцезнаходження біля залізничної станції Зернове. СБ (о); кенофіт; В-Strop; Eu-Am; Mz/Ks; рудер.
571. (522) *Antennaria dioica* (L.) P.Gaertn. – Котячі лапки дводомні. У сухих соснових і мішаних лісах, на узліссях. СГ (р); Arct-Sm; Eu-As; Ks/Mz; ліс хв.
572. (523) *Anthemis tinctoria* L. (*subsp. subtinctoria* (Dobrocz.) Soó) – Роман фарбувальний. На перелогах та узліссях. СБ (о); ДН (о); апофіт; В-Sm; Eu-As; Ks/Mz; рудер.
573. (524) *Arctium lappa* L. – Лопух справжній. На смітниках, вздовж доріг, серед чагарників. СБ (з); НВ (з); СГ (р); ДН (с); евапофіт; Temp-M; Eu-As; Mz; рудер.
574. (525) *Arctium minus* (Hill) Bernh. – Лопух малий. На смітниках, вздовж доріг, серед чагарників. СБ (р); НВ (р); СГ (о); евапофіт; Temp-Sm; Eu; Mz; рудер.
575. (526) *Arctium tomentosum* Mill. – Лопух павутинистий. На смітниках, вздовж доріг, серед чагарників. СБ (з); НВ (с); СГ (р); ДН (с); евапофіт; В-M; Eu-As; Mz; рудер.
576. (527) *Artemisia absinthium* L. – Полин гіркий. Уздовж доріг, біля житла. РЛ (р); СБ (з); НВ (з); СГ (с); ДН (с); археофіт; В-M; Eu-wAs; Ks/Mz; рудер.
577. (528) *Artemisia annua* L. – Полин однорічний. Біля житла. СБ (р); НВ (р); кенофіт; Temp-M; Cp; Mz/Ks; рудер.
578. (529) *Artemisia austriaca* Jacq. – Полин австрійський. На сухих луках та узліссях. НВ (р); СГ (р); геміапофіт; Temp-M; Eu-wAs; Ks; лук сух; KWHA.
579. (530) *Artemisia campestris* L. – Полин польовий. На перелогах, пісках, вздовж доріг. РЛ (с); СГ (р); ДН (с); евапофіт; Temp-M; Eu-wAs; Mz/Ks; рудер.
580. (531) *Artemisia scoparia* Waldst. & Kit. – Полин мітлистий. На перелогах, пісках, вздовж доріг. РЛ (с); СБ (с); НВ (с); СГ (с); ДН (с); евапофіт; Temp-M; Eu-As; Mz/Ks; бор.
581. (532) *Artemisia vulgaris* L. – Полин звичайний. Уздовж доріг, біля житла. РЛ (р); СБ (с); НВ (с); СГ (р); ДН (с); евапофіт; В-M; Eu-As; Mz; рудер.

582. (533) *Aster salignus* Willd. (*A. lanceolatus* Willd. X *A. novi-belgii* L.) – Айстра верболиста. Біля житла. СБ (р); НВ (р); кенофіт; Sm-M; Cp; Mz; дичавіє.
583. (534) *Bidens cernua* L. – Череда поникла. По берегах річок, озер, боліт. СБ (с); НВ (с); СГ (р); ДН (с); апофіт; В-М; Cp; Mz/Hg; прибр-водн; KW.
584. (535) *Bidens frondosa* L. – Череда листяна. По берегах річок, біля житла, вздовж доріг. СБ (с); НВ (с); ДН (с); кенофіт; Pz; Am; Mz/Hg; рудер.
585. (536) *Bidens tripartita* L. – Череда трироздільна. По берегах річок, на вологих луках, по краях боліт, біля житла. РЛ (р); СБ (с); НВ (с); СГ (р); ДН (с); геміапофіт; В-М; Eu-As; Mz/Hg; алюв.
586. (537) *Calendula officinalis* L. – Нагідки лікарські. Біля житла, дичавіє. СБ (р); НВ (р); кенофіт; Mz.
587. (538) *Carduus acanthoides* L. – Будяк акантовидний. У складі рудеральних рослинних угруповань. СБ (с); НВ (с); СГ (р); ДН (р); археофіт; Temp-Sm; Eu; Ks/Mz; рудер.
588. (539) *Carduus crispus* L. – Будяк кучерявий. На сирих узліссях, у чагарниках. СГ (р); геміапофіт; В-М; Eu-wAs; Mz; чагарн; KW.
589. (540) *Carduus nutans* L. – Будяк пониклий. На пасовищах, біля житла. ДН (с); археофіт; Temp-Sm; Eu-wAs; Ks/Mz; рудер.
590. (541) *Centaurea cyanus* L. – Волошка синя. Як бур'ян у посівах, на перелогах. РЛ (с); СБ (р); НВ (с); СГ (р); ДН (р); археофіт; В-Sm; Cp; Ks/Mz; сегет.
591. (542) *Centaurea jacea* L. – Волошка лучна. На луках, лісових галявинах. СБ (с); НВ (с); СГ (с); ДН (з); В-Sm; Eu; Mz; лук.
592. (543) *Centaurea pannonica* (Heuff.) Simonk. – Волошка паннонська. Відоме одне місцезнаходження на узліссі в ур. Радгопний бір. ДН (о); Temp-Sm; Eu; Mz; узл.
593. (544) *Centaurea phrygia* L. – Волошка фригійська. На узліссях. СГ (о); ДН (о); В-Temp; Eu; Mz; узл; KW.
594. (545) *Centaurea sumensis* Kalen. – Волошка сумська. У сухих соснових лісах, на узліссях. СГ (р); Temp-Sm; Eu; Ks/Mz; узл.
595. (546) *Chondrilla juncea* L. – Хондрила ситниковидна. На пісках вздовж залізниці. НВ (с); ДН (р); апофіт; Temp-Sm; Eu-wAs; Mz/Ks; бор.
596. (547) *Cichorium intybus* L. – Цикорій дикий. Вздовж доріг, біля житла, на порушених луках. СБ (с); НВ (р); ДН (с); археофіт; В-М; Eu-wAs; Ks/Mz; рудер.

597. (548) *Cirsium arvense* (L.) Scop. – Осот польовий. На полях, городах, смітниках, вздовж доріг. СБ (с); НВ (с); СГ (р); ДН (с); евапофіт; В-М; Eu-As; Mz; рудер.
598. (549) *Cirsium heterophyllum* (L.) Hill – Осот різнолистий. На вологих луках. СГ (с); Arct-Sm; Eu-wAs; Hg/Mz; лук бол; KW.
599. (550) *Cirsium incanum* (S.G. Gmel.) Fisch. – Осот сивий. По берегах річок. ДН (р); геміапофіт; Arct-Sm; Eu-wAs; Mz; лук.
600. (551) *Cirsium oleraceum* (L.) Scop. – Осот городній. На вологих луках, по заболочених чагарниках, вільшняках, берегах річок. СГ (с); Temp-Sm; Eu-wAs; Mz/Hg; ліс бол.
601. (552) *Cirsium palustre* (L.) Scop. – Осот болотний. На болотах та заболочених луках. СГ (с); ДН (с); В-Sm; Eu-As; Mz/Hg; бол евтр; KW.
602. (553) *Cirsium rivulare* (Jacq.) All. – Осот прибережний. На вологих луках, болотах. СГ (р); Temp-Sm; Eu; Mz/Hg; лук бол; KW.
603. (554) *Cirsium vulgare* (Savi) Ten. – Осот звичайний. У складі рудеральних рослинних угруповань. СБ (с); НВ (с); СГ (р); ДН (с); евапофіт; В-М; Eu-As; Mz; рудер.
604. (555) *Conyza canadensis* (L.) Cronq. (*Erigeron canadensis* L.) – Злиночка канадська. На перелогах, у посівах, на сухих піщаних місцях, вздовж доріг. РЛ (з); СБ (з); НВ (з); СГ (с); ДН (з); кенофіт; В-М; Cp; Ks/Mz; рудер.
605. (556) *Crepis tectorum* L. – Скерда покрівельна. На полях, перелогах, вздовж доріг, на пісках. РЛ (с); СБ (с); НВ (с); СГ (р); ДН (с); евапофіт; В-М; Eu-As; Ks/Mz; рудер.
606. (557) *Erigeron acris* L. – Злинка гостра. На сухих пустищних луках. РЛ (р); СБ (р); НВ (р); СГ (с); ДН (с); геміапофіт; В-М; Cp; Ks/Mz; лук сух.
607. (558) *Eupatorium cannabinum* L. – Сідач конопляний. По берегах річок, у вільшняках та чагарниках. СГ (с); ДН (с); евапофіт; Temp-M; Eu-wAs; Hg/Mz; ліс бол.
608. (559) *Filago arvensis* L. – Жабник польовий. На піщаних місцях, по перелогах. РЛ (р); НВ (с); СГ (с); ДН (с); геміапофіт; В-М; Eu-As; Mz/Ks; бор; KW.
609. (560) *Filago minima* (Smith) Pers. – Жабник малий. На піщаних місцях, по перелогах. РЛ (с); НВ (р); СГ (р); ДН (р); геміапофіт; Temp-Sm; Eu; Mz/Ks; бор; KW.
610. (561) *Galinsoga parviflora* Cav. – Галінсога дрібноцвіта. На полях та городах. РЛ (с); СБ (с); НВ (с); ДН (р); кенофіт; Temp-M; Cp; Mz; сегет.
611. (562) *Galinsoga urticifolia* (Kanth) Benth. (*Galinsoga ciliata* (Rafin.) Blake) – Галінсога кропиволиста. На полях та горо-

- дах. РЛ (p); СБ (c); НВ (p); кенофіт; Temp-Austr; Eu-Am; Mz; сегет.
612. (563) *Gnaphalium sylvaticum* L. – Сухоцвіт лісовий. У лісах, на узліссях, перелогах. РЛ (p); СБ (p); НВ (p); СГ (c); ДН (c); В-Temp; Ср; Mz; узл; KW.
613. (564) *Gnaphalium uliginosum* L. – Сухоцвіт багновий. На алювіальних відкладах по берегах водойм, по сирих місцях на дорогах. РЛ (c); СБ (p); НВ (c); СГ (c); ДН (c); геміапофіт; В-Sm; Eu-As; Hg/Mz; алюв.
614. (565) *Helianthus tuberosus* L. – Соняшник бульбистий. Здичавілий біля житла. СБ (c); НВ (p); кенофіт; Temp-M; Am; Mz; дичавіє.
615. (566) *Helichrysum arenarium* (L.) Moench – Цмин пісковий. На пісках, перелогах, узліссях, пасовищах. РЛ (c); СБ (p); НВ (c); СГ (c); ДН (з); апофіт; Temp-Sm; Eu-As; Mz/Ks; бор.
616. (567) *Hieracium auratum* Fr. – Нечуйвітер золотистий. Відоме одне місцезнаходження на узліссі соснового лісу злакового. НВ (o); Temp-M; Eu; Mz; лук бол; KW.
617. (568) *Hieracium umbellatum* L. – Нечуйвітер зонтичний. У світлих лісах, на остепнених луках, по узліссях. НВ (p); СГ (c); ДН (c); В-Sm; Ср; Mz; узл.
618. (569) *Hypochaeris maculata* L. (*Achyrophorus maculatus* (L.) Scop.) – Поросинець плямистий. У лісах, на лісових галявинах, узліссях. СГ (c); ДН (c); В-Sm; Eu-wAs; Ks/Mz; лук сух.
619. (570) *Hypochaeris radicata* L. – Поросинець укорінливий. У соснових лісах, на піщаних місцях. СГ (c); Temp-M; Eu; Mz; лук сух.
620. (571) *Inula britannica* L. – Оман британський. На сирих луках, на узліссях, по берегах річок. СБ (p); НВ (p); СГ (c); ДН (c); геміапофіт; Temp-M; Eu-As; Mz; лук.
621. *Inula helenium* L. Оман високий. На сирих місцях, по берегах річок, біля житла. СБ (p); Temp-Sm; Eu-wAs; Mz; лук бол.
622. (572) *Inula salicina* L. – Оман верболистий. Відоме одне місцезнаходження виду на узліссі світлого дубового лісу в ур. «Уборок» за 3 км на пн. від с. Очкине в заплаві р. Десна. ДН (o); В-Sm; Eu-As; Mz; узл.
623. (573) *Iva xanthiifolia* Nutt. (*Cyclachaena xanthiifolia* (Nutt.) Fresen.) – Чорнощир нетреболистий. На смітниках, вздовж доріг. СБ (c); НВ (c); ДН (p); кенофіт; Pz; Am; Mz; рудер.
624. (574) *Jurinea cyanoides* (L.) Rchb. – Юринія волошкова. Відоме одне місцезнаходження біля просіки в сосновому лісі зеленомоховому між кв. 45 та 46 Старогутського лісництва. СГ (o); Temp-Sm; Eu-wAs; Mz/Ks; узл; KW.

625. (575) *Lactuca serriola* L. – Латук дикий, компасний. У складі рудеральних рослинних угруповань. СБ (c); НВ (c); СГ (c); ДН (c); археофіт; Temp-M; Eu-wAs; Ks/Mz; рудер.
626. *Lactuca tatarica* (L.) С.А.Мей. – Латук татарський. У складі рудеральних рослинних угруповань. СБ (c); геміапофіт; В-M; Ср; Ks/Mz; рудер.
627. (576) *Lapsana communis* L. – Празелень звичайна. У тінистих листяних лісах. СБ (p); СГ (c); ДН (c); апофіт; В-M; Eu-wAs; Mz; ліс шрл.
628. (577) *Leontodon autumnalis* L. – Любочки осінні. На луках. РЛ (p); СБ (з); НВ (з); СГ (c); ДН (c); геміапофіт; В-Sm; Eu-As; Mz; лук; KW.
629. (578) *Leontodon danubialis* Jacq. – Любочки дунайські. На луках, по узліссях. РЛ (p); СБ (p); НВ (p); СГ (c); Temp-Sm; Eu; Ks/Mz; лук сух; KW.
630. (579) *Leontodon hispidus* L. – Любочки щетинисті. Серед чагарників, у соснових лісах, на луках. СГ (p); Temp-M; Eu-wAs; Mz; лук; KW.
631. (580) *Lepidotheca suaveolens* (Pursh) Nutt. (*Chamomilla suaveolens* (Pursh) Rydb.) – Лепідотека пахуча. На полях, по узбіччях доріг. СБ (c); НВ (c); СГ (p); ДН (c); кенофіт; В-M; Eu-As; Mz; рудер; KW.
632. (581) *Leucanthemum vulgare* Lam. – Королиця звичайна. На луках, узліссях, лісових галявинах. СБ (p); НВ (p); СГ (c); ДН (c); В-M; Eu-As; Mz; лук.
633. (582) *Mycelis muralis* (L.) Dumort. – Міцеліс стінний. У мішаних та листяних лісах. СГ (c); ДН (c); Temp; Eu; Mz; ліс шрл.
634. (583) *Onopordum acanthium* L. – Татарник звичайний. У складі рудеральних рослинних угруповань. НВ (p); ДН (c); археофіт; Temp-M; Eu-As; Ks/Mz; рудер.
635. (584) *Petasites hybridus* (L.) P.Gaertn., B.Mey. & Scherb. – Кремена гібридна. На алювіальних відкладах на берегах річок. ДН (c); Temp-Sm; Eu; Hg/Mz; алюв.
636. (585) *Petasites spurius* (Retz.) Rchb. – Кремена несправжня. На алювіальних відкладах на берегах річок. ДН (c); В-Sm; Eu-wAs; Hg/Mz; алюв.
637. (586) *Phalachloroma annuum* (L.) Dumort. – Тонколучник однорічний. На луках, перелогах, полях, на узбіччях доріг, біля житла. РЛ (c); СБ (c); НВ (c); СГ (p); ДН (c); кенофіт; Temp-Sm; Am; Ks/Mz; рудер.
638. (587) *Phalachloroma septentrionale* (Fernald & Wiegand) Tzvelev – Тонколучник північний. На луках, перелогах, полях, на

- узбіччях доріг, біля житла. СБ (с); НВ (с); СГ (р); ДН (с); кенофіт; Temp; Am; Ks/Mz; рудер.
639. *Phalachloroma strigosum* (Muehl. ex Willd.) Tzvelev – Тонколучник щетинистий. У садах та парках. СБ (р); кенофіт; Temp-Sm; Am; Ks/Mz; рудер.
640. (588) *Pilosella bauhini* (Besser) Arv.-Touv. – Пілозела Баугена. На сухих луках, по узліссях соснових і мішаних лісів. СГ (с); В-Temp; Eu; Mz/Ks; лук сух.
641. (589) *Pilosella cymosa* (L.) F.Schultz & Sch. Bip. (*Hieracium cymosum* L.) – Пілозела напівзонтична. У соснових лісах, на галявинах та по узліссях. СГ (с); В-M; Eu-wAs; Mz/Ks; узл.
642. (590) *Pilosella lactucella* (Wallr.) P.D.Sell & C.West – Пілозела рання. На лісових галявинах, по луках, на сухих перелогах. СГ (с); В-Temp; Eu; Mz/Ks; узл.
643. (591) *Pilosella officinarum* F.Schult. & Sch. Bip. (*Hieracium pilosella* L.) – Пілозела звичайна. На узліссях, у соснових лісах. РЛ (с); СБ (с); НВ (с); СГ (с); ДН (с); В-M; Eu-wAs; Ks/Mz; лук сух.
644. (592) *Pilosella onegensis* Norrl. – Пілозела онезька. На лісових галявинах. СГ (с); В-Temp; Eu; Mz/Ks; узл.
645. (593) *Pilosella piloselloides* (Vill.) Soják – Пілозела волосисто-подібна. На сухих луках, по узліссях. СГ (с); В-Temp; Eu; Ks/Mz; узл.
646. (594) *Ptarmica cartilaginea* (Ledeb. ex Rchb.) Ledeb. – Чихавка хрящувата. На вологих луках, по берегах річок, у чагарниках. СБ (с); НВ (с); СГ (с); ДН (з); В-Temp; Eu-As; Mz/Hg; лук бол.
647. (595) *Ptarmica vulgaris* Blackw. ex DC. – Чихавка звичайна. Відоме одне місцезнаходження у кв. 32 Старогутського лісництва на узліссі біля болота. СГ (о); В-Sm; Eu-As; Hg/Mz; лук бол; KW.
648. (596) *Pulicaria vulgaris* Gaertn. – Блошниця звичайна. На вологих луках, по бегегах річок. СБ (р); НВ (р); ДН (с); геміапофіт; В-m; Eu-As; Hg/Mz; алюв.
649. (597) *Scorzonera humilis* L. – Скорзонера низька. У сухих соснових та мішаних лісах, на узліссях. СГ (с); В-Temp; Eu; Mz; узл.
650. (598) *Senecio erucifolius* L. – Жовтозілля еруколистє. На сухих луках, перелогах, по узліссях. РЛ (с); СГ (с); ДН (с); геміапофіт; Temp-Sm; Eu-wAs; Ks/Mz; лук сух; KWHA.
651. (599) *Senecio jacobaea* L. – Жовтозілля лучне (Ж. Якова). На сухих луках, по узліссях. ДН (с); геміапофіт; Temp-Sm; Eu-As; Mz; лук сух.
652. (600) *Senecio tataricus* Less. – Жовтозілля татарське. На вологих місцях, по берегах заплавлених водойм, у чагарниках. ДН (с); Temp-M; Eu-wAs; Mz; лук.

653. (601) *Senecio viscosus* L. – Жовтозілля липуче. У складі рудеральних рослинних угруповань, біля житла, вздовж залізниці. СБ (р); НВ (с); ДН (р); кенофіт; В-M; Eu; Ks/Mz; рудер; KW та KWHA.
654. (602) *Senecio vulgaris* L. – Жовтозілля звичайне. На полях, біля житла, вздовж доріг. СБ (р); НВ (р); археофіт; В-M; Eu-As; Ks/Mz; сеget.
655. (603) *Serratula tinctoria* L. – Серпій фарбувальний. Відоме одне місцезнаходження на вирубці у кв. 34 Старогутського лісництва. СГ (р); Temp-Sm; Eu; Mz; узл.
656. *Solidago canadensis* L. – Золотушник канадський. Здичавілий біля житла. СБ (р); кенофіт; Temp-Sm; Eu-Am; Mz; дичавіє.
657. (604) *Solidago virgaurea* L. – Золотушник звичайний. На луках, узліссях, у світлих лісах. РЛ (р); НВ (с); СГ (с); ДН (с); Pz; Eu-As; Mz; узл.
658. (605) *Sonchus arvensis* L. – Жовтий осот польовий. На полях, у чагарниках, на луках. РЛ (с); СБ (с); НВ (с); СГ (р); ДН (р); археофіт; В-M; Eu-As; Mz; сеget.
659. *Sonchus asper* (L.) Hill – Жовтий осот шорсткий. На городах та полях. СБ (с); археофіт; В-M; Eu-As; Mz; сеget.
660. (606) *Sonchus oleraceus* L. – Жовтий осот городній. На городах, полях, біля житла. СБ (с); НВ (с); ДН (р); археофіт; В-M; Eu-As; Mz; сеget.
661. (607) *Tanacetum vulgare* L. – Пижмо звичайне. На сухих луках, узліссях, по берегах річок, вздовж доріг. СБ (с); НВ (с); СГ (с); ДН (с); апофіт; В-M; Cr; Mz; лук.
662. (608) *Taraxacum erythrospermum* Andrz. – Кульбаба червоноплода. На сухих луках, на лісових дорогах, у складі рудеральних рослинних угруповань. СБ (с); СГ (р); евапофіт; В-Sm; Eu; Mz/Ks; лук.
663. (609) *Taraxacum officinale* Wigg. aggr. – Кульбаба лікарська. На луках, полях. РЛ (с); СБ (з); НВ (з); СГ (с); ДН (с); евапофіт; В-M; Eu-As; Mz; лук.
664. *Tragopogon major* Jacq. – Козельці великі. У складі рудеральних рослинних угруповань. СБ (о); Temp-Sm; Eu; Mz/Ks; рудер.
665. *Tragopogon pratensis* L. – Козельці лучні. У складі рудеральних рослинних угруповань. СБ (о); Temp; Eu; Mz; рудер.
666. (610) *Tripleurospermum inodorum* (L.) Sch.Bip. (*Matricaria perforata* Mérat) – Триреберник непахучий. На полях, вздовж доріг, у складі рудеральних рослинних угруповань. РЛ (с); СБ (с); НВ (с); СГ (р); ДН (с); археофіт; В-M; Cr; Mz; сеget.

667. (611) *Tussilago farfara* L. – Мати-й-мачуха звичайна. На порушених ділянках, по берегах річок. СБ (с); НВ (с); СГ (р); ДН (с); геміапофіт; Arct-Sm; Eu-As; Mz.
668. (612) *Xanthium albinum* (Widder) H.Scholz – Нетреба альбінська. На смітниках, по берегах річок, на пасовищах. РЛ (р); СБ (с); НВ (с); ДН (с); кенофіт; Temp-M; Cr; Hg/Mz; алюв.

Butomaceae Rich. – Сусакові

669. (613) *Butomus umbellatus* L. – Сусак зонтичний. По берегах водойм. СГ (с); ДН (з); В-М; Eu-As; Hg; прибр-водн.

Alismataceae Vent. – Частухові

670. (614) *Alisma plantago-aquatica* L. – Частуха подорожникова. По берегах водойм, у канавах, на заболочених луках і болотах. СБ (р); НВ (р); СГ (с); ДН (з); В-М; Cr; Hd; прибр-водн; KW.
671. (615) *Sagittaria sagittifolia* L. – Стрілолист стрілолистий. По берегах водойм. СБ (с); СГ (с); ДН (з); В-М; Eu-As; Hd; прибр-водн.

Hydrocharitaceae Juss. – Жабурникові

672. (616) *Elodea canadensis* Michx. – Елодея канадська. У повільно текучих та стоячих водоймах. СБ (с); СГ (з); ДН (з); кенофіт; Temp-M; Am; Hd; вод; KW.
673. (617) *Hydrocharis morsus-ranae* L. – Жабурник звичайний. У повільно текучих та стоячих водоймах, на болотах. СГ (с); ДН (з); В-Sm; Eu-wAs; Hd; вод; KW.
674. (618) *Stratiotes aloides* L. – Водяний різак алоевидний. У повільнотекучих та стоячих водоймах. ДН (з); В-Sm; Eu-wAs; Hd; вод.

Juncaginaceae Rich. – Тризубцеві

675. (619) *Triglochin palustre* L. – Тризубець болотний. На сирих луках, по болотистих місцях. СБ (о); СГ (о); ДН (о); Arct-Sm; Cr; Mz/Hg; бол евтр; KW.

Potamogetonaceae Dumort. – Рдесникові

676. (620) *Potamogeton compresus* L. – Рдесник стиснутий. У стоячих та повільно текучих водоймах. СГ (с); ДН (с); В-Sm; Cr; Hd; вод; KW.

677. (621) *Potamogeton crispus* L. – Рдесник кучерявий. У стоячих та повільно текучих водоймах. ДН (с); В-Sm; Eu-As; Hd; вод.
678. (622) *Potamogeton lucens* L. – Рдесник блискучий. У стоячих та повільно текучих водоймах. ДН (з); В-М; Eu-As; Hd; вод.
679. (623) *Potamogeton natans* L. – Рдесник плаваючий. У стоячих та повільно текучих водоймах. СБ (р); ДН (з); В-Sm; Cr; Hd; вод.
680. (624) *Potamogeton obtusifolius* Mert. & W.D.J.Koch – Рдесник туполистий. У стоячих та повільно текучих водоймах. ДН (с); В-Temp; Cr; Hd; вод.
681. (625) *Potamogeton pectinatus* L. – Рдесник гребінчастий. У стоячих та повільно текучих водоймах. СБ (з); ДН (с); В-Austr; Cr; Hd; вод; KW.
682. (626) *Potamogeton perfoliatus* L. – Рдесник пронизанолистий. У річках, озерах. СГ (с); ДН (з); В-Trop; Cr; Hd; вод.
683. (627) *Potamogeton trichoides* Cham. & Schlecht. – Рдесник волосовидний. У мілких стоячих водоймах. СГ (р); Temp-Sm; Eu-wAs; Hd; вод.

Najadaceae Juss. – Різухові

684. (628) *Najas marina* L. – Різуха морська. В озерах, старицях, ріках. ДН (р); Pz; Eu-wAs; Hd; вод; KW.

Convallariaceae Horan. – Конвалії

685. (629) *Convallaria majalis* L. – Конвалія звичайна. У світлих лісах, на узліссях. СБ (с); НВ (р); СГ (з); ДН (з); В-Sm; Eu; Mz; ліс шрл; KW.
686. (630) *Maianthemum bifolium* (L.) F.W.Schmidt – Веснівка дволиста. У хвойних, мішаних та широколистяних лісах. СБ (р); НВ (р); СГ (з); ДН (с); В-Temp; Eu-As; Mz; ліс хв; KW.
687. (631) *Polygonatum multiflorum* (L.) All. – Купина багатоквітова. У тінистих мішаних та листяних лісах. СБ (р); СГ (з); ДН (с); Temp-Sm; Eu; Mz; ліс шрл.
688. (632) *Polygonatum odoratum* (Mill.) Druce – Купина пахуча. У соснових та мішаних лісах. СГ (з); ДН (с); Temp-Sm; Eu-As; Ks/Mz; ліс хв; KW.

Liliaceae Juss. – Лілійні

689. (633) *Anthericum ramosum* L. – Віхалка гілляста. У світлих лісах, на узліссях. НВ (о); СГ (о); ДН (р); Temp-Sm; Eu; Ks/Mz; узл.

690. (634) *Gagea lutea* (L.) Ker Gawl. – Зірочки жовті. У листяних лісах, на узліссях. СБ (р); СГ (с); Temp-Sm; Eu; Mz; ліс шрл.
691. (635) *Gagea minima* (L.) Ker Gawl. – Зірочки малі. У листяних лісах, на узліссях. СБ (р); СГ (с); апофіт; Temp-Sm; Eu-wAs; Mz; ліс шрл; KW.
692. (636) *Lilium martagon* L. – Лілія лісова (Л. кучерява). Єдине місцезнаходження виявлене М.П. Книшом у Старогутському лісництві. СГ (о); B-Temp; Eu-As; Mz; ліс шрл.
693. (637) *Paris quadrifolia* L. – Вороняче око звичайне. У тіннистих листяних та мішаних лісах. СБ (р); СГ (с); ДН (р); B-Temp; Eu-As; Mz; ліс шрл; KW.

Melanthiaceae Batsch – Мелантиєві

694. (638) *Veratrum lobelianum* Bernh. – Чемериця Лобелієва. На сирих місцях по узліссях, у лісах, по краях боліт. СГ (с); ДН (р); Arct-Temp; Eu-As; Hg/Mz; чагарн; KW.

Alliaceae J.Agardh – Цибулеві

695. (639) *Allium angulosum* L. – Цибуля гранчаста. На луках, по берегах річок. ДН (с); Temp-Sm; Eu-wAs; Hg/Mz; лук.
696. (640) *Allium oleraceum* L. – Цибуля овочева. У світлих лісах, на луках. СГ (р); ДН (с); апофіт; Temp; Eu; Ks/Mz; лук сух; KW.
697. (641) *Allium vineale* L. – Цибуля виноградникова. На сухих луках. СГ (р); апофіт; Temp-M; Eu; Mz; лук сух.

Asparagaceae Juss. – Холодкові

698. (642) *Asparagus officinalis* L. – Холодок лікарський. На борючих пісках і остепнених луках у заплаві р. Десна. СБ (о); ДН (с); Temp-M; Eu-wAs; Ks/Mz; бор.

Iridaceae Juss. – Півникові

699. (643) *Iris pseudacorus* L. – Півники болотні. На болотах, по берегах водойм. СБ (р); НВ (р); СГ (с); ДН (с); Temp-Sm; Eu; Hg; бол евр.
700. (644) *Iris sibirica* L. – Півники сибірські. У заплавах на луках, у чагарниках. ДН (с); Temp-Sm; Eu-wAs; Hg/Mz; лук.

Orchidaceae Juss. – Зозулинцеві

701. (645) *Dactylorhiza fuchsii* (Druce) Soó – Пальчатокорінник Фукса. На вологих луках, по краях боліт, серед чагарників. СБ (о); СГ (с); ДН (р); B-Temp; Eu-As; Hg/Mz; лук бол; KW.
702. (646) *Dactylorhiza incarnata* (L.) Soó – Пальчатокорінник м'ясочервоний. На вологих луках, по краях боліт, серед чагарників. СБ (о); СГ (с); ДН (р); B-Temp; Eu-As; Mz/Hg; лук бол; KW.
703. (647) *Dactylorhiza maculata* (L.) Soó – Пальчатокорінник плямистий. На болотах, заболочених луках, серед чагарників. СГ (с); Temp-Sm; Eu-wAs; Hg/Mz; лук бол; KW.
704. (648) *Epipactis atrorubens* (Hoffm. ex Bernh.) Besser – Коручка темно-червона. У світлих листяних та мішаних лісах. СГ (с); Temp-Sm; Eu-wAs; Ks/Mz; ліс шрл.
705. (649) *Epipactis helleborine* (L.) Crantz – Коручка чемерниковидна. У листяних та мішаних лісах. СГ (с); ДН (р); Temp-Sm; Eu-wAs; Mz; ліс шрл; KW.
706. (650) *Goodyera repens* (L.) R.Br. – Гудайєра повзуча. Відоме одне місцезнаходження у кв. 94 Старогутського лісництва в ялиново-сосновому лісі. Популяція займає кілька гектарів. СГ (о); B-Temp; Cp; Mz; ліс хв; KW.
707. (651) *Listera ovata* (L.) R.Br. – Зозулині сльози яйцевидні. Відоме одне місцезнаходження серед чагарників *Salix cinerea* на краю евтрофного болота у кв. 85 Старогутського лісництва. СГ (о); B-Temp; Eu-As; Hg/Mz; ліс шрл; KW.
708. (652) *Neottia nidus-avis* (L.) Rich. – Гніздівка звичайна. У мішаних та листяних лісах. СГ (с); Temp-Sm; Eu; Mz; ліс шрл; KW.
709. (653) *Platanthera bifolia* (L.) Rich. – Любка дволиста. У мішаних та листяних лісах, на узліссях. СГ (с); B-Sm; Eu-As; Mz; ліс шрл; KW.
710. (654) *Platanthera chlorantha* (Cust.) Rchb. – Любка зеленоквіткова. У мішаних і листяних лісах, на узліссях. СГ (с); Temp; Eu; Mz; ліс шрл; KW.

Juncaceae Juss. – Ситникові

711. (655) *Juncus ambiguus* Guss. (*Juncus ranarius* Songeon & Perrier ex Billot) – Ситник сумнівний. На алювіальних відкладах по берегах водойм, на дорогах. ДН (с); B-M; Eu-As; Mz; алюв.
712. (656) *Juncus articulatus* L. – Ситник членистий. На вологих місцях, луках, трав'яних болотах. СБ (с); НВ (с); СГ (с); ДН (з); B-M; Eu-As; Mz/Hg; прибр-водн; KW та KWHA.

713. (657) *Juncus atratus* Krock. – Ситник темноцвітий. На заболочених луках, трав'яних болотах. ДН (с); Temp-Sm; Eu-wAs; Mz/Hg; лук бол.
714. (658) *Juncus bufonius* L. – Ситник жаб'ячий. На алювіальних відкладах по берегах річок, біля доріг. РЛ (с); СБ (с); НВ (с); СГ (с); ДН (с); Pz; Cp; Hg/Mz; алюв; KW.
715. (659) *Juncus compressus* Jacq. – Ситник стиснутий. На луках, болотах, по берегах водойм. СБ (с); ДН (с); геміапофіт; B-Sm; Eu-wAs; Mz/Hg; рудер.
716. (660) *Juncus conglomeratus* L. – Ситник скупчений. На вологих місцях, у канавах, на болотах. РЛ (р); СБ (с); НВ (с); СГ (с); ДН (с); B-Sm; Eu; Mz/Hg; лук бол.
717. (661) *Juncus effusus* L. – Ситник розлогий. На болотах, у замкнутах зниженнях, по берегах водойм. СБ (с); НВ (с); СГ (с); ДН (с); Pz; Cp; Mz/Hg; лук бол.
718. (662) *Juncus filiformis* L. – Ситник нитковидний. На вологих місцях, луках, болотах. СГ (с); ДН (р); B-Sm; Cp; Mz/Hg; лук бол.
719. (663) *Juncus inflexus* L. – Ситник пониклий. На вологих місцях, луках, по берегах річок. ДН (р); Temp-M; Eu-As; Hg/Mz; лук бол.
720. (664) *Juncus tenageia* Ehrh. ex L. f. – Ситник мілководний. На вологих піщаних місцях, на алювіальних відкладах по берегах річок. СГ (с); ДН (с); Temp-M; Eu; Hg/Mz; лук бол.
721. (665) *Juncus tenuis* Willd. – Ситник тонкий. На луках, болотах, вздовж доріг. РЛ (с); СБ (с); НВ (с); СГ (с); ДН (с); кенофіт; B-M; Am; Mz; рудер; KW.
722. (666) *Luzula campestris* (L.) DC. – Ожика рівнинна. На луках, у світлих лісах. РЛ (р); СБ (р); НВ (с); СГ (з); ДН (с); Arct-Sm; Cp; Mz; лук.
723. (667) *Luzula multiflora* (Ehrh.) Lej. – Ожика багатоквітова. На луках, у лісах, серед чагарників. СБ (р); НВ (р); СГ (с); ДН (с); Arct-Sm; Cp; Mz; лук бол.
724. (668) *Luzula pallidula* Kirschner (*Luzula pallescens* Sw.) – Ожика блідувата. На луках, у лісах, серед чагарників. СБ (р); СГ (с); ДН (с); B-Sm; Eu-wAs; Mz; лук бол.
725. (669) *Luzula pilosa* (L.) Willd. – Ожика волосиста. У хвойних, мішаних та листяних лісах. НВ (р); СГ (з); ДН (с); B-Temp; Eu-As; Mz; ліс хв.

Сyperaceae Juss. – Осокові

726. *Blasmus compressus* (L.) Panz. ex Link – Блисмус стиснутий. На вологих луках. СБ (о); Temp-Sm; Eu-As; Mz/Hg; лук бол.

727. *Bolboschoenus maritimus* (L.) Palla var. *compactus* (Hoffm.) T.V.Egorova – Бульбокомиш морський. На болотистих луках і болотах. СБ (р); B-M; Eu-As; Mz/Hg; бол евтр; KW та KWHA.
728. (670) *Carex acuta* L. – Осока гостра. По берегах водойм, на сирих луках, низинних болотах. СБ (р); НВ (р); СГ (с); ДН (з); B-Sm; Eu-As; Mz/Hg; бол евтр; LWKS.
729. (671) *Carex acutiformis* Ehrh. – Осока гостровидна. На низинних болотах, у вільшняках, по берегах озер. СБ (р); НВ (р); СГ (с); ДН (з); Temp-M; Eu-wAs; Hg; бол евтр; LWKS.
730. (672) *Carex appropinquata* Schum. – Осока зближена. На осокових болотах, у розріджених вільшняках. СГ (с); Arct-Temp; Cp; Hg; бол евтр; LWKS та KWHA.
731. (673) *Carex brunnescens* (Pers.) Poir. – Осока бурюча. У соснових лісах Старогутського лісництва (квартали 62, 112, 113). СГ (р); B; Eu-As; Mz; ліс хв; KW та LWKS.
732. (674) *Carex cespitosa* L. – Осока дерниста. На сирих торф'янистих луках, низинних болотах. СБ (о); НВ (о); СГ (с); ДН (с); B-Temp; Eu-As; Hg; бол евтр; KW, KWHA та LWKS.
733. (675) *Carex cinerea* Pollich – Осока попелясто-сіра. На низинних і перехідних болотах, сирих луках. НВ (р); СГ (с); Arct-Sm; Cp; Hg; бол евтр; LWKS.
734. (676) *Carex digitata* L. – Осока пальчаста. У хвойних, мішаних і листяних лісах. СГ (з); ДН (с); B-Temp; Eu; Mz; ліс хв.
735. (677) *Carex echinata* Murray – Осока їжакова. На сирих торф'янистих луках, по краях боліт. СГ (с); B-Temp; Cp; Mz/Hg; лук бол; LWKS.
736. (678) *Carex elata* All. – Осока висока. На низинних, рідше перехідних болотах. СБ (р); НВ (р); СГ (с); ДН (с); Temp; Eu; Hg; бол евтр; LWKS.
737. (679) *Carex elongata* L. – Осока видовжена. У вільшняках та чагарниках. НВ (р); СГ (с); ДН (с); B-Temp; Eu-As; Hg; ліс бол; LWKS.
738. (680) *Carex ericetorum* Pollich – Осока вереснянкова. У сухих соснових лісах, на узліссях. СГ (с); ДН (р); B-Temp; Eu-As; Ks/Mz; ліс хв; LWKS.
739. (681) *Carex flava* L. – Осока жовта. На сирих торф'янистих луках, по краях боліт. СБ (р); СГ (с); ДН (р); B-Sm; Eu-Am; Mz/Hg; лук бол; LWKS.
740. (682) *Carex globularis* L. – Осока кулястоподібна. Відоме одне місцезнаходження у кв. 79 Старогутського лісництва. СГ (о); B; Eu-As; Mz/Hg; ліс хв; LWKS.
741. (683) *Carex hartmanii* Cajand. – Осока Гартмана. На луках у заплаві Десни. ДН (о); Temp-Sm; Eu-wAs-Am; Hg/Mz; лук сух; LWKS.

742. (684) *Carex hirta* L. – Осока шершава. На луках, у світлих листяних лісах, вздовж доріг. СБ (з); НВ (з); СГ (с); ДН (с); Temp-Sm; Eu; Mz; лук.
743. (685) *Carex juncella* (Fr.) Th.Fr. – Осока ситничковидна. На низинних болотах, у вільшняках. СГ (з); ДН (с); B-Temp; Eu-As; Mz/Hg; бол евтр; LWKS.
744. (686) *Carex leporina* L. – Осока заяча. На луках, у світлих лісах. СБ (с); НВ (с); СГ (с); ДН (з); B-Temp; Eu; Hg/Mz; лук бол.
745. (687) *Carex lasiocarpa* Ehrh. – Осока пухнатоплода. На перехідних сфагнових болотах. СГ (с); B-Temp; Cp; Mz/Hg; бол мезо; LWKS та KW.
746. (688) *Carex limosa* L. – Осока багнова. На сфагнових болотах. СГ (р); B-Temp; Cp; Hg; бол мезо; KW.
747. (689) *Carex montana* L. – Осока гірська. У світлих листяних лісах, на узліссях. СГ (р); Temp; Eu; Ks/Mz; узл; LWKS.
748. (690) *Carex muricata* L. – Осока колючкувата. У листяних та мішаних лісах. СБ (р); СГ (с); B-Sm; Eu-As; Mz/Hg; ліс шрл; LWKS.
749. (691) *Carex nigra* (L.) Reichard – Осока чорна. На сирих луках, окраїнах боліт, у заболочених лісах. СБ (с); НВ (с); СГ (з); ДН (с); B-Sm; Cp; Hg/Mz; лук бол; LWKS.
750. (692) *Carex pallescens* L. – Осока бліда. На луках, у світлих лісах. СБ (р); НВ (р); СГ (с); ДН (з); B-Temp; Eu-As; Hg/Mz; узл; LWKS та KWHA.
751. (693) *Carex panicea* L. – Осока просовидна. На сирих луках, низинних болотах. СБ (р); СГ (р); ДН (р); Temp-Sm; Eu-wAs; Mz/Hg; лук бол; KWHA.
752. (694) *Carex pilosa* Scop. – Осока волосиста. У широколистяних і хвойно-широколистяних лісах. СБ (з); СГ (з); ДН (с); Temp-Sm; Eu; Mz; ліс шрл; KW.
753. (695) *Carex praecox* Schreb. – Осока рання. На сухих луках, у світлих соснових лісах, вздовж доріг. СБ (з); НВ (с); СГ (с); ДН (з); Temp-Sm; Eu-As; Ks/Mz; лук сух; LWKS.
754. (696) *Carex pseudocyperus* L. – Осока несправжньосмикавцева. На низинних болотах, у вільшняках, по берегах водойм. СБ (р); НВ (р); СГ (с); ДН (с); Temp-Sm; Cp; Hg; ліс бол.
755. (697) *Carex remota* L. – Осока рідковолоса. Відоме одне місцезнаходження виду в тінистому сирому дубовому лісі у кв. 95 Старогутського лісництва. СГ (о); Temp-Sm; Eu; Hg/Mz; ліс шрл; KW.
756. (698) *Carex rhizina* Blytt ex Lindbl. – Осока кореневищна. Відоме одне місцезнаходження виду у кв. 81 Старогутського лі-

- сництва в березово-дубовому лісі ліщиновому. СГ (о); B-Sm; Eu-wAs; Mz; ліс шрл; LWKS.
757. (699) *Carex riparia* Curtis – Осока побережна. На низинних трав'янистих болотах, у вільшняках, по берегах водойм. НВ (р); ДН (р); Temp-Sm; Eu-wAs; Hg; прибр-водн.
758. (700) *Carex rostrata* Stokes – Осока здута. На низинних та перехідних болотах. СБ (р); СГ (з); ДН (с); Arct-Sm; Cp; Mz/Hg; бол мезо.
759. (701) *Carex spicata* Huds. (*Carex contigua* Hoppe) – Осока колосиста. На суходольних луках, у світлих березових і широколистяних лісах, на пустищах. СБ (с); НВ (с); СГ (с); ДН (с); Temp-Sm; Eu-wAs; Mz; ліс шрл; LWKS.
760. *Carex sylvatica* Huds. – Осока лісова. Відоме одне місцезнаходження в лісопарку «Мирщина». СБ (о); Temp-M; Eu; Mz; ліс шрл; KW.
761. (702) *Carex vaginata* Tausch – Осока піхвова. У соснових та березових лісах на свіжих ґрунтах у кв. 60, 85, 92, 121, 126 та 127 Старогутського лісництва. СГ (р); B; Cp; Hg/Mz; ліс хв; LWKS.
762. (703) *Carex vesicaria* L. – Осока пухирчата. На сирих луках, низинних болотах, по берегах водойм. СБ (р); НВ (р); СГ (з); ДН (с); B-Temp; Eu-As; Mz/Hg; бол евтр.
763. (704) *Carex vulpina* L. – Осока лисяча. На сирих луках, по берегах водойм. СБ (р); НВ (р); СГ (с); ДН (з); B-Sm; Eu-wAs; Hg; лук бол; LWKS.
764. (705) *Cyperus fuscus* L. – Смикавець бурий. На алювіальних відкладах по берегах річок. СБ (р); НВ (р); СГ (р); ДН (с); Pz; Eu-As; Mz/Hg; алюв.
765. (706) *Eleocharis acicularis* (L.) Roem. & Schult. – Ситняг голчастий. По берегах водойм. ДН (с); Temp-Sm; Cp; Hg; алюв.
766. (707) *Eleocharis ovata* (Roth) Roem. & Schult. – Ситняг яйцевидний. На алювіальних відкладах по берегах річок. СГ (р); ДН (с); Pz; Cp; Mz/Hg; алюв.
767. (708) *Eleocharis palustris* (L.) Roem. & Schult. – Ситняг болотний. По берегах водойм, на болотах, сирих луках у заплавах річок. СБ (с); НВ (с); СГ (с); ДН (з); Pz; Cp; Hg; бол евтр; LWKS.
768. (709) *Eriophorum angustifolium* Honk. (*Eriophorum polystachyon* L.) – Пухівка вузьколиста. На осоково-мохових болотах. СГ (с); ДН (р); Arct-Temp; Cp; Mz/Hg; бол мезо; KW.
769. (710) *Eriophorum latifolium* Норре – Пухівка широколиста. На осоково-мохових болотах. СГ (р); B-Temp; Eu-wAs; Hg; бол мезо.

770. (711) *Eriophorum vaginatum* L. – Пухівка піхвова. На сфагно-
вих болотах. СГ (з); Arct-Temp; Ср; Мз/Нг; бол мезо; LWKS.
771. (712) *Scirpus lacustris* L. (*Schoenoplectus lacustris* (L.) Palla) –
Комиш озерний (Куга озерна). По берегах водойм, на мілко-
водді. ДН (з); В-М; Eu-wAs; Hd; прибр-водн.
772. (713) *Scirpus sylvaticus* L. – Комиш лісовий. У заболочених
лісах, на низинних болотах, по берегах водойм. СБ (с); НВ (с);
СГ (с); ДН (с); В-Temp; Eu-As; Нг; ліс бол.

Росaceae Barnhart – Злакові

773. (714) *Agrostis canina* L. – Мітлиця собача. На болотах і заболоче-
них луках. НВ (р); СГ (с); ДН (с); Arct-Sm; Eu-As; Мз/Нг; лук бол.
774. (715) *Agrostis capillaris* L. (*Agrostis tenuis* Sibth.) – Мітлиця
тонка. На сухих луках, пісках, перелогах, у посівах, у світлих
лісах. РЛ (з); СБ (з); НВ (з); СГ (з); ДН (з); евапофіт; В-Temp;
Eu-wAs; Мз; лук.
775. (716) *Agrostis gigantea* Roth – Мітлиця велетенська. На лу-
ках, лісових галявинах, по узбіччям доріг. РЛ (з); СБ (з); НВ
(з); СГ (з); ДН (з); евапофіт; Temp-Sm; Eu; Нг/Мз; лук.
776. (717) *Agrostis stolonifera* L. – Мітлиця повзуча. На заболоче-
них луках, лісових болотах, по берегах водойм. СБ (с); НВ (с);
СГ (с); ДН (з); Arct-Sm; Eu-As; Мз/Нг; лук бол.
777. (718) *Agrostis vinealis* Schreb. – Мітлиця виноградникова. На
остепнених луках, у сухих соснових лісах. НВ (р); СГ (р); ДН
(с); Temp-Sm; Eu-As; Мз; лук сух.
778. (719) *Alopecurus aequalis* Sobol. – Китник рівний. На болотах,
вологих луках, по берегах водойм. СБ (с); НВ (с); СГ (с); ДН
(з); Arct-Sm; Ср; Нг; лук бол.
779. (720) *Alopecurus arundinaceus* Poir. – Китник тростиновий.
На вологих луках. СБ (р); ДН (с); В-Sm; Eu-As; Нг/Мз; лук.
780. (721) *Alopecurus geniculatus* L. – Китник колінчастий. На бо-
лотах, вологих луках, по берегах водойм. СБ (р); НВ (р); ДН
(с); В-Sm; Eu; Нг; лук бол.
781. (722) *Alopecurus pratensis* L. – Китник лучний. На луках. СБ
(р); СГ (с); ДН (з); Arct-Sm; Eu-As; Нг/Мз; лук.
782. (723) *Anisantha tectorum* (L.) Nevski – Анізанта покрівельна.
На пісках біля житла, вздовж доріг, на залізниці. СБ (с); НВ
(р); ДН (р); археофіт; Temp-M; Eu-wAs; Мз/Кс; рудер.
783. (724) *Anthoxanthum odoratum* L. – Пахуча трава звичайна.
На луках, лісових галявинах, у світлих лісах. СБ (с); НВ (с);
СГ (з); ДН (с); Arct-Sm; Eu-wAs; Мз; лук.
784. (725) *Apera spica-venti* (L.) P.Beauv. – Метлюг звичайний. На
полях, перелогах, вздовж доріг. РЛ (з); СБ (с); НВ (с); СГ (о);
ДН (р); археофіт; Eu-As; Кс/Мз; серет; KW.
785. (726) *Beckmannia eruciformis* (L.) Host – Бекманія звичайна.
На вологих та заболочених луках. СБ (р); НВ (р); СГ (с); ДН
(с); В-М; Eu-As; Мз/Нг; лук бол; KW.
786. (727) *Brachypodium sylvaticum* (Huds.) P.Beauv. – Куцоніжка
лісова. У листяних і мішаних лісах. СГ (р); ДН (с); Temp-Sm;
Eu-wAs; Мз; ліс шрл.
787. (728) *Briza media* L. – Трясучка середня. На луках, лісових
галявинах, у світлих лісах. СБ (с); СГ (с); ДН (с); В-Sm; Eu;
Мз; лук.
788. (729) *Bromopsis benekenii* (Lange) Holub – Стоколос Бенекена. У
листяних і мішаних лісах. СГ (о); Temp-M; Eu-wAs; Мз; ліс шрл.
789. (730) *Bromopsis inermis* (Leyss.) Holub – Стоколос безостий.
На луках, по узліссях, вздовж доріг. СБ (с); НВ (с); СГ (с); ДН
(с); В-Sm; Ср; Мз; лук.
790. (731) *Bromus arvensis* L. – Бромус польовий. Уздовж доріг, на
полях. СБ (с); НВ (с); археофіт; В-М; Eu-As; Мз; рудер.
791. (732) *Bromus commutatus* Schrad. – Бромус мінливий. Уздовж
доріг, на пісках біля житла. СБ (с); НВ (с); ДН (р); кенофіт;
Temp-M; Eu; Кс/Мз; рудер; KW.
792. (733) *Bromus hordeaceus* L. (subsp. *mollis* (L.) Hyl.; *Bromus*
mollis L.) – Бромус ячменевидний. На луках, вздовж доріг, на
перелогах. СБ (с); НВ (с); СГ (с); ДН (з); евапофіт; Temp-Sm;
Eu; Кс/Мз; рудер.
793. *Bromus japonicus* Thunb. – Бромус японський. Уздовж доріг,
біля житла. СБ (р); геміапофіт; Sm-M; Eu-wAs; Мз/Кс; рудер.
794. (734) *Calamagrostis arundinacea* (L.) Roth – Куничник очере-
таний. У листяних та мішаних лісах. СБ (р); СГ (с); ДН (с);
В-Temp; Eu-wAs; Мз; ліс шрл.
795. (735) *Calamagrostis canescens* (Weber) Roth – Куничник сіру-
ватий. На болотах і болотистих луках, у заболочених лісах.
СБ (р); НВ (р); СГ (с); ДН (с); В-Temp; Eu-wAs; Нг; бол евтр;
KWHNA.
796. (736) *Calamagrostis epigeios* (L.) Roth – Куничник наземний.
На сухих та пустищних луках, у соснових лісах, на вирубках.
РЛ (р); СБ (с); НВ (с); СГ (з); ДН (с); В-М; Eu-As; Мз; лук сух.
797. (737) *Calamagrostis stricta* (Timm) Koeler (*Calamagrostis*
neglecta (Ehrh.) Gaertn., Mey. et Scherb.) – Куничник прямий.
На болотах, заболочених луках. СБ (р); СГ (с); Arct-Temp; Ср;
Мз/Нг; бол евтр.

798. *Catabrosa aquatica* (L.) P.Beauv. – Катаброза водяна. По берегах водойм. СБ (р); Pz; Cp; Mz/Hg; алюв.
799. (738) *Corynephorus canescens* (L.) P.Beauv. – Булавоносець сіруватий. На борових пісках. ДН (р); Temp-M; Eu; Ks/Mz; бор; KW.
800. (739) *Cynosurus cristatus* L. – Гребінник звичайний. На суходольних та заплавлених луках, по узліссях. СБ (с); СГ (с); ДН (с); апофіт; B-Temp; Eu; Mz; лук.
801. (740) *Dactylis glomerata* L. – Грястиця збірна. На луках, у світлих хвойних та листяних лісах. СБ (с); НВ (с); СГ (с); ДН (с); B-Sm; Eu-As; Mz; узл.
802. (741) *Deschampsia cespitosa* (L.) P.Beauv. – Щучник дернистий. На вологих луках, у лісах, на болотах. СБ (с); НВ (с); СГ (з); ДН (з); Pz; Cp; Hg/Mz; лук бол.
803. (742) *Digitaria ischaemum* (Schreb.) Muehl. – Пальчатка звичайна. На пісках, біля доріг. РЛ (р); СБ (с); НВ (с); СГ (с); ДН (с); археофіт; Pz; Cp; Mz; бор.
804. (743) *Digitaria sanguinalis* (L.) Scop. – Пальчатка кров'яна. На вологих піщаних місцях, на полях, вздовж доріг. СБ (с); СГ (с); археофіт; Pz; Cp; Ks/Mz; бор.
805. (744) *Echinochloa crusgalli* (L.) P.Beauv. – Плоскуха звичайна. На полях, городах, біля житла. РЛ (з); СБ (с); НВ (с); СГ (р); ДН (с); археофіт; Pz; Cp; Mz; сеget; KW.
806. (745) *Elymus caninus* (L.) L. (*Roegneria canina* (L.) Nevski) – Колосняк собачий. СГ (р); ДН (р); B-M; Eu-wAs; Mz; ліс шрл; KWHA.
807. (746) *Elytrigia repens* (L.) Nevski – Пірій повзучий. На луках, перелогах і полях, у чагарниках, біля доріг. РЛ (с); СБ (з); НВ (з); СГ (с); ДН (с); евапофіт; B-M; Eu-As; Ks/Mz; лук.
808. (747) *Eragrostis minor* Host – Гусятник малий. Біля житла, вздовж залізниці. СБ (с); НВ (с); кенофіт; Temp-M; Cp; Mz/Ks; рудер.
809. (748) *Eragrostis pilosa* (L.) P.Beauv. – Гусятник волосистий. Уздовж доріг. НВ (о); кенофіт; Temp-M; Cp; Mz/Ks; рудер.
810. *Eragrostis suaveolens* A.Becker ex Claus – Гусятник запашний. Уздовж залізниці. СБ (о); геміапофіт; Temp-M; Eu-wAs; Ks/Mz; рудер.
811. (749) *Festuca gigantea* (L.) Vill. – Костриця велетенська. У листяних лісах. СБ (р); СГ (с); ДН (с); Temp-Sm; Eu-wAs; Hg/Mz; ліс шрл.
812. (750) *Festuca ovina* L. – Костриця овеча. У сухих соснових лісах, на пустищних луках. СБ (с); НВ (с); СГ (з); ДН (с); Arct-Sm; Eu-As; Mz; ліс хв.

813. (751) *Festuca pratensis* Huds. – Костриця лучна. На луках. СБ (с); НВ (с); СГ (с); ДН (з); B-Sm; Eu-wAs; Mz; лук.
814. (752) *Festuca rubra* L. – Костриця червона. На луках, узліссях, у світлих лісах. СБ (с); НВ (с); СГ (з); ДН (з); Arct-Sm; Cp; Mz; лук.
815. (753) *Glyceria fluitans* (L.) R.Br. – Лепешняк плаваючий. На болотистих луках і болотах, по берегах водойм. СГ (с); ДН (з); Temp-Sm; Eu; Hg; прибр-водн.
816. (754) *Glyceria maxima* (C.Hartm.) Holmberg – Лепешняк великий. На заболочених луках, по берегах водойм. СБ (р); НВ (р); СГ (с); ДН (з); Temp-Sm; Cp; Hg; прибр-водн.
817. (755) *Glyceria nemoralis* (Uechtr.) Uechtr. & Körn. – Лепешняк дібровний. На болотах у тінистих листяних лісах. СГ (о); Temp-Sm; Eu; Mz; ліс бол.
818. (756) *Glyceria notata* Chevall. (*Glyceria plicata* (Fr.) Fr.) – Лепешняк складчастий. На заболочених луках, болотах, по берегах річок. СБ (с); НВ (с); СГ (с); ДН (з); Temp-M; Eu-As; Hg; прибр-водн.
819. (757) *Helictotrichon pubescens* (Huds.) Pilg. – Вівсюнець пухнатий. У сухих соснових лісах, на узліссях. СГ (с); ДН (о); Temp-Sm; Eu-wAs; Ks/Mz; узл.
820. (758) *Hierochloa odorata* (L.) P.Beauv. – Чаполох пахуча. На луках, лісових галявинах, у світлих лісах. СБ (р); СГ (р); апофіт; Arct-Sm; Cp; Hg/Mz; узл.
821. (759) *Holcus lanatus* L. – Медова трава шерстиста. На вологих луках, у розріджених лісах, серед чагарників. СГ (с); Temp-M; Eu; Hg/Mz; лук бол.
822. (760) *Koeleria cristata* (L.) Pers. – Кипець гребінчастий. У сухих соснових лісах, на борових пісках. НВ (с); СГ (с); Temp-M; Cp; Mz/Ks; ліс хв; KWHA.
823. (761) *Koeleria delavignei* Czern. ex Domin – Кипець Делявіня. На сухих заплавлених луках. ДН (р); Temp-Sm; Eu-wAs; Mz; лук сух.
824. (762) *Koeleria glauca* (Spreng.) DC. – Кипець сизий. На остепнених луках, борових пісках. СГ (с); ДН (с); Temp-Sm; Eu-wAs; Mz/Ks; лук сух.
825. (763) *Koeleria grandis* Besser ex Gorski – Кипець великий. У сухих соснових лісах. СГ (р); Temp; Eu; Ks/Mz; узл.
826. (764) *Leersia oryzoides* (L.) Sw. – Леерсія рисовидна. На болотах, по берегах водойм. СБ (с); НВ (с); СГ (с); ДН (с); Temp-Sm; Eu-Am; Hg; прибр-водн.
827. (765) *Lolium perenne* L. – Пажитниця багаторічна. На луках, біля доріг. СБ (с); СГ (р); ДН (р); евапофіт; B-M; Eu; Mz; лук.

828. (766) *Melica nutans* L. – Перлівка поникла. У світлич мішаних та листяних лісах, на узліссях. СБ (р); СГ (с); ДН (с); В-Темп; Еу-Ас; Мз; ліс шрл.
829. (767) *Milium effusum* L. – Просянка розлога. У листяних і мішаних лісах. СБ (р); СГ (с); ДН (с); В-Темп; Ср; Мз; ліс шрл.
830. (768) *Molinia caerulea* (L.) Moench – Молінія голуба. У вологих соснових і мішаних лісах, на сирих луках. НВ (с); СГ (з); ДН (с); В-Темп; Еу; Нг/Мз; ліс хв.
831. (769) *Nardus stricta* L. – Біловус стиснутий. На пустищних луках, по узліссях, на пасовищах. СБ (р); НВ (с); СГ (з); ДН (с); В-Темп; Еу; Мз; лук.
832. (770) *Phalaroides arundinacea* (L.) Rausch. – Очеретянка звичайна. По берегах водойм, на заболочених луках. НВ (р); СГ (с); ДН (з); В-См; Ср; Мз/Нг; лук бол; КВ.
833. (771) *Phleum pratense* L. – Тимофіївка лучна. На луках, лісових галявинах. СБ (с); НВ (с); СГ (с); ДН (з); Аркт-См; Еу-Ас; Мз; лук.
834. (772) *Phragmites australis* (Cav.) Trin. ex Steud. – Очерет звичайний. По берегах водойм, на болотах. СБ (с); НВ (р); СГ (с); ДН (з); Рз; Ср; Нг/Мз; бол евтр.
835. (773) *Poa angustifolia* L. – Тонконіг вузьколистий. На сухих луках. СБ (с); НВ (с); ДН (с); В-М; Ср; Мз; лук сух.
836. (774) *Poa annua* L. – Тонконіг однорічний. По берегах водойм, вздовж лісових доріг. СБ (з); НВ (з); СГ (с); ДН (с); евапофіт; Рз; Ср; Нг/Мз; рудер.
837. (775) *Poa bulbosa* L. – Тонконіг бульбистий. На пісках. НВ (с); ДН (с); См-М; Еу-вАс; Мз/Кс; бор.
838. *Poa chaixii* Vill. – Тонконіг Ше. На узбіччях доріг. СБ (о); кенофіт; Темп; Еу; Мз; дичавіє.
839. (776) *Poa compressa* L. – Тонконіг стиснутий. На узліссях, у лісах, на порушених місцях. СБ (с); СГ (р); ДН (с); апофіт; Темп-М; Еу-вАс; Кс/Мз; узл.
840. (777) *Poa nemoralis* L. – Тонконіг дібровний. У листяних та мішаних лісах. СБ (р); СГ (с); ДН (с); В-М; Еу-Ас; Мз; ліс шрл.
841. (778) *Poa palustris* L. – Тонконіг болотний. На вологих луках, болотах, по берегах водойм. СБ (с); НВ (с); СГ (с); ДН (з); В-См; Ср; Мз/Нг; лук бол.
842. (779) *Poa pratensis* L. – Тонконіг лучний. На луках, по узліссях, у світлич лісах. РЛ (р); СБ (з); НВ (з); СГ (з); ДН (з); В-См; Ср; Мз; лук.
843. (780) *Poa trivialis* L. – Тонконіг звичайний. На вологих луках, болотах, по узліссях. СБ (с); СГ (с); ДН (с); В-М; Еу-Ас; Нг/Мз; лук бол.

844. (781) *Scolochloa festucacea* (Willd.) Link – Тростяниця кострицевидна. На болотах, по берегах водойм. СГ (о); ДН (о); Темп-См; Ср; Нг/Мз; лук.
845. (782) *Setaria glauca* (L.) P.Beauv. – Мишій сизий. У посівах, біля житла, вздовж доріг, на пісках. РЛ (з); СБ (з); НВ (з); СГ (с); ДН (с); археофіт; Рз; Ср; Кс/Мз; сегет.
846. (783) *Setaria viridis* (L.) P.Beauv. – Мишій зелений. На полях, городах, біля житла. РЛ (з); СБ (з); НВ (з); СГ (с); ДН (с); археофіт; Темп-М; Ср; Мз; сегет.
847. (784) *Sieglingia decumbens* (L.) Bernh. – Зиглінгія лежача. На луках, лісових галявинах, у світлич соснових та мішаних лісах. СГ (с); В-Темп; Еу; Мз; лук; КВ.
848. (785) *Trisetum flavescens* (L.) P.Beauv. – Трищетинник жовтуватий. У світлич лісах, на сухих узліссях. СГ (о); Темп-М; Еу; Мз; узл; КВ та КВНА.

Araceae Juss. – Ароїдні

849. (786) *Acorus calamus* L. – Лепеха звичайна. На заболочених луках, болотах. СБ (о); СГ (о); ДН (о); археофіт; Темп-М; Ср; Нг; бол евтр.
850. (787) *Calla palustris* L. – Образки болотні. У вільшнях, на болотах. СГ (с); ДН (р); В-Темп; Ср; Нг; бол евтр.

Lemnaceae S.F.Gray – Ряскові

851. (788) *Lemna gibba* L. – Ряска горбата. У стоячих водоймах. ДН (р); Темп-М; Еу-вАс-Ам; Нд; вод.
852. (789) *Lemna minor* L. – Ряска мала. У стоячих і повільно текучих водоймах. СБ (с); НВ (с); СГ (з); ДН (з); Рз; Ср; Нд; вод.
853. (790) *Lemna trisulca* L. – Ряска триборозенчаста. У стоячих і повільно текучих водоймах. СБ (с); НВ (с); СГ (з); ДН (з); Рз; Ср; Нд; вод; КВ.
854. (791) *Spirodela polyrrhiza* (L.) Schleid. – Спиродела багатокоренева. У стоячих та повільно текучих водоймах. СБ (с); НВ (с); СГ (з); ДН (з); Рз; Ср; Нд; вод.
855. (792) *Wolffia arrhiza* (L.) Horkel ex Wimmer – Вольфія безкоренева. У стоячих водоймах. НВ (о); ДН (о); Темп-М; Еу; Нд; вод.

Sparganiaceae Rudolphi – Їжачоголівкові

856. (793) *Sparganium emersum* Rehman – Їжача голівка зринува-
ша. На болотах, по берегах водойм. СБ (р); СГ (с); ДН (с);
В-Sm; Ср; Hd; прибр-водн; KW.
857. (794) *Sparganium erectum* L. – Їжача голівка пряма. По бере-
гах водойм, на болотах. СГ (с); ДН (з); В-М; Eu-wAs; Hg; прибр-
водн.

Typhaceae Juss. – Рогозові

858. (795) *Typha angustifolia* L. – Рогіз вузьколистий. По берегах
 водойм. СБ (с); ДН (с); Temp-М; Eu-wAs-Am; Hd; прибр-водн.
859. (796) *Typha latifolia* L. – Рогіз широколистий. По берегах во-
дойм. СБ (с); НВ (с); СГ (с); ДН (з); В-Temp; Ср; Hd; прибр-
водн.

Алфавітний покажчик українських назв родин

Агросові	121	Гречкові	112
Адоксові	135	Грушанкові	119
Айстрові	145	Губоцвіті	141
Ароїдні	165	Денштедтієві	102
Бальзамінові	132	Деренові	132
Баранцеві	100	Дзвоникові	144
Барбарисові	105	Жабурникові	152
Барвінкові	135	Жимолостеві	135
Безщитникові	101	Жовтецеві	104
Березкові	137	Жостерові	134
Березові	107	Злакові	160
Бобівникові	136	Зозулинцеві	155
Бобові	126	Зонтичні	132
Бруслинові	134	Їжачоголівкові	166
Букові	107	Капустяні	115
Валеріанові	135	Квасеницеві	131
Вербові	118	Кипарисові	103
Вересові	119	Китяткові	132
Виноградні	134	Кленові	130
Виρινницеві	144	Клузієві	113
Водяногоріхові	130	Конвалієві	153
Водянососонкові	130	Коноплеві	106
Вужачкові	101	Кропивові	107
В'язові	106	Куширові	103
Гарбузові	115	Ластівневі	136
Гвоздичні	108	Лататтеві	103
Геранієві	131	Липові	120
Гіркокаштанові	131	Лілійні	153
Горіхові	108	Ліщинові	107

Лободові	111	Розоцвіті	122
Ломикаменеві	122	Руслицеві	114
Льонові	131	Руткові	106
Макові	105	Ряскові	165
Мальвові	121	Сальвінієві	102
Маренові	136	Синюхові	137
Маслинові	134	Ситникові	155
Мелантієві	154	Соснові	102
Молочайні	121	Столистникові	130
Монотропові	120	Сусакові	152
Онагрові	129	Теліптерисові	102
Оноклеєві	101	Тирличеві	136
Осокові	156	Товстолисті	121
Пасльонові	139	Тризубцеві	152
Первоцвіті	120	Фіалкові	114
Півникові	154	Хвилівникові	103
Плакунові	129	Хвоцкові	100
Плаунові	100	Холодкові	154
Повитицеві	137	Цибулеві	154
Подорожникові	141	Частухові	152
Портулакові	108	Черсакові	135
Пухирникові	141	Чистові	115
Ранникові	139	Шовковицеві	106
Рдесникові	152	Шорстколисті	137
Різухові	153	Щирицеві	110
Рогозові	166	Щитникові	101

Алфавітний покажчик латинських назв родин

Aceraceae	130	Convallariaceae	153
Adoxaceae	135	Convolvulaceae	137
Alismataceae	152	Cornaceae	132
Alliaceae	154	Corylaceae	107
Amaranthaceae	110	Crassulaceae	121
Apiaceae	132	Cucurbitaceae	115
Apocynaceae	135	Cupressaceae	103
Araceae	165	Cuscutaceae	137
Aristolochiaceae	103	Cyperaceae	156
Asclepiadaceae	136	Dennstaedtiaceae	102
Asparagaceae	154	Dipsacaceae	135
Asteraceae	145	Dryopteridaceae	101
Athyriaceae	101	Elatinaceae	114
Balsaminaceae	132	Equisetaceae	100
Berberidaceae	105	Ericaceae	119
Betulaceae	107	Euphorbiaceae	121
Boraginaceae	137	Fabaceae	126
Brassicaceae	115	Fagaceae	107
Butomaceae	152	Fumariaceae	106
Callitrichaceae	144	Gentianaceae	136
Campanulaceae	144	Geraniaceae	131
Cannabaceae	106	Grossulariaceae	121
Caprifoliaceae	135	Haloragaceae	130
Caryophyllaceae	108	Hippocastanaceae	131
Celastraceae	134	Hippuridaceae	130
Ceratophyllaceae	103	Huperziaceae	100
Chenopodiaceae	111	Hydrocharitaceae	152
Cistaceae	115	Iridaceae	154
Clusiaceae	113	Juglandaceae	108

Juncaceae	155	Polemoniaceae	137
Juncaginaceae	152	Polygalaceae	132
Lamiaceae	141	Polygonaceae	112
Lemnaceae	165	Portulacaceae	108
Lentibulariaceae	141	Potamogetonaceae	152
Liliaceae	153	Primulaceae	120
Linaceae	131	Pyrolaceae	119
Lycopodiaceae	100	Ranunculaceae	104
Lythraceae	129	Rhamnaceae	134
Malvaceae	121	Rosaceae	122
Melanthiaceae	154	Rubiaceae	136
Menyanthaceae	136	Salicaceae	118
Monotropaceae	120	Salviniaceae	102
Moraceae	106	Saxifragaceae	122
Najadaceae	153	Scrophulariaceae	139
Nymphaeaceae	103	Solanaceae	139
Oleaceae	134	Sparganiaceae	166
Onagraceae	129	Thelypteridaceae	102
Onocleaceae	101	Tiliaceae	120
Ophioglossaceae	101	Trapaceae	130
Orchidaceae	155	Typhaceae	166
Oxalidaceae	131	Ulmaceae	106
Papaveraceae	105	Urticaceae	107
Pinaceae	102	Valerianaceae	135
Plantaginaceae	141	Violaceae	114
Poaceae	160	Vitaceae	134

Наукове видання

Панченко Сергій Михайлович

**Флора національного природного парку
«Деснянсько-Старогутський»
та проблеми охорони фіторізноманіття
Новгород-Сіверського Полісся**

Монографія

Редактор видавництва В.І. Кочубей
Художнє оформлення В.Б. Гайдабрус
Комп'ютерна верстка В.Б. Гайдабрус, Д.І. Іовенко
Технічний редактор Н.Ю. Курносова

Підписано до друку
Формат 60x84 ¹/₁₆. Папір офсетний.
Гарнітура Скулбук. Друк ризограф.
Ум. друк. арк. Обл.-вид. арк.
Наклад 350 прим. Замовлення №

Видавничо-торговий дім «Університетська книга»
40030, Україна, м. Суми, вул. Кірова, 27
Тел./факс: (0542) 21-13-57
Тел: (0542) 27-51-43
E-mail: info@book.sumy.ua

Надруковано відповідно до якості наданих діапозитивів
у ЗАТ «ІСА-Інтерпапір» Роменська друкарня
Україна, 42000, м. Ромни, бульв. Жовтневої революції, 5

Розміщення ілюстрацій на першій сторінці обкладинки

1	2	
	3	4
	5	

1. Півники болотні (*Iris pseudacorus* L.)
2. Фіалка різнолиста (*Viola epipsila* Ledeb)
3. Під'ялиник звичайний (*Monotropa hypopitys* L.)
4. Череда поникла (*Bidens cernua* L.)
5. Гудайєра повзуча (*Goodyera repens* (L.) R.Br.)